

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

SALTUK-NÂME'DE ZAMAN ULAMI

Yüksek Lisans Tezi

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR danışmanlığında hazırlanan “SALTUK-NÂME'DE ZAMAN ULAMI” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 11/08/2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	Üniversitesi	Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Erkan HİRİK	Samsun Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı		☒ Kabul
					☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı		☒ Kabul
					☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hanife ALKAN ATAMAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı		☒ Kabul
					☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
...../...../2022
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır

İmza

11/08/2022

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : SALTUK-NÂME'DE ZAMAN ULAMI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 20.06.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 19

Tek kaynak oranı : % 3 çıkmıştır.

İmza

11/08/2022

Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

ÖZET

SALTUK-NÂME'DE ZAMAN ULAMI

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, Haziran -2022
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

Bu çalışmada, Türkoloji alanındaki tartışmalı konulardan biri olan zaman ulamı incelenmiştir. Çalışmanın konusunu 15. yüzyılda Ebu'l Hayr-i Rumi tarafından yazılan Saltuk-nâme eseri oluşturur. Saltuk-nâme, Rumeli'nin Türkleşmesinde önemli katkıları olan Sarı Saltuk'un hayatını anlatan Türk destanlarından biridir. Sarı Saltuk, 13. yüzyıl Alp-erenlerindedir. Eserde, Sarı Saltuk'un menkıbelerinin yanı sıra, dönemin önemli kişilerinin menkıbeleri ve bu kişilerin Sarı Saltuk ile olan münasebetleri de anlatılır.

Geçmişten günümüze kadar yapılan dilsel çalışmalarda sıklıkla ele alınan konulardan biri olan zaman ulamı, şekilsel ve anlamsal boyutları ile araştırmacılara derinlemesine inceleme ve yeni fikirler ortaya koyma imkânı vermektedir. Zira zamanın semantik çerçeve içerisinde değerlendirilmesi, birçok araştırmacının dikkatini çeken konulardandır. Son dönemde zamanın yanı sıra Türkologlar tarafından kip, kiplik, kılınış, görünüş gibi konular ve bu konular arasındaki bağlantılar ele alınmış ve bu konularda birçok makale ve kitap yayımlanmıştır. Öte yandan zaman ulamı ve dilbilim bağlantısı kurarak konuyu ele alan çalışmalar da mevcuttur.

Bu çalışmada Saltuk-nâme adlı eser, zaman ulamı bağlamında incelenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşur. Birinci bölümde Türkiye Türkçesinde zaman ulamına çeşitli araştırmacıların fikirleri ekseninde yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan inceleme kısmının başında Saltuk-nâme'de bulunan ek hâlindeki zaman işaretleyicileri, sözcük ve söz öbeği hâlindeki işaretleyiciler ve Saltuk-nâme'de zaman işaretleyicisi olarak fiilimsiler ele alınmış, daha sonra Saltuk-nâme'de görünüş, kılınış ve kiplik ulamları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise incelemeden elde edilen veriler değerlendirilmiş ve Saltuk-nâme zaman ulamı açısından ortaya konmuştur. Sonuç bölümünden sonra faydalanılan kaynaklar verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saltuk-nâme, Zaman, Zaman İşaretleyicileri, Görünüş, Kılınış, Kiplik.

ABSTRACT

THE CATEGORY OF TIME IN SALTUK-NÂME

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language and Literature,

Master Thesis, June/2022

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

In this study, the category of time, which is one of the controversial issues in the field of Turkology, has been examined. The subject of the study is the Saltuk-nâme work written by Ebu'l Hayr-i Rumi in the 15th century. Saltuk-nâme is one of the Turkish epics describing the life of Sarı Saltuk, who made important contributions to the Turkification of Rumelia. Sarı Saltuk is one of the 13th century Alp-eren. In the work, besides the legends of Sarı Saltuk, the legends of important people of the period and their relations with Sarı Saltuk are also told.

The concept of time, which is one of the frequently discussed topics in linguistic studies from the past to the present, provides researchers with the opportunity to examine in depth and present new ideas with its formal and semantic dimensions. Because the evaluation of time within the semantic framework is one of the subjects that attract the attention of many researchers. In the recent period, besides time, topics such as modal, modality, morphology, aspect and the connections between these topics have been discussed by Turkologists, and many articles and books have been published on these issues. On the other hand, there are also studies that deal with the subject by establishing a connection between the category of time and linguistics.

In this study, the work named Saltuk-nâme has been examined in the context of time category. The work consists of three parts. In the first chapter, the category of time in Turkey Turkish is given in the axis of the ideas of various researchers. At the beginning of the examination section, which constitutes the second part of the study, suffix time markers, word and phrase markers in Saltuk-nâme, and gerunds as time markers in Saltuk-nâme are discussed. examined. In the conclusion part, the data obtained from the examination were evaluated and Saltuk-nâme was presented in terms of time category. After the conclusion part, the study was completed by giving the resources used.

Key Words: Saltuk-nâme, Time, Time Markers, Aspect, Disposition, Modality.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Saltuk-nâme adlı eser, zaman ulamı çerçevesinde zaman işaretleyicileri, kılınış, görünüş ve kiplik bakımından incelenmiştir. Bu tezi tamamlamak kolay olmadı ancak Allah'ın yardımını sayesinde karşılaştığım insanlar bu yolda bana rehber oldu. Öncelikle bana maddi ve manevi destek veren aileme tüm kalbimle teşekkür ederim. Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR'a ilgisi, anlayışı ve tavsiyeleri için çok minnettarım. Onun sayesinde Türkçenin ne kadar güzel ve zengin bir dil olduğunun farkına vardım. Bana Türkiye'de yüksek lisans yapma imkânı veren, ayrıca bana destek olan herkesi benimle karşılaştıran Allah'ıma şükrederim.

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç	2
1.2. Yöntem.....	2
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Zaman Ulamı.....	4
2.1.1. Türkiye Türkçesinde Zaman Ulamı	6
2.1.2. Kılınış.....	16
2.1.3. Görünüş.....	18
2.1.4. Kip- Kiplik	21
2.2. Saltuk-nâme	25
2.2.1. Sarı Saltuk	25
2.2.2. Saltuk-nâme'nin Özellikleri.....	28
3. İNCELEME.....	31
3.1. Saltuk-nâme'de Zaman İşaretleyicileri	31
3.1.1. Saltuknâme'de Ek Hâlindeki İşaretleyiciler	31
3.1.2. Saltuk-nâme'de Sözcük ve Sözcük Öbeği Hâlindeki İşaretleyiciler.....	37
3.1.3. Saltuk-nâme'de Zaman İşaretleyicisi Olarak Fiilimsiler	39
3.2. Saltuk-nâme'de Kılınış.....	42
3.2.1. Başlangıç, Açış Bildirenler (Ön Sınırı Vurgulayanlar)	42
3.2.2. Bitiş, Kapanış Bildirenler (Son Sınırı Vurgulayanlar)	43
3.2.3. Süreklilik Bildirenler (Sınır Vurgulamayanlar)	45
3.3. Saltuk-nâme'de Görünüş.....	47
3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanda Görünüş	47
3.3.2. Geniş Zamanda Görünüş	51
3.3.3. Geniş Zamanın hikâyesinde Görünüş	58
3.3.4. İstek Kipinde Görünüş.....	62
3.3.5. Şart Kipinde Görünüş.....	71
3.3.6. Duyulan Geçmiş Zamanda Görünüş.....	72
3.4. Saltuk-nâme'de Kiplik	72
3.4.1. Biçim Bilgisel İşaretleyiciler	72
3.4.2. Sözlüksel İşaretleyiciler.....	81
3.4.3. Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	85
3.4.4. Bağlam	88
3.4.5. Saltuk-nâme'de Kiplik İfadeleri	90
4. SONUÇ	104
KAYNAKÇA.....	107
ÖZ GEÇMİŞ.....	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Tez metninin kâğıt üzerindeki yerleşimi	5

1. GİRİŞ

Dil, insanların kendilerine ait düşünce ve duygularını, tecrübelerini ve yaşam süresince elde ettikleri kazanımları diğer insanlara aktarmak için kullandığı doğal bir vasıtaadır. Bir dilin konuşurları, kendisini ve etrafında cereyan eden olayları net ve doğru bir şekilde anlatmak; etrafındaki konuşurlar tarafından gelen bilgileri daha iyi algılamak ve anlamak için hem dili hem de o dile ait gramer kurallarını ve elbette zaman ulamını kullanmak zorundadır.

Zaman ulamı, gerçek zaman ve dil bilgisel zaman olmak üzere iki başlıkta değerlendirilir. Gerçek zaman, yaşadığımız somut ve duyulabilir bir süreçtir. Gerçek zaman, dil bilgisel ve dilbilimsel bazı kodlamalara sahiptir. Dil bilgisel zaman, zamanın söz konusu bu kodlayıcılarla alakalı olan kısmını ifade eder. Bu açıdan bakıldığında dil bilgisel zamanda zaman kodlayıcıları ele alınır. İlk önce, Türkiye Türkçesine ait gramer çalışmalarında ve araştırmalarda zamanı ifade eden unsurlar ekler ve belirteçler olarak ele alınmıştır. Fakat son dönemde yapılan araştırmalara, bağlamlar arasındaki ilişkilerin ve bunların anlamsal özelliklerinin; fiillerin, kılınışın, görünüşün ve diğer başka unsurların da dâhil edildiği olmuştur.

Zaman ulamı ile ilgili çalışmalarda araştırmacıların zamanı genel itibarıyla dört kısımda ele aldıkları görülür. Bunlar şimdiki zaman, geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamandır. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda zamanın karmaşık yapısı daha ayrıntılı incelenmeye başlanmıştır. Bunlardan biri de zaman ulamının anlamsal boyutta değerlendirildiği çalışmalardır. Bu çalışmalarda, zamanı ifade eden unsurlar, hem kendi işlevleri ve anlamları hem de buldukları metinler arasındaki ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmada dil bilgisi ve dilbilimsel çalışmalar ışığında Saltuk-nâme'de zaman ulamı incelenmiştir

Saltuk-nâme, Anadolu'nun fethedilmesinde önemli bir görev üstlenen gazi dervişlerden Sarı Saltuk'un maceralarını anlatan destani bir eserdir. Saltuk-nâme, Anadolu Türklüğünün en önemli kaynaklarından biridir. Destan unsurlarının yanında, eserde tarihî gerçekliklere de yer verilmesi, Anadolu destan silsilesi içerisinde eseri çok önemli bir konuma getirmiştir. Saltuk-nâme, üslup ve dil özellikleri bakımından ve dönemin nesri açısından hazine değerinde bir dil yadigârıdır. Bu önemli eser daha önce zaman ulamı yönüyle incelenmemiştir. Bu çalışmada konuya bütün olarak yaklaşmış ve Saltuk-nâme, ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin ve metinlerarası ilişkiler; görünüş, kılınış, kiplik; “olay zamanı-konuşma zamanı-atıf zamanı” ilişkileri bakımından ele alınmıştır.

Bu çalışmada Saltuk-nâme'nin tercih edilmesinin sebebi, eserin zaman ulamı açısından değerlendirmek için önemli bir malzeme olarak görülmesidir. Ayrıca, bu eserde Türkçenin zaman anlatımı açısından sahip olduğu zenginliğin iyi yansıtıldığı düşünülmüştür. Saltuk-nâme'de üzerinde çalışmaya uygun olan ve ortaya konulacak zengin örnekler ve çok sayıda malzeme vardır.

Çalışmanın birinci kısımda zaman ulamının neyi ifade ettiği ve zamanın ne olduğunu anlatılmıştır. Ayrıca birinci kısımda Türkiye Türkçesinde dil bilgisel zaman, Türkiye Türkçesinde zaman ulamı ve Türkiye Türkçesinde zaman işaretleyicileri gibi başlıklara yer verilmiştir. Türkiye Türkçesindeki zaman işaretleyicileri; ek hâlindeki zaman işaretleyicileri, zaman işaretleyicisi olarak fiilimsiler, sözcük ve sözcük öbeği biçimindeki zaman işaretleyicileri şeklinde ele alınmıştır. Bu kısmın sonunda ise görünüş, kılınış ve kip-kiplik başlıklarına yer verilmiştir.

İkinci kısımda ise Saltuk-nâme eserinde zaman ulamı çerçevesinde incelemeler yapılmıştır. Üçüncü kısımda Saltuknâme'de yapılan incelemeler neticesinde elde edilen veriler değerlendirilmiş ve sonuca ulaşılmıştır.

1.1. Amaç

Zaman, geçmişten bugüne en çok araştırılan, hakkında türlü incelemeler yapılan bir kavramdır. İnsanların yaşamında zaman, şüphesiz en önemli unsurlardan biridir. Bu çalışmada, zaman konusu bağlamında hem anlamsal hem de yapısal özellikleri ortaya koymak için Saltuk-nâme seçilmiştir. Bu önemli eser daha önce yapılan araştırmalarda zaman ulamı açısından ele alınmamıştır.

Çalışmanın hedefleri ve amacı, zaman kavramının gerçek anlamını ve çeşitlerini (gerçek zaman ve dil bilgisel zaman) ortaya koymaktır. Saltuk-nâme, zaman ulamı yönünden ek, sözcük, sözcük öbeği bağlamında bütünsel olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca eser, zaman ulamının diğer başlıkları olan kılınış, görünüş ve kiplik açısından da incelenmiştir.

1.2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Çalışmada veriler *doküman incelemesi* tekniğiyle elde edilmiştir. En genel anlamıyla doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırmada yazılı doküman ve belgelerin analizi genellikle gerek kendi başına gerekse görüşme ve gözlemlerle elde edilen verilere destek amacıyla kullanılan bir veri

toplama yöntemidir. Bu çalışmada yazılı dokümanların analizi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Zaman Ulamı

Zaman, sadece dil bilimsel çalışmalara değil, birçok bilim dalına konu olan bir kavramdır. Zaman kavramı, ilk olarak felsefe alanında ilgi görmüştür. Daha sonra ise sosyoloji, dil bilimi ve dil bilgisi alanlarında zaman üzerine çalışmalar yapılmıştır. Alanların zaman ulamına farklı bakışları zamanın farklı yönlerini öne çıkarmıştır.

Felsefe alanında birçok filozof, zaman ulamına değinmiş olsa da konuyu derinlemesine ele alan filozof sayısı çok değildir. Platon ve Aristoteles felsefe alanındaki en önemli düşünürlerdendir. Bu iki filozof felsefe tarihinde temel problemleri ortaya koyma ve bu problemlere bir çözüm bulma yolunda çaba göstermişlerdir. Platon ve Aristoteles'in zamana bakış açıları ve fikirleri arasında bir karşıtlık söz konusudur. Bu karşıtlık felsefe bakımından büyük önem arz etmektedir.

Platon, zamanı sonsuzluğun bir resmi veya yansıması olarak anlar. Bu bakış açısına göre zaman, bütün varlıkları etki altına alır ve onu içinde taşır (Topakkaya, 2012: 220). Platon zaman ulamının öz ve gölge arasındaki irtibata dayandığını söyler. Platon'a göre zaman, ideallerle değişim dünyası arasında bir vasıta işlevi görür. Yani zaman, sonu ve başı olmayan sonsuzluk olgusu içinde oluşmuştur. Platon'a göre zaman ulamı değişmez; zihnimizde sabit bir şekilde bulunan ve her nasılsa sürekli o şekilde kalmaya devam eden, zihnimizde yer verdiğimiz, düşündüğümüz şeydir (Topakkaya, 2012: 219).

Platon'un zaman ulamı ile ilgili düşüncelerinin aksine Aristoteles, "zamanı öncelik ve sonralık bakımında hareketin sayısı ve ölçüsü" olarak ifade eder. "Sınırsız zaman, bağlantılı bir yapıya sahip olup, döngüsel hareket içinde ölçülebilen bir şeydir." (Topakkaya, 2012: 219).

Sosyolojinin önemli konularından biri olan zaman ulamı, sosyal boyutu ve yansımaları içinde barındırır. Çünkü zaman, toplumsal hayatın ilahi çizgideki yolunu belirler. Bir başka deyişle toplum, zaman içinde ve zamanla varlığını ortaya koyar ve sürdürür (Okumuş, 2010: 121). Zaman toplum için hayatı, davranışları, hareketleri, devamlılığı, durağanlıkları ve yaşanan olayları ifade eder. Kısaca söylenebilir ki hayat ve zaman arasında sıkı sıkıya bir ilişki bulunmaktadır.

Dilbilim alanında zaman ulamı ilgili farklı fikirler ortaya konulmuştur. Malkoç'a göre zaman bir fiil çekimidir, fiilin bir zaman eki alma zorunluluğu bulunur (2011: 1075). Zaman, fiili şekillendiren bir yapıya sahiptir. Herhangi bir fiilin çekimi olmalıdır. Türkçede

olayın gerçekleşme zamanını ortaya koymak amacıyla zaman ekleri kullanılır. Bu durum, olayın zamanını değil konuya ait zamanı ifade eder. Fiillere getirilen zaman ekleriyle geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman işaretlenmiş olur.

Akersona göre zamanın kesintiye uğramadan aktığını belirtir ve onun ifadesiyle zamanın başı, ortası ve sonu yoktur. Fakat araştırmacı, zamanı gerçekteki bu akışkan özelliğinde kabul edip ele almanın dünyayla başa çıkabilmek açısından son derece zorlayıcı olduğunu belirtir. İnsanlar, zaman kavramına kendi sınırlı yaşamları açısından bir düzen getirmişler ve üç ana alt-zaman dilimi oluşturmuşlardır: geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman (2007: 262).

Dilimlenmemiş Zaman Başı sonu belli olmayan bir akış	Dilimlenmiş Zaman Başı sonu belli olan aralıklar

Şekil 2.1. Erkman- Akerson (2007:262) zaman karşıtlığı

Akerson'a göre zaman kavramı iki üyeli bir karşıtlık bir şemasını gösterir.

Zaman kavramı Türkçe Sözlük'te "1. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit. 2. Bu sürenin belirli bir parçası, vakit. 3. Belirlenmiş olan an. 4. Çağ, mevsim. 5. Bir işe ayrılmış veya bir iş için alışılmış saatler. 6. Dönem, devir. 7. Fiillerin belirttikleri geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman kavramıdır."¹ şeklinde tanımlanır. Bu tanıma bakıldığında Türkçede iki farklı olgu için tek bir sözcüğün, yani "zaman" sözcüğünün kullanıldığı görülür. Ancak İngilizcede ve Avrupa dillerinde bu iki olgu iki farklı terimle karşımıza çıkar: Time ve tense. Gerçek zaman "time" ve dil bilimsel zaman ise "tense" terimi ile karşılanır. Latince gibi bazı dillerde "gerçek zaman" (time) ve "dil bilimsel zaman" (tense) için tek terim "tempus" kullanılır." (Karaoğlu, 2020: 91).

Kerimoğlu'na göre dil bilimsel zaman, gerçek zaman çizgisi üzerindeki bir olayı değil, daha çok konu zamanını işaretler. Konu zamanı, dil bilimsel zaman işaretleyicileri (ör. -miş, -DI vb.) tarafından zamansal eksen üzerine konumlandırılır. Konuşur, olay zamanını işaretlemez, olayın yalnızca belli bir bölümünü, odaklandığı parçasını işaretler (Kerimoğlu 2011: 74). Varlığın genel var oluş fiilinden her türlü özel fiiline kadar varlıktaki değişikliğin adı olan zaman, saymaca bir kavramdır ve varlıklar dünyasından çıkmış, varlıktaki ve mekândaki değişikliklerin adı olarak doğmuştur (Karaağaç 2009: 88).

¹TDK Sözlüğü: [www.https://sozluk.gov.tr](https://sozluk.gov.tr)

Zaman içerisinde değişen ve gelişen doğal dillerin temelinde zaman kavramı ve zaman ile dil arasındaki kuvvetli bağ vardır. Bir dile ait kelimeler zamansal dönemde değişim gösterebilir. Klein, doğal dilde zaman kavramını oluşturan yedi temel nitelik sıralar:

a) Bölünebilirlik (segmentability): Zaman küçük bölümlere ayrılabilir.

b) Kapsama (inclusion): a ve b zaman dilimlerinden biri diğerini kısmen veya tamamen kapsayabilir.

c) Doğrusal düzen (linear order): Birbirini içermeyen a ve b zaman dilimleri birbirinden önce gelebilir ya da birbiriyle çakışabilir.

ç) Yakınlık (proximity): a ve b zaman dilimleri birbirine yakın veya uzak olabilir.

d) Niteliksizlik (lack of quality): Zaman dilimlerinin nitel özelliği yoktur. Birbirlerinin ardınca gelir ya da birbirlerini kapsarlar. Zaman dilimleri durumlar arasındaki zamansal ilişkileri belirlememizi sağlar. Olaylar zaman aralığında değil belirli zaman dilimlerinde meydana gelen şeylerdir.

f) Süre (duration): Süre yönünden zaman dilimleri sezgiye dayalı olarak uzun ya da kısa olabilir.

g) Başlangıç (origo): Konuşma zamanı gibi kavramlarında temeli olan mevcut deneyimle geçmiş ya da gelecek ayrımı yapılabilir (Karaoğlu, 2020: 92).

Karaoğlu'na göre zaman olgusunun evrensel yapısının tersine, dildeki zaman ifadeleri değişim ve farklılık gösterebilmektedir. Dildeki zaman ifadeleri kısaca dil bilgisel zaman, görünüş, kılınış, zamansal zarflar - zamansal parçacıklar ve söylem parçacıkları biçiminde sıralanmaktadır. Bu zaman ifadeleri farklı dillerde değişiklik gösterebilir (Karaoğlu, 2020: 94).

2.1.1. Türkiye Türkçesinde Zaman Ulamı

Türkiye Türkçesinde zaman üzerine yapılan çalışmalarda zaman kavramının farklı tanımları görülür.

Üstünova'ya göre zaman, başı ve sonu olmayan bir akıştır. Ayrıca bir işin, bir oluşun içinde bulunduğu soyut süredir (2016: 187). Üstünova, zamanın bir olayın soyut süresini yansıtan ve başlangıcı ile sonu belirsiz olan bir ulam olduğundan söz etmiştir. Yaman ise zamanı belirli kalıplara sığmayacak kadar geniş, başı ve sonu olmayan bir kavram olarak betimler ve Yaman'a göre fiillerle ortaya konan iş, hareket veya olayın sonsuz zaman çizgisinin tam olarak neresinde geçtiği belirlemek kolay değildir (1999: 11). Banguoğlu

zaman ile ilgili farklı bir bakışa sahiptir. Banguoğlu'na göre, fiilin zamanı bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasıdır (2007: 441). Ergin ise zamanı, fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden bir gramer ulamı olarak betimler (2013: 133). Aksan da zamanı, “eylemin anlattığı işin devinimin zaman açısından belirlenmesi, kesinleştirilmesi” olarak tanımlar. (2015: 99).

Korkmaz'a göre haber kipleri; yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlini bildirme özelliği taşıyan kiplerdir. Geçerli, geçersiz ve olumlu olumsuz kök ve gövde hâlindeki tüm fiilleri kapsayabileceğini görür. Kök ve gövde hâlindeki fiillere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekli ve kalıbı hem de zamanı kapsar (2019: 319). Görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman başlıca beş ayrı zamandır (2019: 527).

Farklı bir bakış açısı ise Gencan'a aittir. Gencan zamanı başlangıcı ve sonu olmayan düşünülemeyen soyut bir süre kavramı olarak belirtir. Bu bakış açısıyla zamanın geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olarak üç bölüme ayrılmasının mümkün olduğunu söyler (Gencan, 2007: 319).

Ergin zamanı, “fiilin gösterdiği hareketin ne zaman yapıldığını veya meydana geldiğini ifade eden gramer ulamı” şeklinde ifade eder (2013: 133). Ergin'e göre fiil kipleri denen bu kalıplar, fiil kök ve gövdelerinin bu çekimli şekilleriyle hareketin yapılış ve oluş şeklini meydana getirir. Bu gramer işlevi bütün fiil kiplerinde mevcuttur. Yazar, fiil kiplerinin bir bölümünde bu şekil ifadesinden başka bir de zaman ifadesinin olduğunu ifade eder. Yani, fiil kiplerinin bir kısmı yalnız kip ve şekil ulamını karşılarken diğer kısmı şekil ulamı ile birlikte zaman ulamını da karşılar. Bu durumda zaman ulamı, fiil kök ve gövdelerinin ayrı bir çekim şekli ile değil kip şekillerinin bir kısmı ile ifade edilir. Ergin'in ifadesiyle, kip eklerinin bir kısmı aynı zamanda zaman ekleridir. Şu hâlde fiillerin iki ulamı, yani kip veya şekil ekleri ayrı ayrı değildir, ortaktır. Yazara göre kip veya şekil ekleri olarak adlandırdığımız bu ekler, gramer işlevlerini belirtmek üzere şekil ekleri ve zaman ekleri diye ikiye ayrılabilir. Muharrem Ergin, şekil eklerinin yalnız şekil ifade eden ekler olduğunu, zaman eklerinin ise hem şekil hem zaman ifade eden kip ekleri olduğu belirtir (Ergin, 2013: 133).

Yaman'a göre Türkçede zamanlar, bazı eklerle gösterilmektedir. Zaman ekleri, aslında birer şekil ekidir. Bu şekil eklerinin bir kısmı hem şekil hem de zaman ifade eder. Bildirme kipleri bu gruba girer. Yani, bu gruba dâhil edilen ekler, kip olarak bildirme, zaman olarak da görülen geçmiş, duyulan geçmiş, şimdiki zaman, gelecek veya geniş zamanı ifade eder.

Bildirme kiplerinde zaman, biçimden daha kuvvetli olduğundan, bu kipler genellikle zaman kavramının bölümlenmiş isimleriyle ifade edilir. Şekil eklerinin bazıları ise sadece şekil eki olup açıkça bir zaman ifade etmez. Bu gruba giren ekler, tasarlama kiplerini oluşturur. Bu kiplerde şekil ifadesi daha baskındır. Ancak Yaman, bu kipler için de genel olarak bir gelecek zamandan söz edilebileceği kanaatindedir. Çünkü yapılması tasarlanan işlerin hepsi geleceğe yönelik düşüncelerdir. “Kip” kavramının ruhsal durumları yansıttığı da bir gerçektir. Yaman, çeşitli ruhsal durumların kip ekleri aracılığıyla dışa vurabildiğini söyler. Özellikle, yalnızca şekil ifade eden kiplerde; şart, istek, gereklilik ve emir gibi bazı durum ve duyguların ön plana çıktığı görülür. Yaman, kiplerin sayısını ruh durumlarının sayısı ile ölçmenin doğru olmayacağını da ifade eder (1999: 27-28).

2.1.1.1. Ek Halindeki Zaman İşaretleyicileri

Türk dilinde eski zamanlardan beri zaman ulamının en belirgin işaretleyicilerden biri fiilin çekimidir. Türk dil bilgisi kaynaklarında bildirme ve tasarlama olmak üzere iki kipin varlığına değinilir. Bildirme kipleri; geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zamanı karşılar. Tasarlama kipleri ise şart, istek, gereklilik ve emir kipi olmak üzere dört başlıkta incelenir.

Karaoğlu'na göre dil bigisel zaman/görünüş bildiren biçimbirimler gelmekle birlikte kılınmış, zaman belirteçleri, alta sıralayıcı bağlaçlar ve ulaçlar da ikincil olarak zaman belirtmede rol oynamaktadır (Karaoğlu, 2020: 105).

• Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri; yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan durumlar hakkında bilgi verme ve yargı bildirme özelliği taşır. Geçişli, geçişsiz, olumlu, olumsuz kök ve gövde durumundaki bütün fiilleri muhteva eder. Bu kipleri kurmak üzere eklenen ekler, hem kip ifadesini hem de zamanı kapsar (Korkmaz, 2019: 527).

✓ Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman, geçmişte olup biten, öznenin bizzat şahit olduğu ya da yaşadığı olayları ve durumları anlatır. Ayrıca konuşan tarafından şahit olunmamış olsa da gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş bulunan belgeler bu kiple karşımıza çıkar (Korkmaz, 2019: 527).

-DX biçimbirimi ile kurulur.

Yıllarca bu ufacık odada çalıştım.

Çocuk içeri girmek istemedi.

Peygamberimiz bazı kaynaklara göre 570 yılında Arabistan'ın Mekke şehrinde dünyaya geldi.

✓ **Duyulan Geçmiş Zaman**

Korkmaz, "fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce oluş gerçekleştiğini; ancak, konuşucunun bunu görmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır." biçiminde açıklamıştır (Korkmaz, 2019: 540).

-mXş biçim birimi ile kurulur.

Hiç dışarı çıkmamış, akşama kadar ders çalışmuş.

Annemin anlattıklarına göre yağmurlu bir günde dünyaya gelmişim.

✓ **Şimdiki Zaman**

Şimdiki zaman, bir işin veya oluşun şu an yapılmakta olduğunu gösteren zaman yapısıdır. Korkmaz'a göre, Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı karşılayan üç ek vardır: 1. -(X)yor, 2. -mAktA, 3. -mAdA. Bu eklerden en yaygın kullanılanı -(X) yor'dur. -(X)yor biçim birimi belirtilenden çok daha geniş bir zaman çerçevesini içine alır. İşlev bakımından şimdiki zamandan geçmiş ve gelecek zamana kadar uzanan bir genişlik anlamı vardır (Korkmaz, 2019: 548).

-(X)yor'un genel olarak iş, oluş hareketin içinde bulunulan zamanda cereyan ettiğini belirtme görevi üzerinde durulur (Korkmaz, 2019: 548). Benzer, bunun zamanda belirsiz biçimde gerçekleştiğini belirtir. Yani biçim birimin bazen geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden bazen de konuşma anında başlayıp gelecekte de devam edecek olan olay ve durumları ifade ettiğini belirtir (Benzer, 2012: 154).

Size doğru geliyor→ Bu cümlede, mevcut anın içerisinde gerçekleşen bir durum anlatılmaktadır.

Haftaya sınavlarını bitiriyor→ Bu cümlede, mevcut andan daha sonra gerçekleşecek bir durumdur.

✓ **Gelecek Zaman**

-AcAk biçim birimi ile karşılanan gelecek zaman kipi, Türkçede fiilin mevcut andan sonra mutlaka gerçekleşeceğini ifade eden bir kiptir.

Korkmaz, bu ekin asli işlevinin "kesinlik" bildirmek olduğunu söylemekle birlikte "tahmin" ve "olasılık" bildirme işlevlerinde de kullanıldığını belirtir (2019: 562). Torun ise tipolojik dil çalışmalarında ve Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda gelecek zamanın zaman ve kiplik işlevlerinin iç içe geçtiğini belirtir (2013: 32).

Yakın zamanda Irak'a döneceğim → Bu cümlede, mevcut andan daha sonra kesinlikle gerçekleşecek bir durum belirtilmektedir.

Doktor bey babam iyileşecek mi? → Bu cümlede, mevcut andan daha sonra gerçekleşecek bir olasılık belirtilmektedir.

✓ **Geniş Zaman**

Geniş zaman, bütün zamanları içerisine alan bir zaman olarak ifade edilir. Türkiye Türkçesinde geçmiş, şimdi ve geleceği içine alan "geniş zaman" dilimi vardır. Bu zaman ulamının Türk dil bilgisindeki biçimleri “-Xr, -Ar” şeklindedir. Geniş zaman, Türkçe dil bilgisi kitaplarında üç temel zaman dilimi (geçmiş, şimdi ve gelecek) ile birlikte temel zaman dilimi olarak ele alınır. Türk dil yapısına ait geniş zaman üç farklı zaman dilimini geniş biçimde kapsar. Örneğin, geçmişte devam eden bir olayın ya da durumun şimdi ve gelecekte de yaşanabileceği, geniş zaman dilimi ile anlatılabilir. Geniş zaman doğrudan bir zaman dilimine gönderimde bulunmaz, yani tek bir zaman kavramına ait değildir. Geniş zaman, yapılan bir işin zamanını belirtmek yerine onun alışkanlığını veya devamlılığını anlatır. "Akşamları kitap okurum." diyen bir kişinin bu eylemi geçmişte yapmış olduğu veya gelecekte yapacağı anlamından çok bu eylemi bir alışkanlığa dönüştürdüğü anlamı vardır.

Banguoğlu'nun ifadesiyle geniş zamanın, üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayılmakla birlikte her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanımı vardır (2007: 462). Uzun'a göre, geniş zamanın bütün zamanlara gönderimde bulunabilmesi, onun bu üç zamanın hiçbirine doğrudan gönderimde bulunmadığını gösterir. Uzun'a göre geniş zaman ekiyle yapılan iş bir fiilin zamanının belirtilmesi değil, onun bir alışkanlığı, bir yeteneği, bir yetkinliği vb. aktarması olarak betimlenir. (2004: 161). Yavaş (1982)'a göre geniş zaman, alışkanlık ve genel durumların yanında geleceğe yönelik tahminlerde de kullanılabilir (akt. Demiral, 2021: 18).

Geniş zamanın farklı kullanımları vardır:

❖ Genel gerçekleri ve doğa kanunlarını ifade ederken geniş zaman kullanılır.

Su 100 derecede kaynar.

İnsan doğar, yaşar, ölür.

❖ Sürekli yapılan işlerde de geniş zamanı kullanır.

Kardeşim sürekli film izle.

Her sabah bu parkta koşarım.→ Cümlelerinde görüldüğü üzere sürekli yapılan ve alışkanlık halini alan durumlarda kullanılır.

❖ Geniş zaman bir kişiden bir ricada bulunulduğu zamanlarda da kullanılır.

Şu silgiyi uzatır mısın?→ Burada kullanılan geniş zaman işaretleyicisi geniş zaman işlevinde kullanılmamış muhataptan kibar bir şekilde bir şey istemek işleviyle kullanılmıştır.

❖ Geniş zaman eki geçmiş zamanlarda yaşanmış olayları ifade ederken de kullanılır.

Adam oradan bir daha dönmemek üzere ayrılır. Uzun yıllar İstanbul'da küçük bir evde yaşamını sürdürür.

• Tasarlama Kipleri

Türkçe'nin dil bilgisi kitaplarında isteme kipleri, dilek kipleri, uyarı kipleri gibi farklı terimlerle karşılanan tasarlama kipleri, eylemin olumlu veya olumsuz olarak tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik ulamları içinde veren kiplerdir. Bu kipler, hala gerçekleşmemiş olan, fakat gerçekleşmesi emir, istek, gereklilik ve şart biçimlerinde tasarlanan kiplerdir. Tasarlama kipleri bildirme kiplerindeki gibi haber verme, bildirme şeklinde bir oluş ve kılış yoktur. Tasarlama kipleri, belirli ekler ile kurulur. Bu ekler, bildirme kiplerinde olduğu gibi değil şekil bildirme özelliği dışında açık ve belirli bir zaman taşımazlar. Bu kipler, konuşana ait bir isteği, bir gerekliliği ya da bir emri dile getirdikleri için, gerçekleşme koşulları yönünden dolaylı da olsa yine belirsiz bir şimdiki veya gelecek zaman içerirler. Bu kiplerin zamanlara göre değil, görevlerine göre adlandırılmalarının nedeni de böyle açık bir zaman gösterme niteliği taşımamalarındandır. Bundan dolayı tasarlama kiplerini "yardımcı zamanlar" başlığı altında değerlendiren bazı gramerler de vardır (Korkmaz, 2019: 577).

✓ İstek Kipi

İstek kipi, eyleme niyet, istek ve arzu anlamları bildiren bir kiptir. Bugün Türkiye Türkçesinde -(y)-AyIm, -(y)-Allm 1. kişi teklik ve çokluk çekiminde, -AsIn, -AsInIz 2. kişi teklik ve çokluk çekiminde, -A, -sXn, -sInIAr yer alır.

Korkmaz, istek kipinin özellikle 2. ve 3. kişi çekimlerinde istek işlevinin yanında uyarı anlamı verdiğini belirtir (2019: 584). İstek kipinin yer yer istekte gereklilik, yeterlilik, yetersizlik, güçsüzlük, imkân, kısıtlama görevlerine kaymış kullanılışlarının da var olduğunu belirtir(2019: 580).

Ben işe gideyim → niyet

Size bu durumu açıklayalım → istek

Gitsin, odasını toplasın → emir

Akıl olmayınca ne yapsın → yetersizlik

✓ **Emir Kipi**

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir şeklinde gösteren bir gramer ulamıdır. Korkmaz, diğer kiplerde olduğu gibi emir kipinde de kipin kullanılış değişikliklerinin verdiği anlam ve işlev kaymaları sebebiyle açıklama, gereklilik, dua, istek, yeterlilik, kabullenme, yemin, teslimiyet, şaşkınlık gibi farklı işlevlerinin de yer aldığını belirtir (Korkmaz, 2019: 596).

Allah'ım bana yardım et → dua

Çocuklar kendilerine dikkat etsin. → uyarı

✓ **Dilek-Şart Kipi**

Dilek-şart kipi Türkiye Türkçesinde –sA eki kullanılarak yapılan dil bilgisel ulamıdır. Dilek şart kiplerinde olay veya durum çerçevesinde hem bir isteme hem de şarta bağlı olma durumu vardır. “Keşke işlerimi bitirip gidebilsem.” örneğinde gördüğümüz üzere şahsın gitme isteğini yerine getirebilmesi, işlerinin bitmesi şartına bağlıdır.

Oyun oynarken bağırmasanız çok mutlu olurum.

Sabahları erken kalksam okula geç kalmayacağım.

Keşke paramız olsa da o arabayı alsak.

Televizyonun sesini çok açmasanız da uyuabilsem.

✓ **Gereklilik Kipi**

Gereklilik kipi, yapılması zorunlu işleri veya mecbur olunan durumları ifade etmek için kullanılan bir gramer ulamıdır. Türkiye Türkçesinde gereklilik ulamında –mAll kullanılmaktadır. Türkçede gereklilik bu şekilde ek kullanılarak yapılabildiği gibi aynı

zamanda kelime kullanılarak da yapılır. *Gerek, lazım, mecbur, -mak gerek, -mak lazım, -mak zorunda ol-* gibi yapılar da Türkçede gereklilik kipinin teşkilinde kullanılabilen yapılardır.

Bu gece İstanbul'a gitmeliyim.

Yarına kadar buradan gitmemiz gerek.

İnsanların buraya çöp atmaması lazım.

Bu faturayı on beş gün içinde ödemeye mecburuz.

• Birleşik Dil Bilgisel Zaman İşaretleyicileri

Korkmaz, çekimli fiillerin, taşıdıkları kip sayısına göre basit kipli veya basit zamanlı fiiller ve birleşik kipli veya birleşik zamanlı fiiller olmak üzere başlıca iki gruba ayrıldığını ifade eder. Korkmaz'ın ifade ettiğine göre basit kipli fiiller, yapıları itibariyle biçim ve zaman kavramı taşıyan ve tek kip bulunan fiillerdir. Korkmaz, birleşik kipli fiillerde ise içinde birden fazla kip eki var olduğunu belirtir (2019; 642). Ergin'e göre, *-DI, -mİş -sA* biçimbirimleri ek-fiil vasıtasıyla fiillerin basit çekimi üzerine gelerek çeşitli birleşimler oluşturur ve bu birleşimler, biri bir şekil ve zamanı diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte verir. (2013: 320).

✓ Ek Fiilin Hikâye Çekimi

Birleşik kipli fiillerin hikâyesi, bir kip eki almış esas fiile, *i-* ek fiilinin *-DX* geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Birleşik çekimin hikâye biçimi aslında fiilin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda olmuş olduğunu gösterir. Bu biçim, konuşmacının geçmiş zamanda şahit olduğu veya yaşadığı olayları anlatmak için kullanılan bir fiil biçimidir (Ergin, 2013:321).

Kendine dikkat etseydin bunlar başına gelmezdi.

Geçen yıl bir çocuğa bakmıştım.

Sen okula gider miydin?

✓ Ek Fiilin Rivayet Çekimi

Birleşik kipli fiillerin rivayeti, bir kip eki almış esas fiile, *i-*ek-fiilinin *-mXş* geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Birleşik çekimin rivayet biçimi, aslında fiilin gösterdiği hareketin duyulan geçmiş zamanda olmuş olduğunu tanıtır. *-mXş* biçiminin işlevi, konuşmacının sadece geçmiş zamanda şahit olmadığı olayları anlatmak değildir; bu biçimbirim, bir sonradan farkına varışı ifade etmek için de kullanılan bir fiil biçimidir.

Gelecek ay boşanacaklarmış. → Bir anlatım

Yanlış yoldan gidiyormuşuz. Geri dönelim. → Sonradan farkına varma

✓ Ek Fiilin Şart Çekimi

Birleşik kipli fiillerin şartı, bir kip eki almış esas fiile, *i*-ek fiilinin *-sA* şart kipi getirilerek oluşturulur. Birleşik kipli fiillerin şartı, kendi yapısında şarta bağlı bu oluş ve kılışı cümledeki asıl fiille ilgili kılarak asıl fiilin tamamlayıcıları işlevini yüklenir. Türkçede sık sık kullanılan şarta bağlı birleşik kipler, iyelik kökenli kişi ekleriyle çekime girer. İstek, şart ve emir kiplerinin şartlı birleşik çekimi yoktur (Korkmaz, 2019: 671).

İyi bir şekilde ders çalışırsan başarısın.

Dışarı çıkacaksan mantonu giy. Hava çok soğuk.

2.1.1.2. Sözcük ve Sözcük Öbeği Biçimindeki Zaman İşaretleyicileri

Türkiye Türkçesinde zamanı ifade etmek için sadece fiile eklenen zaman bildiren ekler kullanılmaz. Bu eklerin yanında Türkçede sözcük veya sözcük öbeği olarak kullanılan zaman işaretleyicileri de vardır. *Yarın, akşam, sabah, dün, bugün, yarın, öğle, yatsı, gece* gibi sözcüklerden ibaret olan zaman işaretleyicileri kullanılırken öte yandan *her akşamüstü, her sabah, akşamüzeri, öğleüstü, ikindiüstü, akşamüstü* gibi söz öbeklerinden oluşan işaretleyiciler de kullanılır. Söz konusu bu zaman işaretleyicileri, özellikle zamanların birbiri yerine kullanıldığı durumlarda zaman eklerine yardımcı konumundadır.

“Ahmet geldi.” ve “Ahmet dün geldi.” cümlelerinin ikisi de geçmiş zamanı ifade etmektedir. Birinci cümlede söz konusu gelme işinin sadece geçmiş bir zamanda yapıldığı bilgisine ulaşmaktayız. Ancak ikinci örnek cümleye bakıldığında "dün" zaman işaretleyicisi ile geçmiş zamanın herhangi bir yerinde değil bir önceki yirmi dört saatlik kısmı ifade edecek şekilde bir sınırlandırma yapılmıştır. Bu sınırlandırmayı yapmamızı sağlayan sözcük "dün" zaman işaretleyicisidir.

2.1.1.3. Zaman İşaretleyicisi Olarak Fiilimsiler

Türkiye Türkçesinde fiilimsiler (çekimsiz fiiller), isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç başlık altında değerlendirilir. Korkmaz, çekimsiz fiillerin cümleye oluş, durum ve kılış anlamı kattığını ifade eder (2019: 747). Fiilimsilerin olumlu-olumsuz hâli vardır ve fiilimsiler zaman eklerini de alabilir. Fiilimsiler zaman eklerini alabildikleri için fiil özelliği taşır fakat çekime girmedikleri için ad sınıfına girer. Fiilimsiler ad olarak kullanıldığı için ad, sıfat, zarf görevi üstlenmiş fiiler diye de adlandırılır. Bu sebeple fiilimsiler, isim çekim

eklerini ve iyelik eklerini alabilir; cümlede özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olabilir, yani, ad yönleri ağır basar. Çekimsiz fiillerde fiil kök ve gövdelerine getirilen *-mAk, -mA, -İş/-Uş; -An, -AcAk, -mİş/-mUş; -(y)İp/-(y)Up, -ArAk* gibi ekler, fiilin esas anlamını değiştiren yeni bir kavram yaratmazlar. Fiildeki esas anlam sabit kalır. Bu bakımdan, fiil kök ve gövdelerinde anlam değişikliği yaparak ad, sıfat ve zarf türeten öteki eklerden ayrılırlar (Korkmaz, 2019: 747).

Sıfat-fiil

Korkmaz, sıfat-fiilleri çekimsiz fiillerin ikinci türünü oluşturduğunu ve sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri olduğunu söyler ve *tanıdık adam, umulmadık iş, geçmiş gün yontulmamış taş, beklenen misafir görülmeyen hedef, akar su, çıkmaz yol, ödenecek vergi* gibi örneklere eserinde yer verir. Sıfat-fiiller, hem sıfat hem de fiil olma özelliğine sahip yapılardır. Korkmaz'a göre fiiller özellikleri nedeniyle, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile kalıcı olmayacak şekilde görevlendirir. Sıfat-fiillerin zaman kavramını yapılarında ihtiva etmesi, onların bir yönden çekimli fiillere yaklaşmasını sağlar. Bundan dolayıdır ki çekimli fiillerin bir kısmı sıfat-fiil kökenlidir. Yapılarında hareket ögesinin bulunması da onları bir başka yönü ile zarf-fiillere yaklaştırmıştır. Korkmaz'a göre zarf-fiillerin bazı türlerinin belirli ad çekim ekleri almış sıfat-fiillerden oluşması da aralarında hareket bildirme özelliğine bağlı bir ortaklığın bulunması sebebiyledir (Korkmaz, 2019: 784).

Türkiye Türkçesinde kullanılan sıfat-fiiller: 1. Geçmiş zaman bildiren sıfat-fiiller, *-Dİk* ve *-mİş* ekleriyle; 2. Geniş zaman bildiren sıfat-fiiller *-An, -r, -Ar, -Ir* ve *-mAz* ekleriyle; 3. Gelecek zaman bildiren sıfat-fiiller *-AcAk* ve *-Ası* ekleriyle kurulur.

Zarf-fiil

Korkmaz'ın ifadelerine dayanarak zarf-fiillerin bir yönüyle fiil, bir yönüyle de zarf vasfı taşıyan gramer ünlümleri olduklarını söylemek mümkündür (2019: 841). Fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılayan bu yapılar; zarf yönleri ile ise bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahip olduklarını söylememize imkan sağlar. Bundan dolayı cümlede, şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler (2019: 841). Korkmaz'a göre daha kısaca anlatmak gerekirse zarf-fiiller, zarf görevi yapma yönüyle fiillere yardım eder. Ona göre Türkiye Türkçesinde kullanılan zarf-fiiller, yapıları bakımından üç gruba ayrılabilir. Bunlar: 1. Gerçek zarf-fiiller, 2. Sıfat-fiillere bazı çekim

ekleri getirilerek yapılan zarf-fiiller, 3. Yapıca bunların dışında kalan veya zarf-fiil olarak kullanılan şekillerdir (Korkmaz, 2019: 841). Zarf-fiil yapısı, -A, -ArAk, -Ip, -I, -IncA, -All, -mAdAn ve -ken gibi eklerle kurulur.

2.1.2. Kılınış

Kılınış, mastar hâldeki fiilin bildirdiği iş, oluş ya da hareketin, meydana geliş tarzını ve meydana geliş tarzındaki zaman özelliğini ifade eden bir dil bilgisi ulamıdır. Kılınış, fiilin bildirdiği hareketteki zamanın sürecini, fiilin meydana geliş biçimini ifade eder. Konuşanın ruhsal durumuyla ilgili değildir. Kılınış ulamında fiillerin bildirdiği iş, oluş ve hareketin zaman türü açısından meydana getirdiği ulamlar önemli yer tutar. Kaya'nın ifadesine göre kılınış kavramı, eylemin mastar hâlde mevcut olan ve eylemin anlattığı işin zaman açısından ne şekilde olduğunu, etki yönünü, ortaya çıkış stilini gösteren bir mana olayıdır. Kaya'ya göre kılınış, eylemin ifade ettiği olayın süreciyle ilgilidir. Kılınış nesnel bir bakış açısını ifade eder; fiilin anlamında var olan, anlatanın ve dinleyenin psikolojik durumuyla ilgisi olmayan temel bir dil özelliğidir (Kaya, 1995: 90). Kılınış konusunu Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında ilk işleyen, Dilâçar'dır. 1974 tarihli çalışmasında Dilâçar, kılınışın fiil mastarının bildirdiği başlama, sürme, bitirme, yinelenme vb. gibi nesnel bir durum olduğunu belirtir (1974: 161). Akçataş da bunu başlangıç, süreklilik ve bitiş özellikleriyle açıklar (2005: 48). Karadoğan da özellikle zaman belirteçlerinin ve ulaçların kılınış tipleri üzerinde etkili olduğunu ifade eder (Karadoğan, 2009: 41). Bacanlı, kılınış yerine dil bilimi literatüründe yer alan *içkin anlam*, *içkin görünüş*, *sözlüksel görünüş*, *durum görünüşü* ve *eylem tarzı* gibi terimleri kullanılmayı uygun görür. Kılınışın görünüşten ayrı bir ulam olarak ilk tanımları 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Bacanlı, 2014: 28-29). Aksan'a göre kılınış; eylemlerin anlattıkları devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından ayrılıklarıdır. Aksan'a göre Türkiye Türkçesinde fiillere bu yönden bakılırsa bunlardan bir bölümünün kendiliğinden bir başlama, bir bölümünün bir süreklilik ve bir bölümünün de bir bitme anlattığı görülür (2015: 103).

Johanson (1971)'in çalışmasında, Türkçe fiillerin anlamsal/zamansal iç yapısından hareketle bir model ortaya koyduğunu ve bir sistem geliştirdiğini söyler (2020: 10).

Doğru, kılınışın fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü (başlama, bitirme, yineleme vb. gibi) olarak kendi içinde bulundurduğunu, konuşan-ışitenle öznel bir ilgisi olmadığını, dolayısıyla nesnel olduğunu betimler (2020: 7). Uğurlu'ya göre kılınışta konuşurlar fiillere yorum getirmezler, kişiye göre değişecek anlamlar katmazlar. Bir fiil tabanının kendiliğinden bir kılınışa sahip olması, konuşulan dile hâkim olan kimselerce

ortaklaşa bilinir, kişiden kişiye değişmez (Uğurlu, 2003: 127). Akçataş'a göre kılınışın bildirdiği fiilin zamanı, metin kurucunun niyetiyle ilgili değildir (2005: 48). Konuşan kişi kılınışa, süreklilik ya da süreksizlik gösterme gibi, kendinden bir şey katmaz, anlamı kendi doğal çıkırından çıkarmaz (Dilaçar, 1974: 164). Bu özellikleri göz önüne alındığında kılınışın nesnel bir nitelik taşımakta olduğu görülür (Doğru, 2020: 7). Bacanlı, kılınışın sözlüksel bir ulam olduğu belirtir. Bacanlı'ya göre, kılınış fiil sözlükbirimlerinin ve fiil öbeklerinin içsel olarak taşıdıkları fiil tarzı özelliklerini içeren ve bunların sınıflandırılmasını öngören sözlüksel bir ulamdır. Bacanlı, kılınışın türetimsel bir nitelik taşıdığını betimler. Kılınış, fiilin sözlük anlamlarıyla ve biçimbilgisel olarak türetmeyle ilgilidir. Kılınış fiilinin sözlük anlamı, ona eklenen özel parçacıklar, yardımcı fiiller veya yapım ekleriyle belirtilir (Bacanlı, 2014: 30).

Bacanlı kılınış eylemin tarzı ve evre yapısı ilgilenmekte olduğu belirtir. Bacanlı, kılınış eylemin yapılış tarzı, akışı, gerçekleşme biçimi ve evre yapısıyla ilgilendiğini ifade eder. Bunun dolaylı kılınış "fiilin iç zamanı" olarak tanımlanır (Bacanlı, 2014: 30). Sema Aslan Demir ve arkadaşlarına göre kılınış, fiilin anlamsal iç zaman yapısıyla ilgilenir; ancak bu anlamsal yapı fiilin *ortaya çıkış, meydana geliş ve son buluş* evreleriyle ilgili olduğu için doğal bir zamansal karakter de taşır (2017: 109).

Korkmaz'ın, "fiil kök ve gövdelerinin, dil mantığı ve zamanla olan bağlantısı açısından gösterdikleri özellik; fiil kök ve gövdelerindeki kılınış sürecinin zaman bakımından birbirlerine oranla taşıdıkları ayrılıklar" (2019: 492) biçiminde tanımladığı kılınış, fiilin doğasında var olan gerçekleşme sürecini ve tarzının yansıtan doğuştan gelen bir özelliktir. Bu nedenle fiilde beliren zaman değerlendirilirken görünüş, kiplik gibi kavramlardan yararlanıldığı gibi kılınış kavramını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Kılınışla ilgili en önemli sınıflandırmalar şunlardır:

1. Vendler'in sınıflandırması: Vendler (1957, 1967) fiilleri kılınış özellikleri bakımından *durumlar* (states), *edimler* (activities), *erişmeler* (achievements) ve *tamamlamalar* (accomplishments) olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Vendler'in sınıflandırması yalnızca fiillerin tekil kullanımlarına göre değil, daha çok fiil öbeklerine dayanılarak yapılmıştır; *kitabı oku-*, *yarışı kazan-*, *zirveye eriş-* vd. (Akt. Doğru, 2020: 11).

2. Johanson'ın sınıflandırması: Johanson, Türkçedeki fiilleri kılınış özellikleri bakımından *ön sınırı vurgulayanlar* (initialtransformativ), *son sınırı vurgulayanlar* (finaltransformativ) ve *sınır vurgulamayanlar* (nontransformativ) olarak üçe ayırmaktadır.

2.1.3. Görünüş

Görünüş, genel anlamda gözün ilk bakışta kaydettiği ya da zihnin doğrudan algıladığı şeydir. Dil içerisinde ise fiilin kullanımına tesir eden psikolojik sebepler ve koşullarla ilgili bir dil meselesidir. Cümlede anlatılan iş, olay ya da oluşun söyleyen veya dinleyen kişi tarafından öznel bir şekilde değerlendirilmesidir. Kişinin fiile yeni bir anlam vermesidir.

Yaman (1999: 22), *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* adlı kitabında zaman kaymaları ile ilgili şu bilgiyi paylaşır:

Dilimizde zamanlar bir takım biçimbirimlerle gösterilir. Bu biçimbirimler, zamanları bazı durumlarda tam anlamıyla ifade edemeyebilir. Hatta bir başka zamanı da göstermesi olabilirler. Fakat genel olarak zaman eki ile, ifade edilmek istenen zaman arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bazı durumlarda bu ilişkinin bozulduğuna şahit olmaktadır. Bu ilişkinin bozulması sonucunda ortaya değişik bir durum çıkar.

Yaman bu durumu “zaman kayması, anlam kayması, görünüş (aspekt)” (1999: 22) adlarıyla açıklar. Aksan da görünüşü, vericinin öznel bir değerlendirmesi olarak bildirdir (Aksan, 2015: 102).

Mustafa Uğurlu, “aspekt” terimi yerine “görünüş” terimini kullanmayı tercih eder. Uğurlu’ya göre bu terimle ilgili yapılan açıklamalar yeterince anlaşılır değildir. Ancak Uğurlu, “görünüş” teriminin oluşturduğu *görün-* fiili dönüşlü çatılı olduğunu, bu yüzden “aspekt” teriminin bu anlamı karşılamaının uygun olmadığını belirtir (2003: 129) Çünkü “aspekt” teriminin anlamında çekimli fiilin ifade ettiği “olay”ın kendi kendine “görünmesi”nden çok, konuşanın onu nasıl gördüğü vardır. Başka bir deyişle işi yapan, olay değildir. Aksine konuşanın onu “nasıl gördüğü” anlamı vardır; yani işi yapan olay değil, ona bakan insandır (Uğurlu, 2003: 129). Uğurlu, Türkçede “sınırlararası bakış”, “sınır ötesi bakış” ve “öngörülü bakış” olmak üzere üç görünüş türünün varlığından söz eder (2003: 129). Demirel, görünüş kavramının bir durumun bitmişlik bitmemişlik karşıtlığına dayanan iç zamansal yapısını yansıtan bir dil bilgisi ulamı olduğunu belirtir (Demirel, 2021: 27).

Aydın, görünüşün öznel bir yapıda olduğu ifade ederek görünüş, vericinin olay ya da duruma hangi noktadan baktığıyla ilgilidir, şeklinde konuya açıklık getirir. O, zaman ve görünüş birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Aydın, bu kavramların kesin sınırlarla birbirinden ayıramayacak şekilde iç içe olduğunu; zaman eklerinin, olay ve durumların, zaman çizgisi üzerindeki yerlerini saptamayı sağlarken görünüş kavramının, aynı zaman diliminde gerçekleşen hareketlerin birbirinden bitmişlik, süreklilik ya da ön görümlük bağlamında ayrılmasını sağladığını da belirtir (Aydın, 2016b: 39).

Alan, “Türkçede Dil Bilgisel Ulamlar” adlı kitabında görünüşle ilgili yaptığı çalışmada görünüşü, “kılınış/sözlüksel görünüş” ve “bakış/dil bilgisel görünüş” olmak üzere iki başlık altında ele alır. Kılınış/sözlüksel görünüş, daha çok fiillerin kendi iç zamanıyla ilgilidir. Alan, bu görünüş türünün Türkiye Türkçesi çalışmalarında daha çok *kılınış* olarak bilindiğini ifade eder. Bu yüzden “kılınış” türetim biçimbirimleriyle, “bakış” ise işletim biçimbirimleriyle dilsel ilişkiler kurar. Bakış ve kılınış arasındaki ayrımlardan bir diğeri de öznellik ve nesnelliktir. Bakış, konuşurun öznel bakışının sunumu, kılınış ise herkese göre aynı olan fiilin içsel anlamıyla ilgilidir. Haliyle kılınış kalıcı, bakış ise geçici bilgi sunar. Bakış, fiilin gerçekleşme zamanına öznel bir bakış açısidir. Araştırmacı bu iki ayrı ulamı birlikte işlemesi ile görünüş kavramının bütünlüğünü ortaya koyduğunu belirtir (Alan, 2020: 36). Dilâçar (1974: 167), görünüş fiillerin belirttiği vakaları; süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan dil bilgisi zümresi olarak belirtir. Dilâçar başka bir çalışmasında ise (1971: 474) görünüşün fiilde geçmişlik, şimdikiçlik, geleceklik gibi zamanlardan ayrı olarak bitmişlik veya bitmemişlik esasına dayanan ayırt edici bir dil bilgisi sınıflandırması olduğunu ifade eder (Akt. Benzer, 2012: 106).

Benzer’e göre görünüş ve fiil zamanı, zaman ulamını fiil bağlamında anlamamızda birbirlerini tamamlayan iki farklı tasniftir (2012: 12). Fiil zamanı olan gerçek zamanda olay ve durumun noktasal veya sürece bağlı olarak yer alması söz konusudur. Görünüş kavramında ise nokta ve sürecin gerçek zamanda yayılışı ifade edilebilmektedir (2012: 13). Benzer, “dil bilgisine dayalı görünüş”, “aşamalı görünüş” ve “sözlüğe dayalı görünüş”, olmak üzere üç tür görünüşten söz eder (2012: 42).

Korkmaz’ın görünüş tanımı ise şöyledir: “Kılınış yalnız fiil kök ve gövdeleri ile ilgili olduğu hâlde, görünüş; kip ve şahıs ekleri alarak çekime girmiş bulunan ve bir yargı bildiren *bitmiş fiiller* için söz konusudur.” (2019: 522). Korkmaz bu durumu daha değişik bir anlatımla dile getirilirse, çekime uğramış olan fiilin taşıdığı kavramda, süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşma yapmış olduğunu ifade eder. Bundan dolayı görünüş *nesnel* (objektif) değil *öznel* (sübjektif)’dir. Fiilin ad biçimi olan mastarda değil, çekimli şekillerinde görülen bir iç anlamdır. Bunlarda şekilden beklenen anlam yerine, daha değişik bir anlamın ortaya çıkmasıdır. Daha doğrusu, bu kalıba, konuşanın verdiği özel anlamdır ve dil psikolojisinin ürünüdür. Anlamı da etkilemesi bakımından bir yönü ile de anlam bilimi ile ilgilidir. Korkmaz, şekil yapısı ve işlev kayması dolayısıyla şekil bilgisinin, anlam kayması dolayısıyla da anlam biliminin sınırları içine girdiğinden, morfo-semantik bir nitelik taşıdığını belirtir (Korkmaz, 2019: 522).

Korkmaz, çekimli fiillerde görünüşün şu üç özelliğini sıralar:

a) *Görünüş*, eylemlerin çekimli durumları ile ilgili bir gramer ulamıdır.

b) *Görünüş*'te kip ekleri, zamanı ve işlev açısından asıl işlevleri ile değil, daha başka işlevler ile kullanılır.

c) Çekimli fiillerde şekil ve zamanı içine alan kip eklerinin kendilerinden beklenen görev dışında kullanılması, konuşanın o yüklediği özel anlamla ilgilidir. Dolayısıyla görünüş'te bir “öznellik” vardır (Korkmaz, 2019: 523).

“Gördüm, kaçıyordu, arkasından koşanlar vardı.” cümlesi ile “Kaçıyordu ama bırakmadım.” cümlesindeki “kaçıyordu” fiili, görünüş yönünden birbirinden farklı anlamlar ifade eder. İkisi de şimdiki zaman çekiminde oldukları hâlde ilkinde “gerçekleşmiş bir kaçma”, ikincisinde ise “niyet durumunda bir kaçma” anlamı vardır.

“Baba ben maça gidiyorum.” ile “Merhaba, böyle nereye gidiyorsun?” cümlelerinin ilkinde bir niyet, ikincisinde ise devam etmekte olan bir eylem ifadesi vardır.

“Anneme haber ver, bu akşam köyde kalacağımı söyle.” cümlesinde öznel bir iç anlam, bir görünüş vardır. Nesnel anlam içeren şekli “kalmış olduğumu”, öznel anlam içeren şekli ise “kalacağımı” yapılarıdır.

“Kardeşim tabii ki ben çalışacağım, para kazanacağım, sana kredi kartımı vereceğim; sen de gezeceksin, eğleneceksin. Olur!” cümlesinde gelecek zaman çekimli olan “çalışacağım, kazanacağım, kartımı vereceğim” gibi biçimler aslında olumlu biçimler değildir. Burada anlatılan “çalışacağım, para kazanacağım, kredi kartımı vereceğim” gibi olumsuzluk gösteren; söyleyenin bu işi yapmayı düşünmediğini, kabul etmediği anlatan bir görünüş vardır. Yani bu örnekte öne çıkan itiraz, meydan okuma, öfke, kızgınlık duyguları vardır.

“Yarın uçakla Irak'a gidiyorum.” cümlesinde “git-” fiili aslında gelecek zamanı ifade etmektedir ancak şimdiki zamanla çekimlenmiştir.

“Sabahları yumurta yiyorum.” cümlesi bir alışkanlığı anlatmaktadır. “Sabahları” ifadesi geniş zamanı gösterirken “yiyorum” şimdiki zamanla ifade edilmiştir.

Üstünova, dil bilgisel zaman açısından bakıldığında “Özge, fakülteye gitti.” ve “Özge, fakülteye gidiyordu.” cümleleri arasında bir fark olmadığını belirterek *git-* fiilinin geçmişte kaldığını kodlayan {-yordu} ve {-DI} eklerinin aralarındaki farkın, görünüş ulamıyla açıklanabileceğini ifade etmektedir (2016: 121).

2.1.4. Kip-Kiplik

Kip (mood), fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın yansıtıldığını gösteren bir anlatım biçimidir. Kiplik (modality) ise fiilin hangi koşullar altında gerçekleştiğini bildiren; konuşmacının ruhsal durumunu, duygularını, niyetini, isteğini dile getiren anlamsal bir ulamdır. Kip nesnel, kiplik öznel bir tutumu yansıtır. Konuşucunun kendi ürettiği sözce karşısında tavır ve görüşlerinin semantik bir ulamda dil bilgiselleşmesi olarak tanımlanan kiplik, sözceleme öznesinin betimlenmesinde dikkati çeken bir ulamdır. Konuşur ve ifade arasındaki ilişki kiplik ulamında değerlendirilir. Kiplik; biçimbirim, sözlükbirim, söz dizimi ve vurgu vasıtasıyla işaretlenebilir.

Dilin incelenme yönü zaman içerisinde değişmiştir. Göstergeler dizgesi olarak incelenen dil, yerini iletişim aracı olarak incelenen dile bırakmıştır. Bu durumda, araştırma nesnesi olarak cümle üstü birimler olan *metin (text)* ve *söylem (discours)* değer kazanmıştır. Dilsel ürünlerin (metin, söylem gibi) değerlendirilmesinde dilbilimin geliştirdiği farklı bakışlara ihtiyaç vardır.

20. yüzyılın başında Saussure'ün gösterge betimlemesinden sonra Chomsky, cümleyi önceleyerek yüzey yapıdan ve derin yapıdan söz eder. Daha sonraları, dilin belli iletişim durumlarındaki kullanım özellikleri üzerinde duran ve konuşan özneyi vurgulayan sözceleme kuramları ortaya çıkar. Buna göre, somut dilsel ürün olarak sözcelemenin izlerini taşıyan sözce incelenmelidir. Sözceleme öznesinin betimlenmesinde kiplik dikkat çeken bir ulamdır.

2.1.4.1. Kiplik

Kiplik, temelde felsefenin dallarından biri olan mantıkta işlenmiş bir kavramdır. Mantık, bilginin doğruluğu ve yanlışlığının sorgulanması üzerine kurulur. Bilginin doğrulanması çalışmaları sırasında, bilginin zorunlu ve olası olmasıyla ilgilenen kiplik mantığı doğar. Modal mantık da denen bu yaklaşım son dönemde birçok disiplini etkilediği gibi dilbilimi de etkiler ve farklı bakış açlarına sahip kiplik betimlemeleri ortaya çıkar (Kılıç, 2004: 4). Bunlardan ilki, kipliği olasılığın ve zorunluluğun anlatımı olarak görür. Dilbilimde en çok rağbet gören bir diğer yaklaşıma göre kiplik, dilde öznelliğin yani konuşurun tutumunun anlatımıdır. Üçüncü bakış açısına göre kiplik, göreceli gerçekçiliğin ya da gerçeklik-gerçekdışılık farkının anlatımıdır (Usta, 2013: 5-6).

Çekime girmiş, bitmiş bir fiil zaman, görünüş ve kiplik değerleri taşır. Vardar, kipliği “konuşucu ile dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği” (2002: 135) olarak tanımlarken İmer vd., “bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya

da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi” (2011: 176) olarak ifade eder. Kiplik, fiilin hangi koşullar altında gerçekleştiğini, konuşmacının psikolojik durumunu, duygularını, niyetini, isteğini bildiren bir ulamdır. Kiplik, önerme boyutunda yalnızca yüklemi değil, tüm cümleyi kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir ulamdır ve bu nedenle tek bir dil bilgisel yapıya indirgenemez (Erk Emeksiz, 2008: 57).

Duygu Kamacı Gencer çalışmasında kiplikle ilgili alan yazını değerlendirmiş ve tanımların dört farklı bakış açısıyla yapıldığı sonucuna varmıştır. Bu tanımları biçimsel, anlamsal, mantıksal ve felsefi tanımlar olarak değerlendiren Kamacı Gencer, yaklaşımlar içinde mantıksal değerlendirmeyi öncelemiştir. Buna göre biçimsel tanım yapan araştırmacıların, daha çok kiplik işaretleyicilerine odaklandığı; anlamsal tanımda sadece anlamsal ulamlara bağlı kaldığı görülür. Felsefi tanımda ise terminoloji sorunu göze çarpar. Kamacı Gencer’e göre dil araştırmaları için en makul yaklaşım mantıksal olandır. Bu yaklaşıma göre kiplik, konuşucunun önermedeki olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını ifade eden anlamsal bir fenomendir (Kamacı Gencer, 2018: 48- 49). Caner Kerimoğlu da kiplik tanımıyla ilgili yaklaşımları “mantıksal yaklaşım, tipolojik yaklaşım, semantik ve pragmatik yaklaşım” olarak üç başlıkta değerlendirir. Mantıksal yaklaşımda olasılık ve zorunluluk kavramları ön plandadır. Dilbilimsel çalışmalarda ise bu kavramların farklılaştığı belirtilmiştir. Tipolojik yaklaşımda, dünya dillerinin çeşitlenmesinde kipliğin bir ölçüt olarak kullanılması esas alınır ve kiplik bildirme araçları (morfoloji, sentaks vb.) bakımından dillerin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması söz konusudur. Semantik ve pragmatik yaklaşım, kipliğin semantik bir ulam olması dolayısıyla çalışmalarda kullanılan en yaygın yaklaşım olarak betimlenir (Kerimoğlu, 2018: 17-21).

Dil bilimsel çalışmalarda kiplikle ilgili sınıflandırmalar farklılık gösterir. Talat Dinar, çalışmasında birkaç araştırmacının sınıflamasına yer verir (2020: 71-74). Farklı çalışmalarda da temel teşkil etmesi dolayısıyla en yaygın sınıflama, Palmer’in kiplik sınıflamasıdır (Palmer, 2001). Palmer kipliği, *önerme (propositional)* ve *eylem (event)* kipliği olmak üzere iki genel başlık hâlinde değerlendirmiş; önerme kipliğini, *bilgi (epistemic)* ve *kanıtsal (evidential)* kiplik, eylem kipliğini de *yükümlülük (deontic)* ve *içedim (dynamic)* kiplik alt başlıklarında ele almıştır (Palmer, 2001: 24- 84). Önerme kipliği konuşurun, bilginin gerçekliğine ve statüsüne dair kararını gösterirken eylem kipliği, henüz gerçekleşmeyen, ancak gerçekleşmesi mümkün olan olaylara gönderme yapar (Aslan Demir, 2008: 34).

Kiplikler, edimsel noktayı veya konuşucu niyetlerini; ifade edilen önermenin inandırıcılığına, zorunluluğuna, istenmesine veya gerçekliğine bağlılığını gösterir (Yaylagül

Üstünel, 2020: 167). Kiplik, daha çok diyalog süreci içerisinde ortaya çıkması dolayısıyla dildeki karşılıklı etkileşimleri de açık bir şekilde gösterir (Karabağ, 2000: 275). Konuşmayı gerçekleştiren kişi, anlattığı konu ya da durumla ilgili görüşlerini kiplik aracılığı ile yansıtır. Benzer, kipliği söz üreticisinin ruh durumunu, duygularını, niyetini, isteğini belirten ve dilde hazır olarak bulunmayan; eklerin ikincil ya da üçüncül işlev olarak üstlendikleri anlamlar olarak değerlendirir (2012: 127). Konuşucu (söz üreticisi), Türkçede kip ve zaman eklerinden birini seçerek bunu ihtimal, belirsizlik, belirlilik, küçümseme, kesinlik, tahmin, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, söylenti, şüphe, alışkanlık, niyet, söz verme kipliklerini dinleyiciye aktarmak için kullanabilir (Benzer, 2012: 127). Ancak, geniş kapsamlı bir anlamsal alan barındıran kipliğin sadece yüklemle anlatılamayacağı da genel kabuldür. Biçimbirimler, sözlükbirimler, söz dizimi ve bürünsel ögeler de kipliğin aktarım vasıtaları olarak betimlenir (Dinar, 2020: 64). Kerimoğlu, diğer dil bilgisi ulamlarına göre daha zayıf bir sistematığe sahip olan kiplik için bir çekim tasarlamının zorluğundan söz eder. Ayrıca kiplik anlama ulaşmada bağlam, tonlama, vurgu gibi ögelerin belirsizlik ve çok anlamlılık boyutlarını ortaya çıkaracağını belirtir (Kerimoğlu, 2018: 8).

2.1.4.2. Kip, Kiplik ve Kiplik İşaretleyicileri

Kip ve kiplik, kimi zaman birbirinin yerine kullanılan kimi zaman da farklı kavramlara göndermeler yapan terimler olarak değerlendirilir. Kiple ilgili tanımlamalarda farklı bakış açıları vardır. Bu bakış açılarının temelinde dilin biçimsel veya anlamsal yönünün öncelenmesi yatar. Dilin biçimsel yönünün öne çıkarıldığı tanımlarda kip, daha çok fiilde zaman kavramıyla birlikte ele alınır, hatta kiplin zamanı işaretlediği söylenir (Ergin, 1993: 273; Korkmaz, 2019: 569; Banguoğlu, 2000: 443; Ediskun, 1999: 173; Gencan, 2001: 304). Bu görüş, alan yazında uzun bir süre rağbet görür. Ancak dilin anlam yönünün merkeze alınması görüşü yaygınlaşınca, ilk olarak Dilaçar, kipi fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmesinin istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten gramatikal bir ulam olarak betimler (Dilaçar, 1971: 106). Kocaman, kip ulamının daha geniş bir çerçeveden, cümleler üstü birimler açısından incelenmesini, ayrıca dil birimlerinin edimsel değerlerinin, kullanıldıkları bağlamın, öznel ve nesnel bakış açılarının dikkate alınmasını önerir (Kocaman, 1983: 85). Bir başka tanımlamaya göre kip, anlamdan bağımsız bir gramer ulamı olarak değerlendirilir. Bu durumda kip ile birlikte belirteçler, eylemler, sıfatlar, adlar ve söylem birimleri de kiplik işaretleyicisi olarak görülür (Erk Emeksiz, 2008: 57-58). Son dönemde yapılan çalışmalarda kipliğin (modality) anlambilimle, kiplin (mood) de biçimbirimlerle ilgili kavramlar olduğu dile

getirilir (Aslan Demir, 2008: 17). Benzer, aynı doğrultuda kiplik kavramının kipten farklı olduğunu; kipin nesnel, kipliğin öznel bir tutumu yansıttığını söyler. Bu sebeple kip sayısının sınırlı, kiplik sayısının ise konuşucu ve dinleyiciye göre tercih edilebildiğinden kipe oranla daha fazla olduğunu belirtir (Benzer, 2012: 112).²

Caner Kerimoğlu “Kip ve Kiplik” adlı çalışmasında, kip ve kiplik biçiminde tamamen farklı iki ulam düşünmenin doğru olmadığı görüşündedir. Kerimoğlu, kip ve kipliğin parça-bütün ilişkisi düzeyinde bir ilişkiye dayandığını belirterek temelde bir farklılıktan değil, işaretleyicilerin niteliğinden söz etmek gerektiğini ifade eder (2018: 2).

“Ali, burada fotoğraf çekmemelisin.” cümlesindeki -mAlI eki fiile gelerek kiplik anlamlarından birini (gereklilik) işaretlemektedir. Fiile gelen ek, morfolojik bir araç olduğu için kip ögesidir. Ancak bu anlamı işaret etmek için konuşur yalnızca morfolojik araçları kullanmayabilir veya gereklilik anlamının diğer alt ulamlarını (zorunluluk, yasaklama, rica vb.) bildirmek isteyebilir. Bu durumda yalnızca morfolojik araçları kullanan ve gereklilik olarak adlandırılacak dar bir semantik alanla değil, daha farklı araçlarla da (tonlama, morfo-sentaks vb.) işaretlenen geniş bir anlam alanıyla karşılaşabiliriz. (Ali burada fotoğraf çekmesen iyi olur. Burada fotoğraf çekme. Burada fotoğraf çekilmeyecek vb.)” (Kerimoğlu, 2018:2).

Kipliğin bu geniş alanla ilgili, kipin de bu alanın küçük, yalnızca morfolojiye dayanan bir bölümü olduğunu söyleyen Kerimoğlu, bu iki kavram arasında işlev bakımından bir farktan ziyade, işaretleyiciler bakımından bir fark bulunduğunu belirtir (Kerimoğlu, 2018: 2).

Her birim bir üst düzlemde anlam ve değer kazanır. Bir biçimbiriminin anlam ve işlevi kelimedede, bir kelimeninki cümlede, bir cümlenin anlam ve işlevi de sözce, metin gibi dilsel ürünler içinde ortaya çıkar. Kiplik, anlamsal bir ulam olduğundan bağlamsal ve prozodik ögeler anlama ulaşmada önem arz eder. Ancak yazılı dil ürünlerinde, özellikle prozodik ögelerin betimlenemez oluşu kiplik değerlendirmelerinde bir zorluk olarak görülür. Gerçek dünyada meydana gelen ve izafi dünyada tasavvur edilen olaylar hakkında konuşmaya imkân sağlayan kiplik, dilde farklı yollarla işaretlenir. Kipliğin işaretlenmesindeki çeşitlilik, daha çok dillerin kiplik ulamını işaretlemeye tercih ettikleri yollardan kaynaklanır (Demirel, 2021: 85). Kerimoğlu, kiplik işaretleyicilerini biçim bilgisi ögeleri, sözlük ögeleri ve söz dizimi ögeleri olmak üzere üç başlıkta değerlendirir. Alt başlıkları da örneklerle açıklar (Kerimoğlu, 2018: 42-28). Zeynep Erk Emeksiz, kiplik işaretleyicileri olarak belirteçler, eylemler, sıfatlar,

---

²Kerimoğlu (2018), yapılan çalışmaları “Türkçe Üzerinde Kiplik ve Kip Çalışmaları” (s. 113-150) başlığında ayrıntılı bir biçimde değerlendirir.

adlar ve söylem birimlerini sayar (2008: 57-58). Dinar da Türkçede kipliğin biçimbirimler ve sözlükbirimler olmak üzere iki başlık altında işaretlendiğini örneklerle sunar (2020: 81-86). Aslan Demir, isteme kipliği üzerine yaptığı araştırmada “morfolojik işaretleyiciler, sözlüksel işaretleyiciler, morfoloji-leksikoloji bağıntılı işaretleyiciler, sözdizimsel işaretleyiciler, sözdizimi-leksikoloji bağıntılı işaretleyiciler, sözdizimi-leksikoloji-morfoloji bağıntılı işaretleyiciler, söyleme dayalı işaretleyiciler” olmak üzere yedi başlık altında değerlendirme yapar (2008: 18-20). Hirik de bilgi kiplikleri üzerine yaptığı çalışmada Aslan Demir’den örnekseyerek “morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel, söyleme dayalı ve birden fazla birlik kuran işaretleyiciler” başlıklarını belirlediğini söyler (Hirik, 2014: 51).

Kiplik ulamının Türkçenin tarihsel dönemlerindeki durumunu tespit etmek, eş zamanlı ve art zamanlı çalışmalar açısından önem taşır. Çok sayıda ve türde eser verilen Eski Anadolu Türkçesi döneminde, metinlerdeki ifade çeşitliliği de dikkat çeker (Üzüm, 2017: 27). Konuşur ve ifade arasındaki ilişki, kiplik ulamında değerlendirilir. Daha çok karşılıklı konuşmalara dayanan Saltuk-nâme, bu çalışmada önce kiplik işaretleyicileri bakımından incelenecek, daha sonra kiplik ifadeleri de eserden alınan tanık cümlelerden hareketle sınıflandırılacaktır.

2.2. Saltuk-nâme

15. yüzyılda Osmanlı padişahı Sultan Mehmet Fatih’in oğlu Cem Sultan’ın emriyle Ebu’l-Hayr-ı Rûmî isimli yazar, Sarı Saltuk’un yaşamını, savaşlarını ve çeşitli kerametlerini konu alan rivayetleri ve menkıbeleri derleyerek üç ciltten oluşan “Saltuk-nâme” adlı eseri meydana getirmiştir (Akalin, 1992: 37). Kaynaklarda Ebu’l-Hayr-ı Rûmî’ye dair en küçük bir bilgi bile yoktur. Eserde asıl ismi Şerif Hızır olan kahramanın dünyaya gelişi, çocukluğu, yetişmesi, kahramanlıkları, kerametleri, gezip dolaştığı yerler, fetihleri ve nihayet şehadeti nitelenmektedir (Rahimova, 2019: 242). Eserde toplumların genel özelliklerine, dinî ve ahlaki konulara, mitolojiden tarihi gerçeklere kadar birçok husus üzerinde durulmuştur. Sarı Saltuk, bulunduğu ortamlarda kişiliği ile öne çıkan, vakaları yönlendiren, ziyaret ettiği bölgeleri inandığı doğrular ölçüsünde şekillendiren gezgin bir alperendir.

2.2.1. Sarı Saltuk

Saltuk Gazi’nin hayatı, herhangi bir tarihçi tarafından düzenli bir şekilde kaleme alınmamıştır. Bu sebeple hayatı ve tarihi kişiliği hakkındaki hemen hemen bütün bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. Hakkındaki yazılı ve sözlü rivayetlere başka alp ve erenlerin menkıbeleri de karışmış, bu sebeple konu, içinden çıkılamayacak bir hâle gelmiştir. Sonuç olarak Saltuk Gazi’nin hayatını yazabilmek; özellikle bulunduğu coğrafyaları belirleyebilmek;

eserlerini, savaşlarını, serüvenlerini ve hizmetlerini dile getirmek oldukça zorlaşmıştır (Topcu 2016: 30).

Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi esnasında savaşlara katılan, kahramanlığı ve velayeti ile yaşarken efsanevi bir şahsiyet hâline gelen istisnai bir kahramandır.

Tarihî kaynaklarda yer alan Sarı Saltuk ile ilgili bilgiler Sarı Saltuk'un gerçek hayatını ortaya koyacak mahiyette değildir. Gerçek hayat ile menkıbevi hayat iç içe geçmiştir. Ayrıca tarihî kaynakların Sarı Saltuk hakkında verdikleri bu bilgilerin bazen birbiriyle çeliştiği de görülmektedir (Akalin: 1992: 37).

Eserdeki Sarı Saltuk, bir destan kahramanında bulunması gereken özellikleri taşımaktadır. Gayet cesur, güçlü ve her hünerde mahir biridir. Allah'tan başka kimseden korkusu yoktur. Düşmanların arasında tek başına savaşan bir yiğittir. İnsanlara, hayvanlara ve cinlere bile yardım eden bir alperendir. Bu özelliğinin yanı sıra eserde olağanüstü gücü abartılı bir şekilde anlatılmaktadır. Çok uzaklara hızlı bir şekilde gitmesi, Burak³ atı kullanması, cinlerle konuşması, Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Hızır ile buluşması, uzakta olanları işitmesi, başka bir diyardaki düşmanlarla cenk etmesi ve suya atıldığında boğulmaması gibi özellikler örnek verilebilir.

Rivayet göre Sarı Saltuk'un asıl ismi, Hızır'dır. Seyyid Battal Gazi'nin neslindedir. Gayet yürekli ve cesur bir yiğittir. Kırk yaşına geldiğinde Allah'ın veli kullarından birisi olmuştur. Onun çok sayıda gaza ve cengi vardır. Kâfirler onu "Baba" diye yâd ederler. On iki yerde makamı vardır. Baba denilen Babadağı'nı Sarı Saltuk fethetmiştir. Hâlâ bu kasabada makamları ve tekkesi bulunmaktadır. Tekkenin koyunu ve sığırı çoktur. Edirne ile İstanbul arasında olan Babaeskisi'ni de o fethetmiştir. Kasabanın kenarında olan kubbe, Sarı Saltuk makamıdır. Kâfirler, Sarı Saltuk'un ölümünden sonra yine bu kasabayı almışlardır. Daha sonra burayı Sultan Orhan fethetmiştir. Ayrıca Bursa'ya deniz yolu ile giderken Baba kayası da meşhurdur (Saltuknâme, Necati Demir nüshasından aktaran Topçu, 2016: 32).

Esere göre babası vefat ettiğinde Sarı Saltuk üç yaşındadır. Annesi Rebi Hatun, onu büyütmeğe çalışır fakat on dört yaşına geldiğinde Saltuk, annesini de kaybeder. Abdulaziz isimli bir hoca ona ilim öğretir. Lalasının adı ise Seravil'dir. Saltuk, annesi öldükten sonra kendisine bakacak biri olmadığından çok zor bir duruma düşer. Lalası Seravil onu alıp Emir

---

³Burak veya El-Burak, Allah'ın yarattığı bir hayvandır, peygamberlerin bu hayvan tarafından göğe çıkarıldıklarına inanılır ve Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı eserlerde bazı hadislerde bahsedilmiştir. Bu hadislere göre Burak, Miraç gecesinde Hz. Muhammed'i Hicaz'daki Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya taşımıştır.

Ali'nin yanına götürür ve babasından kalan maaşın ona bağlanmasını ister. Saltuk-nâme'deki rivayete göre Emir Ali onu Selçuklu Sultanı Süleyman'a gönderir. Sultan, ona hazineden kırk dirhem şahî maaş bağlayıp hediyelerle onu geri yurduna gönderir (Saltuknâme, Topkapı nüshasından aktaran Demir, 2015: 41).

Saltuk-nâme'ye göre Sarı Saltuk'un babasının adı Hasan'dır. Babasının şeceresi “Seyyid Hasan ibn-i Hüseyin ibn-i Muhammed ibn-i Ali” şeklinde ifade edilmektedir. Saltuk Gazi'nin Türk olduğu, Saltuk-nâme'de defalarca geçmektedir.

Saltuknâme'de yer alan bilgilere göre Saltuk Gazi hayatı boyunca dört kez evlenmiştir. Saltuk Gazi'nin ilk evliliği Sinop Emiri Emir Osman'ın kızı Nefise Banu ile dir. O, hacdan geldikten sonra yirmi iki yaşında, Sinop'ta Nefise Banu ile dünya evine girmiştir. Bu evlilikten oğlu Muhammed dünyaya gelmiştir. İkinci evliliği Mora nahiyesinin beyi Cinas'ın kız kardeşi Hüma Banu ile dir. Saltuk Gazi'nin oğlu İbrahim, bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Üçüncü evliliği Bursa beyinin kızı ile dir. Bu evlilikten bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu oğlunun adı İdris'tir. Dördüncü evliliğini Babaeski beyi İsmail'in kızı Gülçehre ile yapmıştır. Saltuk Gazi'nin oğlu Ahmed, bu evlilikten dünyaya gelmiştir (Demir, 2015: 53-54).

Demir (2015: 39), Saltuk Gazi'nin isminin Saltuknâme'de çeşitli şekillerde karşımıza çıktığını söylemektedir. Hızır, Server, Şerif Saltuk, Şerif, Seyyid, Sarı Saltuk, Server Saltuk ve Saltuk Gazi bunlardan bazılarıdır. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'ye göre Saltuk'un asıl adı Hızır'dır. Saltuk ismi, ona savaşıp yendiği İlyas Rûmî tarafından verilmiştir. Adı verilirken de Fars dilince “Katı kutlu ad demek olur” ifadesi geçer. Ancak kelimeye Farsça sözlüklerde rastlanmamıştır.

Saltuk-nâme'ye göre Sarı Saltuk, 99 yaşında düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir. Son nefesini vermeden önce kendisini zehirleyen ve hançerleyen düşmanını öldürmüştür (Akalin, 1992: 39).

Gerçek Saltuk Gazi'den detaylı olarak ilk bahseden kaynak İbnü's-Serrac'ın *Tuffâhu'l-Ervâh* ve *Miftâhu'l-İrbâh* adlı eseridir. Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh*'ın A nüshasının 194a'nın son satırından 201a'nın sonlarına kadar Sarı Saltuk Hazretleri'ni anlatmaktadır (Sarıkaya, 2012, s. 3'ten aktaran Topcu, 2016).

1267'de Dımaşk'ta doğan Arap tarihçi el-Birzâlî, 1286-1299 yılları arasını kapsayan el-Muktefi adlı eserinde Saltuk Gazi'den, fazla ayrıntıya girmeden Barak Baba'nın hocası olarak bahsetmektedir (Gölpınarlı, 1992, s. 27'den aktaran Topçu, 2016: 31).

Sarı Saltuk'un Sinop'ta doğduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Sarı Saltuk'un, Selçuklu döneminde Sinop fethedildikten sonra buraya göçen bir Çepni ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldiği sanılmaktadır (Topçu, 2016: 31).

Saltuk Gazi'nin maddi ve manevi mirasları Osmanlı dönemi belgelerine de yansımıştır. Osmanlı dönemi vakıf kayıtlarında Sarı Saltuk'a ait çok sayıda zaviyeye rastlanmıştır (Barkan, 1942). Zaviyeler; devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete layık bazı ahilere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerlerdir ve şehirlere, kasaba kenarlarına, köy civarlarına, yol uğraklarına yapılır. Zaviyedar denilen zaviye sahibi, kendisine vakıf olarak verilen yeri ekip biçerek buranın gelirini sağlar. Zaviyedar, bu zaviyelerin yeni yurt kurmak, orayı imar etmek, halkını İslamlaştırmak ve Türkleştirmek ve bu yeni yerleşim yerlerini düşman saldırılarına karşı korumak vb. gibi görevleri vardır (Barkan, 1942'dan Topçu, 2016: 36).

İbnü's-Serrâc, kumral ve orta boylu olarak tarif ettiği Sarı Saltuk'un 697 yılı civârında yaklaşık 70 yaşlarında vefat ettiğini, onun vefatıyla kitabının yazılması arasında yaklaşık on sekiz yıl bulunduğunu ve kitabını 715'te yazdığını söyler. Şeyhin vefat gününün meşhur bir gün olduğunu, es-Seyyid Behramşâh'ın da cenazeye katılanlar arasında bulunduğunu ve cenâzenin konulduğu tabutla birlikte şeyhin gömleğinin teberrüken dağıtıldığını ve kendisine de bir pay düştüğünü ve onu mezarına konulmak üzere sakladığını ifade etmiştir. O, Sarı Saltuk'un ölümünden sonra ardında üç yüz kişinin barındığı bir zâviye bıraktığını da haber vermiştir (Tatçı, 2014a: 84-85).

2.2.2. Saltuk-nâme'nin Özellikleri

Saltuk-nâme, tarihî, edebî ve folklorik özellikleri bakımından eski Türk nesrinin önemli eserleri arasında yer alır. Saltuk-nâme, esas olarak 13. yüzyılda yaşadığı sanılan alperen Sarı Saltuk'un hayat hikâyesinin anlatıldığı destanî, menkıbevî bir eserdir. Bu nedenle hem gazavat-nâme hem de menkıbe-nâme türlerinin özelliklerini göstermektedir. Daha doğru bir ifadeyle Saltuk-nâme, söz konusu türler arası bir eserdir. Anlatılan olaylar da o dönemin Türk ve İslam dünyasında geçmektedir. Ancak, Saltuk-nâme'de olayların yer aldığı coğrafya öncelikle Anadolu ve Rumeli'dir. Bu nedenle eserde ön planda Anadolu'nun yanı sıra, Rumeli'nin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması ideolojisinin gerçekleştirilişinin anlatıldığı söylenebilir. Saltuk-nâme'de hem akıncı hem de veli kimliğiyle çizilen ana kahraman Sarı Saltuk (Şerif Hızır), Rumeli'den Uzakdoğu'ya çok geniş bir coğrafya üzerinde güç göstermekle birlikte, esas itibarıyla Anadolu ve Rumeli'nin Türkler tarafından

fethedilmesi ve Türk gücüyle İslamiyet'in bu topraklarda yayılması misyonunu üstlenmiştir (Mengi 1996: 973).

Saltuk-nâme'ye bakıldığında 13. yüzyıl Anadolu'sunun dinî hayatında büyük bir hareketliliğin ve canlılığın yaşandığı görülür. Bir yandan Anadolu'yu Müslümanlaştırma çabası sürdürülürken öte yandan da tasavvuf hem Doğu Türk dünyasından Anadolu'ya gelen hem de bu dönemde Anadolu'da yetişen büyük temsilcileriyle, Anadolu insanının düşünce hayatı üzerinde etkisini göstermeye başlar. Nitekim bu etkinin bir sonucu olarak zaman içinde Anadolu'da Anadolu toprağına özgü tarikatlar ortaya çıkar. Bütün bu gelişmelerin yansıdığı bir eser olarak Saltuk-nâme, dönemin önemli bir tanığıdır. Eserde, hem Anadolu'nun Müslümanlaştırılması çabaları hem tasavvufun o dönem insanın düşünce dünyasındaki yeri açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Saltuk-nâme'de, daha çok Sarı Saltuk'un menkıbelerine dayalı olay örgüsü içinde verilen Anadolu ve Rumeli'nin Müslümanlaştırılması ideolojisine yönelik muhteva, Türk'ün ve Türklüğün yüceltilmesi kadar, hatta ondan daha da ön planda yer alır (Mengi, 1996: 976).

Saltuk-nâme'de, Sarı Saltuk'un çocukluğu, yetişmesi, kahramanlıkları ve kerametleri anlatılmakla birlikte bazı menkıbeler de anlatılmaktadır. Bu menkıbeler İslam tarihiyle, Kur'an'daki hikâyelerle, Arap, Habeş, Hint ve İran tarihiyle alakalı menkıbelerdir. Eserde Sarı Saltuk'un cinlerle, cadılarla ve farklı olağanüstü varlıklarla mücadeleleri yer almaktadır.

Saltuk-nâme'de Anadolu toplumunun birliğinin ve bağlarının altında yatan soyut değerler anlatılmıştır. Sarı Saltuk, toplumda yeni ve farklı düzen, adalet arayışı içinde olan aydın bir Türk dervişidir. Bunun için toplumsal mesaj kitapta Sarı Saltuk'un ağzından verilmiştir. Sarı Saltuk insanlara birlik, hoşgörü, yardımlaşma, kardeşlik çağrısında bulunmuştur. Bu hususların gerçekleşebilmesi için gerekli bir güç olan devlete de Saltuk çoğu zaman nasihatlerde de bulunmuştur. Eserde, Saltuk, halkla bütünleşen bir karakterdir. Kısaca Sarı Saltuk yeni ve yaşanabilir bir dünyanın peşindedir. Eserde de Türk ve İslam birliği fikri üzerine inşa edilen toplumsal yapıda, adaletin, eşitliğin, ahlakın, yardımlaşmanın, hoşgörünün, barışın rolü mühimdir. Saltuk-nâme eserinde en önemlisi, on üçüncü yüzyılına ait yaşadığı tahmin edilen Rumeli yiğitlerinden Sarı Saltuk'un, o yüzyılda Türk ve İslam topraklarında yaşanan menkıbeleşmiş yaşam hikâyesidir. Fakat eser, Saltuk'un yaşam öyküsünün aktarıldığı anda onun Hristiyanlarla yaptığı savaşları, Anadolu'da yeni bir siyasi güç olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve Türklerin Rumeli'ye geçişleriyle, Anadolu ve Rumeli'nin Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesini anlatan ideolojik bir eserdir. Saltuk-nâme'de savunulan fikir, değişik etnik yapılarda, değişik dinlerden olan, değişik

coğrafyalardan gelen insanların ve o dönemin, ihtiyacı olan Türk ve İslam bütünlüğüne erişmeleridir (Mengi 1996: 974).

3. İNCELEME

3.1. Saltuk-nâme'de Zaman İşaretleyicileri

Saltuknâme'de ek hâlindeki işaretleyiciler, sözcük ve sözcük öbeği hâlindeki işaretleyiciler ve zaman işaretleyicisi olarak fiilimsiler şeklinde üç başlık altında incelenmiştir.

3.1.1. Saltuknâme'de Ek Hâlindeki İşaretleyiciler

Türkiye Türkçesinde zaman ulamı, fiile gelen eklerle gösterilir. Bu ekler zaman göstericisidir. Bir fiilin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini belirtmektedir.

3.1.1.1. Bildirme Kipleri

• Saltuk-nâme'de Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman, geçmişte olup biten, öznenin bizzat şahit olduğu ya da yaşadığı olayları ve durumlar anlatır. Bu kipi Saltuk-nâme'de çokça karşımıza çıkan zaman kiplerinden biri olarak tespit edilmiştir.

*Şerîf gelüp halkdan birine şordı kim: Nedür, didi. Eyitdiler: Begümüz bir diyârda olurdu. Bunden evvel anda bir kardaşı pâdişâh imiş, ölmüş, gebermiş bu yas anun-çündür. Şerîf güldi, eyitdi: Yâ mel'ün! Ol divün matemîn tuta, halkdan nice şaklar? Pes şordı kim: Ol diyar ne yirdür? Eyitdiler: Kaf Tağı'na yakın imiş, girü begümüz bilür. Şerîf ol bâzârda gezerken girü ol münâdî çığırur. (s.111)

*İy kavm! Ben onunla üç yıla kavlı itdüm, 'ahdümden dönmezem. Umarum kim 'inâyet-i hakk yitişe, girü kendüye gele. (s.64)

*Çün server tahkik bildi kim bu oğlancukları bu mel'ünler öldürürler. Acıdı, şabr idemedi. (s.199)

*Server aña bir nize eyle sançdı kim sinesinden bağından çıkdı, cân cehenneme dek gitdi. Server Kâmüs'a el şaldı. (s.197)

*Rüm mülkinde bir kâfir cinni vardı. geldi bizi bizi gâret eyledi. Biz dahı Kâf'dan göçüp varduk ol la'ini helâk eyledük. Sizleri bundadur diyü işitdük, ziyârete geldük. (s.200)

• Saltuk-nâme'de Duyulan Geçmiş Zaman

Saltuk-nâme'de -mXş biçimbirimi ile kurulan ve kullanımı çok yaygın olmayan bir kiptir. Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman kipini ifade etmek için -muş, -miş, -muş, -

müş biçimbirimleri kullanılır. Fakat Saltuk-nâme'de *-miş*, *-mü* biçimbirimleri ile karşımıza çıkmıştır.

*Nāgāh anı gördiler şehirden bir ālāy er ve 'avratlar çıktılar, çalgu birle geldiler, şahrāda kondılar. Meger kim kıızı, Yehsūn gelüp *almış*, *gidmiş*. (s.200)

*N'ey ki, diyince bir büyük ayu gelür karşıdan. Bir taş getür*müş*, getirüp tonuzlar üzerine ol taşı ol bırak*müş* öldür*müş*. (s.127)

*Sultān-ı Azērbāycān hışārın Surhāb'da meremāt iderdi. Şonra Şām'ı ve Kazān-ı gelüp yıkdı idi. elçisi Muhsin'ün gelüp Muşhaf ve hediyelerin getürdi Sultān öninde bir nâme kodı. Şerīfi, Sultān karşusunda otur*müş*. (s.143)

• Saltuk-nâme'de Şimdiki Zaman

Saltuk-nâme'de *-yorır*, *-yor*, *yorur* biçiminde sınırlı sayıda karşımızda çıkan bir kiptir. Saltuk-nâme'deki bazı örnekleri göz önünde bulundurduğumuzda ünlü yuvarlaklaşması söz konusu olmayıp şimdiki zamanı ifade eden *-yorır*, *-yor*, *-yorur* biçimi sürekli bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Diğer yuvarlak ünlülü şimdiki zaman biçimbirimlerin kullanılmadığını tespit edilmiştir.

*İşte anı iledi*yoruz*. (s.214)

*Pes haber geldi kim Şerif geli*yorır* diyü. Tiz yirinden tırdı, karşılayup varup hürmetler ve 'izzetler eyledi. (s.209)

*Yā melikū'z-zāmān! Şöyle bil kim ol şahış gelmiş dahı senüñ dīvānuñ içindedür, tıru*yorır*. (s.248)

*Yine sağ ve sālīm 'ālemi seyrān idüp geşd ide*yorır*. (s.249)

*Server, hoş geldün, buyurursız? Tatar Bācū hān geli*yorır*, ana giderem. (s.545)

*Melik geliyor, didiler. (s. 498)

*Yā melik! Ol sehḥār Türk gelüp, deyri yaqub ruhbānlardan kırdı. Benüm ardımca geli*yorur*, bana meded eylen. (s.497)

• Saltuk-nâme'de Gelecek Zaman

Saltuk-nâme'de gelecek zaman biçimbirimi *-IsAr* biçiminde karşımızda çıkar. Saltuk-nâme'de *-IsAr* biçimbirimi bir hareketin gelecekte mutlaka gerçekleşeceğini bildirir. *-IsAr* biçimbirimi metinde çok sıklıkla kullanılan bir ek olarak karşımıza çıkmamaktadır. Eserde bu yapının kullanıldığı kısımlarda fiilin gerçekleşmesi ihtimalinin çok yüksek olup kesinliğe

yakın bir anlamda kullanıldığını söyleyebilmektedir. Eserde gelecek zamanı ifade etmek üzere kullanılan *-IsAr* eki yanında bir de *-AcAk* eki bulunduğu görülmüştür. Eser de söz konusu eklerin geçtiği yerler göz önüne alındığında hem *-IsAr* hem de *-AcAk* ekleri beraberce kullanıldığını tespit edilmiştir.

*Dinüm haqq-çün bu cāzū dahı buna cevāb idemeyüp mağlūb olısardur. (s.304)

*Anlara nefsi yarın kıyāmet güninde da‘vācı olısarlardur. (s.488)

*Şabr eyle ol Türk kendü ayağıyla gelıserdür, didi. (s.498)

*Yarın ceng olısardur. (s.38)

*Bu, atası Hasan'dan artuksardur. (s.41)

*Ana öte taraf zāhir olup yirin görüp gitmege özler. Şon hālidür. Görecedür. (s.329)

*Pes dirler ki ümmet-i Muhammed'den bir kişiye naşib ola ve ammā ol bu naşibe irince niçe kişi ana cān kurbān idecedür. (s.308)

• Saltuk-nâme'de Geniş Zaman

Geniş zaman her zaman için kullanılan bir kiptir. Geniş zaman kipi oluşu ve kılışı, konuşma anını, konuşma anından önceki ve sonraki zamanı kapsar. *-Xr/ -Ar/ -r* biçimbirimleri Saltuk-nâme'de çok yaygın kullanılan biçimbirimlerdir.

*Hācī Burhān'da meşhur bir mağarada yatur, ölüsi şöyle diri gibidür, Tatarlar anı ziyāret iderler, çürimemişdür. (s.126)

*Öñlerince bir kişi gelür, yeşiller geyer üstine ve kızıklar içine geyer. Çün geldiler, hep kaddlerin hamide kılup selam virdiler. (s.199)

*Server çün sen bu nefesi eyledüñ, hayırlusı budur ki ola ve meseldür ki kişi her günde üç kerre gayb söyler, rast gelür. Server eyitdi: Ben zāhir söylerem, elbette Hürşid Bānū'yı buña virdüm. (s.197)

*Server! Ben Ğaytās cinni gibi kişinün oğlına kızımı virmezem, zirā ki bu oğlan cāriyedendür, korkaram aşlı nā-pāk olup benüm aşlum aza, yaramaz ola. (s.197)

3.1.1.2. Saltuk-nâme'de Tasarlama Kipleri

Türkiye Türkçesinde "Tasarlama Kipleri" başlığı altında verilen "istek", "emir", "gereklilik" ve "dilek-şart" kiplerinin, bir şeyin yapılmasının, istenmesi anlamı vardır. Söz

konusu, aynı ek hem emir hem istek hem de gereklilik gibi anlamları aynı anda ifade edecek şekilde kullanıldığını ifade edebilmektedir.

• Saltuk-nâme'de İstek Kipi

İstek kipi, eyleme istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Saltuk-nâme'de -A, -AlAyIm, -AlAlIm, -AyIn biçimbirimleriyle istek bildirdiği görülmüştür.

*İş senden degül ammā bunı iden münāfıķı bulam. (s.139)

*Sen Müslümān ol, seni ben Sulţan Ğıyāsüddin ķatına ileteyim, yok dersen helak iderem. (s.48)

*Korkman! Sizleri analaruñuza atalaruñuza göndereyin. (s.199)

*Server! Bundan bu mālı ve bu ķavmı ķıķarmak müşkildür, nice idelüm? (s.199)

*Tur, ķaşra ķıkalum, gidelim. (s.201)

• Saltuk-nâme'de Emir Kipi

Emir kipi, sözü edilen fiilin yapılmasının kesin ve net bir şekilde ifade edildiğini gösteren tasarlama kipidir. Saltuk-nâme'de -ğIl -gIl, -AyIn, -yIn biçimbirimleri kullanılarak yapılan emir kipi, yerine getirilecek olan fiilin veya durumun katiyyetini ve kesinliğini ifade etmemizi sağladığı görülmüştür.

*Ben size oğlancuķlar boğazlayup yürecüklerin yimek ıtlatlı midur göstereyin, diyüp şöyle kırdı kāfirleri kim ān-ı vāhidde yüzün kılıķdan geçürdi. (s.199)

*Yā Kāmūs! Kandasın, gel, didi.(s.199)

*Sen kimsin ve ne yirdensin? Kendüzüñi bize bildürgil, didiler. (s.197)

*Sen var pinhān ol, bir yirde turgul. Kāmūs perri varup bir yirde pinhān tırdı, Server'i gözetdi. Ahşam dahı oldu, ay aydın ve rüşen idi. (s.198)

*Birazdan ol cāzū baş ķaldurup eyitdi: Bunları boğazlan, bişirün, büryān idün, yiyelüm. (s.198)

*Pes iy melik! Ğafletle kendüñi helāk itme. Cānuña ve başuña kıyma. (s.200)

*Dermaķ'a eyitdi: -Beni 'avrat ıtomına ķoyğul, saña kıızı alı virem. (s.200)

*Yā melik! Sen bana anı gösteri virgil. (s.539)

*Yā Şaltıķ! Gel ķaşra ķık senün ile söyleşelüm. (s.539)

• Saltuk-nâme'de Gereklilik Kipi

Saltuk- nâme'nin yazıldığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesi döneminde gerekliliği belirtmek için özel bir biçimbirim yoktur. Bunun yerine *-mAk* mastar biçimbirimi veya *-sA* şart kipi biçimbirimi üzerine *gerek* kelimesini getirerek *-sA gerek* veya *gerekdür*, *vâcibdür* gibi yapılarla karşımıza çıkmıştır.

*Server! Bize bu gemi gerek idi. Niçün koyuvirdin? (s.266)

*Bundan girilmez Vādī-yi Nār'dan girmek gerek. Girü arduzuza dönüp, çıkmaq gerek sen. (s.66)

*Kim olsa gerek? Bir delüdüdür. (s.63)

*İlerü Müsümân olsalar müzîlerdür. katl itmek gerek. (s.489)

*N'ola velî 'ahd itdük kim hümâ kuşu gele ala ol 'ahd yirine varmaq gerekdür. (s.518)

*Yiründen tır, anun gibi nâ-maħrûm meclisine pes ħamr daħı gerekdür, diyü emritdi, bir kulum şucu ilet, içsünler. (s.310)

*Yılanun başın ezmek gerek, tã öle, girü dirilmeye. (s.490)

• Saltuk-nâme'de Dilek-Şart Kipi

Türkiye Türkçesinde dilek-şart tasarlama kipi ile olayın veya durumun gerçekleşmesini isteme ve aynı zamanda bu isteğin yerine gelmesinin bir şarta bağlı olması durumu ifade edilir. Türkiye Türkçesinde dilek-şart kipi için *-sA* biçimbirimi kullanılır. Saltuk-nâme'de de dilek-şart kipi aynı Türkiye Türkçesinde verilmiş olduğu örneklerde yer alan dilek-şart kipi şeklinde kullanılmıştır.

*Āh ol Şaltıħ baña gelse eline ve ayağına düşem, baña Mesūħa'yı alı vire idi, dirdi, dayim böyle söylerdi.(s.201)

*Ol yayı kaçan çeksem bir günlük yola tuncınuñ avazı giderdi. (s.203)

*Bu göge ki ne yirden çıkılır bilsem çıkardum. (s.241)

*Āh ol Şaltıħ tütülp önüme geldügin görsem ki ne ħileler ider bize. (s.298)

*Büyük cānavara benzer, görsek. (s.181)

*Eger buyuyursanız varsak, anları görsek. (s.77)

*Yā Şerîf! Hoş geldün, velî bu ħalvâ azdur. Yatalum uyuyalum. Ķangmımız eyü düş görse ol yisün. (s.83)

3.1.1.3. Birleşik Dil Bilgisel Zaman İşaretleyicileri

• Saltuk-nâme'de Ek Fiilin Hikâye Çekimi

Birleşik kipli fiillerin hikâyesi, bir kip eki almış esas fiile, *i-* ek-fiilinin *-DX* geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Saltuk-nâme'de ek fiilin hikâye çekimi iki şekilde görülür. Birinci olarak *i-* ek fiili ve hikâye çekimi ekinin ayrı kullanıldığı durumdur. Diğeri ise *i-* ek fiilinin gizli olarak yer aldığı ve şekilsel olarak sadece hikâye çekimi ekinin yer aldığı şekil olarak karşımıza çıkar. Saltuk-nâme'de söz konusu çekimde en çok *-mİş-dİ* biçimiyle karşılaşmıştır.

*Yâ İbni Zeyneb, yâ ‘Anter! Biz sana kızını virdük, velî Vādî-i Sūr'da bir ejder belürdi. Eger anı öldüresin, gelesin hemân kızını alasın, didi. (s.175)

*Evvel leşkerle bir gün ava çıkılmışlardı, şikâr iderlerdi. (s.115)

*Bu Ketfâl bir ulu püşte üzere otururdi. Seyre çıkmışdı. (s.200)

*Ketfal dağı bebrler bağışladı, anları dağı alup ol iki arslanı bile ‘azm-i Timlâh ili idüp gitdiler. Çünkü Timlâh'a yitdiler, bu Timlâh Ketfâl'e kızını virmişdi. (s.200)

*Dermâh genç idi. ‘İtfân-ı Habeşî'nün kızını severdi dağı işitdi kim bu Şaltıh kerem ve mürüvvet ehli pehlivândur. (s.201)

*Anlar dağı kaçup Gür'a düşdiler ve dağı Güriler kim Tatarlardur, girü varup ceng itdiler. Sonra girü şındılar, kaçdılar, bize geliyorırlardı. (s.254)

*Hemân at üzere nîzesine tayanup cân virdi ve leşkeri yidi gün at üzere anda turdılar. Heybetinden katına da kimse gelmezdi. Mükemmel silâhıyla idi kim düşmân üzerine gitmek istedi idi. (s.175)

• Saltuk-nâme'de Ek Fiilin Rivayet Çekimi

Birleşik kipli fiillerin rivayeti, bir kip eki almış esas fiile, *i-* ek-fiilinin *-mXş* geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Saltuk-nâme'de ek fiilin rivayet çekimi iki şekilde de karşımıza çıkmıştır. Birinci olarak *i-* ek fiili ve rivayet çekimi ekinin ayrı kullanıldığı durumdur. Diğeri ise *i-* ek fiilinin gizli olarak yer aldığı ve şekilsel olarak sadece rivayet çekimi ekinin yer aldığı şekil olarak karşımıza çıkmıştır.

*Bunlar çeri birle gelmişler bir gayrı yirden kim oddan tağ geçemezmiş. (s.109)

*Yâ Türk sehğâr! Sizlere Müslümânlarda remeller var imiş, sözler söylerler imiş nesne bilmezler imiş. (s.497)

*Evvelde analarumuz zamânında millet-i Hâil üzere olurlar ımış. (s.327)

*Bu seddi yıkmak ve bozmak istermişsiz.(s.306)

*Ol şehirün halkı erkegi, dişisi cümle seksen bin kişi idi, kırk bini erkek idi ve şehirün binaşı altundan ve gümüşdendür ve cevherden ve taşı lâl, yakut, zümrüd ve zeberced, toprağı misk ve ‘anber, kâfurdan, bāğ ve bāğçe şöyle kim cenāndan nişān virür. Ol şehirün ortasında bir cāmi‘, haftada bir kez cum‘a namāzın kılurlar imiş. (s.169)

• Saltuk-nâme'de Ek Fiilin Şart Çekimi

Birleşik kipli fiillerin şartı, bir kip eki almış esas fiile, *i-* ek-fiilinin *-sa* şart kipi getirilerek oluşturulur. Saltuk-nâme'de ek fiilin şart çekimi iki şekilde de karşımıza çıkmıştır. Birinci olarak *i-* ek fiili ve şart çekimi ekinin ayrı kullanıldığı durumdur. Diğeri ise *i-* ek fiilinin gizli olarak yer aldığı ve şekilsel olarak sadece şart çekimi ekinin yer aldığı şekil olarak karşımıza çıkmıştır.

*Eger baña muṭi‘ olursa koyam, gidem. Eger olmazsa ben bilürem aña ideceğim. (s.200)

*Eger ol beni öldürürse senün yoluña cānum kurbān olsun. Eger ben anı öldürürsem ol dağı şāh yolına kurbān ola. (s.223)

*Her kim geldiyse bir kılıçda tamām oldu. (s. 493)

*Eger inanmazsanuz adam göndürün, görsünler. (s.506)

*‘Acāyib ve garāyib gördi, vaşfa gelmez söylenürse söz uzanur.(s. 518)

*İmdi fırsat ele gelürse Bihrūs'a bir iş idemki ‘ālemde dāstān ola, söylene. (s.498)

3.1.2. Saltuk-nâme'de Sözcük ve Sözcük Öbeği Hâlindeki İşaretleyiciler

Türkiye Türkçesinde zaman ulamı, sadece fiile gelen eklerle gösterilmez. Kullanılan bazı zaman belirteçleri de zaman işaretleyicisi vazifesi ile cümlelerde yer alır. Türkiye Türkçesinde kullanılan yıl, gün, ay, şimdi, dün, bugün, yarın, sabah, akşam gibi zaman ifadeleri zaman gösterecileri olarak ifade edilir. Söz konusu bu ifadeler fiilin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini belirtmemize yardım eder. Saltuk-nâme'de yukarıda belirttiğimiz durumu ifade eden *āhir*, *gice*, *aḥşam*, *yarın*, gibi sözlüksel birimleri kullanıldığını görülmüştür.

*Sen var pinhān ol, bir yirde turgıl. Kāmūs perri varup bir yirde pinhān tırdı, Server'i gözetdi. Aḥşam daḥı oldu, ay aydın ve rüşen idi. (s.198)

*Şimdi ben sana uyarsam memleket elden gider, veli yılda sana bin dinār hediye virem.
(s.54)

*Anlar ne kadar çoklık olalar, kuvvet tular, āhir helāk olmaları muqarrerdür. (s.105)

*Yarın meydāna ben girürem, didi. (s.140)

*Nice idelüm kim Şerīfi ele getürevüz, didiler. bunu tedbīr itdiler kim bir kaç kişi koyalar, bekleyeler, Ayā şofya içinde göreler, gice ile kim ki gelürse tular. Hem eyle itdiler.
(s.75)

*‘Ālem birbirine girdiler, Rāfīziler yöridiler, bunca il gün aldılar, kimse karşı gelmez, diyü cem‘ oldılar ve dağı gördiler. (s.139)

*Bahşışler idüp bir niçe gün Şaltıh‘ı anda alı kodı. Server āhir andan veda‘ idüp Dermāh‘a gıtdiler. Anun iline yıtdiler. (s.201)

*Bizüm seyyidümüz Resül hazretinün tārīhinden toksan yıl ol öldi idi. Ba‘zılar yetmiş yıl öndin-idi, dirler. (s.173)

*Her burç arasında on beşer beden itmişler ve sekiz yirden kapu komışlar, köpriler aşmışlar, bir ‘acāyib hişār ve hem gün togusına olan karşı turan kapunun önünde kırk zira‘ bir ‘amüd dikmişler, üzerinde bir horos mermerden düzetmişler, kanat açup turur ve ağzında bir ālay anahtarlar tutup turur. (s.109)

*Hemān at üzere nīzesine tayanup cān virdi ve leşkeri yidi gün at üzere anda turdılar. Heybetinden katına da kimse gelmezdi. Mükemmel silāhıyla idi kim düşmān üzerine gitmek istedi idi. (s.175)

*Üç yıl ana şabr idelüm. Andan alavuz. (s.61)

*Ben tekūra elçi şüretinde varuram ve kaçan na‘ra uram, gelesiz, ceng idesiz, ol vakıt, didi. (s.130)

*Ben şehid oluram, dirdi dā‘imā hem şehid oldu en son. (s.126)

*Bir iki gün yola gidüp bir gün duhā vaktında gördi kim bir adam gelür. (s.38)

*Siz bu kāfirler içinde n'eylersiz, didi. Hızır eyitdi: Bu maqām Rüm‘da arz-ı Şerīf‘dür. Adını arz buyur, dir. Gāzīler ocağı olısdur. Şimdengirü kırk yıldur her sabah namāzın bu yirde kıılır. Her kim kırk gün şāyim ola, kırk sabah namazın bunda kıla, şalāh ide, biz ana görinürüz, bizden istifāde ideler. Ol mķāma şimdi Hızırılık dirler. Hızır‘la İlyās- ‘aleyhi‘-selām kalķup gıtdiler. (s.56)

*Ben İncil'de gördüm, āhir zamanda bir halk gele, dindar ola. (s.130)

*Server andan Ümmü'l-ḥayat'a gelüp bir nice gün anda karar eyledi. Andan Server atına süvār olup ol iki arslanı perriler getürdiler. (s.199)

*Anda vardum, evlendüm. Bir hūb cemāle ‘āşık oldum, āhir aldum kendüme, anunla bir nice evyam oldum. (s.216)

*Server! Ben muḥibbünüz Ğaytās cinni oğlıyam. Adum Hürmüz'dur. Atam Müslimāndur, pes ben ve atam leşker dişürdük ceng için. Pes geldük, bu div mel'ün Hirmās bizümle çok ceng eyledi. Āhir cengde beni giriftār itdi. Üç yıldur ki beni bunda ḥabs eylemişdür. (s.197)

*Bahşışler idüp bir nice gün Şaltıḥ'ı anda alı kodı. Server āhir andan veda' idüp Dermāḥ'a gitdiler. Anun iline yitdiler. (s.201)

3.1.3. Saltuk-nâme'de Zaman İşaretleyicisi Olarak Fiilimsiler

Türkiye Türkçesinde fiilimsiler (çekimsiz fiiller), isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç başlık altında değerlendirilir. Korkmaz, çekimsiz fiillerin cümleye oluş, durum ve kılış anlamı kattığını ifade eder (2019: 747). Fiilimsilerin olumlu-olumsuz hâli vardır ve fiilimsiler zaman eklerini de alabilir. Burada, üç fiilimsi türü örneklenmekle birlikte zaman ifadesi taşıyan fiilimsi ya da fiilimsi grupları özellikle belirtilmiştir.

Saltuk-nâme'de Sıfat-fiil Hâlindeki İşaretleyiciler

Türkiye Türkçesinde fiil kök ve gövdelerine bazı ekler getirilmek suretiyle sıfat-fiil elde edilir. Saltuk-nâme'de bu görevi yerine getiren ekler *-An*, *-(X)r*, *-dIK* biçimbirimleridir.

*Kāmūs Server'i boynına alup götürdi ve Kāmūs'un kızını Hürşid Bānū'yı ol yirde bulunan mälla yirine gönderdi. (s. 198)

*Meded, koman, atamı öldüren Şaltıḥ girü gelmiş, şimdi diler kim beni daḥı depeleye. Tutun ol kılıçum altına birağun, helāk olsun, didi. (s.243)

*Görün bu gelen süvār kimdür? Tiz baña ḥaber getirün, didi. (s.200)

*Yā Nigār! Uş önünce giden Dermāḥ kendüdür. (s.201)

*Kāmus eyitdi: -Server! Ol cāzū tokuz yüz seksen yidi yaşındadır. Pes Resül Hāzreti - 'aleyhi's-selām- dünyaya gelmezden öndindür, ve Resül'den sonra gelen sehḥārlara Hārūt ve Mārūt siḥr öğretdiler ve ammā Ebū 'Ali Sinā'ya didiler. (s.197)

*Bire komañ, bu tācir nā-bekārı ki benüm yarar pehlivānum öldürdi, didi. (s. 223)

*Akar şuları menfa‘atlı ve güzeldür. (s.525)

*Benüm önümde ikrār eyle, işideyim. Pāp eyitdi: Rüs vāy oluram. Şerif eyitdi: Kimseye dimeyem, sen daħı eger benüm bunda geldüğüm dimezsen. (s.54)

*Çünkim Seyyid Şaru Şaltıħ toğru Kıırım şehrine geldi, üç yüz apdālla dirler, ba‘zılar eydürler, Dīvāne olduğı vaķıt idi kim Köle Yūsufı sevüp koyun getürmege gittüğünde Sīvās şehrinde kırık abdāl uydılar, kefe geldiler, ğarbından. (s.123)

*Anun gibi każiyye olsa ol seħhār kim idüğün bilseler ol dem ođlanuñ ađzına tükürdiler, ħalāş ola, cāzū helāk ola davāsı budur. (s.199)

*Bir maķāma daħı yitdi ki ol Hızır varduğı yir idi. Anda tırdı, biraz fikre geldi. (s.165)

*Bu taraftan ol kavm kıız kaçduğın bildiler, girüye dönüp 'İtfān kıatına varurlar, ħaber virdiler. (s.201)

*Yöri falan mađarāya var, benüm bindiğüm ‘Aşkar’ı anda bulasun, didi.(s.41)

*Halk birbirine Şerifün itduğı işleri söylerlerdi. (s.227)

Saltuk-nāme’de tespit edilen sıfat-fiillerden “-An ve - (X)r” biçimbirimleriyle oluşanlar geniş ve şimdiki zamanı bildirirken –“dIK” biçimbirimi ise geçmiş zamanı işaretler.

Saltuk-nāme’de Zarf-fiil Hâlindeki İşaretleyiciler

Türkiye Türkçesinde zarf-fiil ekleri kullanılarak fiilin gerçekleşme durumları hakkında bilgi verilebilir. Zarf-fiil ekleri, fiilin yapılış şekli, yönü, hızı, zamanı gibi özellikleri işaretleyebilir. Saltuk-nāme’de -Xp, -ArAk, -mAdAn, -Inca -ken, -dIkda, -dXkça gibi ekler zarf-fiil ekleri olarak karşımıza çıkmıştır.

*Kırık yaşına girdikde vilāyete kıadem başup ehlullādan olmuşdır. Ve nice cild ğazā nāmesi ile çok cengleri vardur. (s.37)

*Türkistān’da gittüğünde daħı tekür ħareket eylemedi. (s.179)

*Çünkim Seyyid Şaru Şaltıħ toğru Kıırım şehrine geldi, üç yüz apdālla dirler, ba‘zılar eydürler, Dīvāne olduğı vaķıt idi kim Köle Yūsufı sevüp koyun getürmege gittüğünde Sīvās şehrinde kırık abdāl uydılar, kefe geldiler, ğarbından. (s.123)

*Ol tayıfe Şerif ardınca uyup, yöridiler. Vardukça çoğaldılar. (s.100)

*Ben daħı senün evlādunı elüme girdükçe kırararam. (s.104)

*İy Hüdâ! Pîr, za'îf, bî-çāreyim. Destgîr- ol çok kıtî bî-çāreyim, diyerek 'azm-i küffar eyledi. (s.38)

*Nîköl kâfir, zağar köpeği gibi arayarak Server'ün atının izin bulup dört yüz yigit, atı ve kendü yegit der-pāyine düşdiler. (s.356)

*Nāgāh karşıdan bir bulut koptı. Gelürek anı gördiler, perriler çıka geldiler, dahı aşığa indiler, toğru Server'e geldiler.(s.199)

*Tiz kılıcın eline alup kendüyi bāğ içine bertāp itdi. bir kerre na'ra urup ol köhne cāzū kim aña Adhān dirlerdi. (s.199)

*Pes gördi kim sihrî kār itmeyüp büyüsi işlemedi, mel'ün neye uğraduğın bildi. (s.353)

*Kāmūs Server'i boynına alup götürdi ve Kāmūs'un kıızı Hürşid Bānū'yı ol yirde bulunan mālîa yirine gönderdi. (s. 198)

*Hırmās'un vāfir mālın bulup alup dahı taşra geldiler. (s.197)

*Berü gelün, Mihentās falān yirdedür, diyüp alup getirürdi. Birtūs ve Seylān çıkup anları tutup anda ol ulu mağāraya götürürdi, ayakların çārmîh idüp bağlayup giderlerdi. 'Afān anda tutup beklerdi. (s.189)

*Birazdan bir koca ve bir karı birer arslana binüp ve birer yılan ellerinde kāmçı idinmişler, geldiler, dahı ol tahta geçüp oturdılar. Ol iki arslanı tahtun iki yanına bağladılar, dahı hengāme eylediler. Kesret olup tururken nāgāh bir ālāy oğlancuqlar getürdiler. (s.198)

*Kāfirler, Şarı Şaltık vefātından sonra yire ol kaşabayı aldılar. Ba'de Şultān Orhan feth eyledi ve dahı bursa'ya deniz ile giderken babakıyās meşhurdur. (s.37)

* Kesret olup tururken nāgāh bir ālāy oğlancuqlar getürdiler. (s.198)

*Şerîf ol bāzārda gezerken girü ol münādî çığırur. (s.111)

*Şerif tazarru'a başlayup münācāt iderken anı gördiler kim karşıdan bir atlu çıka geldi. (s.100)

*Könup gitmezem. Takdîr alnuma ne yazdı ise. Görürem, diyüp yöridi. Bir miqdār gidince tağ üstine çıkdı, dahı ilerüsine nazar kıldı. (s.165)

*Ya melik! Bu işler kim bu er cihānda itmişdür, hep yaluñuz itmişdür. Buña kimse haţā irgüremez. Baña uyarsan gel bununla ceng itmeyelüm, diyüp melike söyledi. Vezir bu sözi diyince Şerif on be-nām kimse depeledi. (s.223)

*Eger ol giderse birin dahı gönderürler imiş. ‘Ādet buymuş. Tā bu evliyā gitmeyince kıyāmet kıpmaz imiş. (s.351)

*Ben Tiryānos'a varmayınca dahı ölmezem, diyüp atası yāranlarına vedā‘ idüp atına süvār olup yola revān oldu. (s.44)

*Ol melik bu sözi işidicek ilerü gelüp Şerif’le görüşdi, alup tahta getürdi. (s.102)

*Server anları göricek kendü kendüye; -‘Acabā bunları n'eylerler ola, didi. (s.198)

*İraqdan gemiye göricek bir kez ğığırdı dahı cevelān idüp yöridi. (s.95)

*Kāmus eyitdi: -Server! Ol cāzū tokuz yüz seksen yidi yaşındadır. Pes Resül Hāzreti -‘aleyhi's-selām- dünyaya gelmezden öndindür, ve Resül'den sonra gelen sehħārlara Hārūt ve Mārūt sıhr öğretiler ve ammā Ebū ‘Ali Sinā'ya didiler. (s.197)

Saltuk-nāme’de çok çeşitli zarf-fiiller tespit edilmiştir. Bunlardan –dİkdA, -dİgİndA, -dİkçA, -IncA, -IcAk, -mAzdAn, -ken” biçimbirimleriyle oluşanlar farklı zaman anlamlarıyla bağlamda yer bulurlar. “–Ip ve –ArAk” biçimbirimleriyle oluşanlar ise asıl fiilden hemen önce yapılan ya da birlikte meydana gelen eylemleri anlatmada kullanılır.

3.2. Saltuk-nāme’de Kılınış

Türkçe fiillerin kılınış özellikleri ile ilgili ilk çalışma Johanson’a aittir. Johanson, kılınış özellikleri bakımından fiilleri ön sınırı vurgulayanlar, son sınırı vurgulayanlar ve sınır vurgulamayanlar olmak üzere üçe ayırır (Doğru, 2020, s. 13).

3.2.1. Başlangıç, Açış Bildirenler (Ön Sınırı Vurgulayanlar)

Ön sınırı vurgulayan fiiller, eylemin başlangıç sınırını vurgulamaktadır. Ve bu fiillerin gerçekleşmiş sayılması için, hareketi gerçekleştirmeye başlamak olan "ön sınır"ın aşılması gerekmektedir (Aydemir, 2010: 25; Uğurlu, 2003: 128). Ön sınırın aşılması ile fiilde bir "sürekle" başlamış olacaktır. Ön sınırı vurgulayan fiiller, "-mAyA başla-" yapısıyla birlikte kullanıldığında anlam bozulmadığını denilmektedir (Doğru, 2020: 13). Başlangıç bildiren eylemlerin bildirdiği hareket başlama, harekete geçme anlamı vardır.

*Ezīncānib Şerīf eyle itdüğine çevre begler kakıdılar. (s.41)

*Pes ol atı göricek iştiyāk idüp imrendi. (s.102)

*Eger seversen sana şataruz, al. (s.63)

*Varup men’ eyle ve bu def’a İslāma mu‘īn ve nāşir ol. (s.38)

*‘Abdül‘azīz eyitdi: Yā Seyyid! Seni Emīr Hāzretleri Tīryānos'dan kırtardı. Şerif eyitdi: Hāberi nedür bu kışıdün, bana dinüz. Kıziyyeyi beyān itdiler. (s.44)

*Bu tarafından Hārcinevān halkı mātem idüp oğlı Şemmās atası yirine geçüp leşker cem‘ itdi. (s.45)

*Yatdı, uyudı,uyandı, gördi bir ejderha ol ağaca tolaşup yoķaru çıķmak ister, yavrılar feryād idüp çığrışmağa başladılar. (s.106)

*Şerīf kıatı melūl oldı. (s.231)

*Yanınca on yidi cāzū vardı,sihirlle gökde uçarlardı, sihirleri bātıllı oldı, yire düştiler, döküldiler, kıanatları uvanmış kıuş gibi. (s.235)

*Tā üzerine çıķdı, etrāfa nazar şaldı, ırakda bir tağ gördi ol tağ üzere bir kıanatlı şalış yüzün yire kıoyup ağladı, yiri kıarvayup tutar, hāy kıırurdu. (s.101)

*Yā Şerīf! Hoş geldün, velī bu hālvā azdur. Yatalum uyuyalum. Kıanđımız eyü düş görse ol yisün. (s.83)

*Çok ğazālar itdi, şöyle kim Hārcuna vilayetinde anun heybetinden kimse evinden taşra çıķmađa korkardı. (s.40)

3.2.2. Bitiş, Kıapanış Bildirenler (Son Sınırı Vurgulayanlar)

Son sınırı vurgulayan fiiller, eylemin bitiş sınırını vurgulamaktadır, eylemin gerçekteşme biçimindeki kritik nokta son sınırdır ve bu fiiller gelişerek bitiş veya son sınırına ulaşmadıkça meydana gelmiş sayılmazlar (Karadoğan, 2009: 10; Aydemir, 2010: 25; Uğurlu, 2003: 128). Son sınırı vurgulayan bir fiilde, belirli bir süreç sonunda bitiş sınırına ulaşılabilieceği gibi eylem aniden de gerçekteşebilir. (Doğru, 2020: 14)

Eylemin bildirdiği hareketin sona ermesi, bitmesi söz konusudur. Bu eylemler, devam etmekte olan hareketin veya durumun sona erdiğini, sonuçlandığını bildirir. *Sor-*, *iste-*, *karar ver-*, *yok ol-* gibi fiillerdir.

*Mekke'lerine giri putlar kıoyup tolduralar. (s.41)

*Tırun deyr kıapusın berkidün, tā kim üstümüze kimse girmesün. Şerif yirinden tırup kıapuyı yapdı. (s.53)

*Cālūt ođlunu everürdü ve dađı kıatlanurdu ki Mihentās gele bile gideler. (s.183)

*La‘ın anı ana bir maķām gösterdi. (s.235)

*Bu Türkler sihir bilürler, yanmazlar. Kitâblarda işitmedün mi kim Battal'ı kaç kez yakdılar, girü dirildi. Çāha bıraқdılar, girü çıқdı. (s.56)

*Yā Server! Bu cānavar қatı vahşidür, tutulmaz ammā Rüstem bin Zāl kaçan tutsa boynuzın keserdi tā kim kimseyi urup zarar virmeye. (s.229)

*Hil'atler, māllar bağışladı, girü şehrine gönderdi. (s.41)

*Şerif uyandı, Seyyid rûhına du'ā itdi, turdu, ol tağa çıқdı, mağārayı buldı. (s.41)

*Bir uğurdan gāziler tekbir getirüp küffāra girişdiler. (s.38)

*Çık taşraya bu қavma cevāb vir. (s.45)

*Yoқarudan Cenmüriler tir ü bārān idüp hem taşlar atdılar. Şerif hiç gam yimeyüp қalkanın yapındı, toғru қapuya geldi. (s.142)

*Aç gözünü iy nābekār gāfil! Adum dimeyesin zinhār, didi, dahı kendü қurbānından bir oқ alup "Lāhavle" oқıyup pertāb itdi. (s.140)

*Oғlum! Senün neslinden bir şahış gele, ismi hızır ola. (s.37)

*Rüm mülkine başup nice kilisālar harāb ide. (s.37)

*Bir iki gün yola gidüp bir gün duḥā vaқtında gördi kim bir adam gelür. onin alup su'āl eyledi. (s.38)

*Bunun sebebi oldur kim peygāmbarlarınun sözün tutarlar, ve birbirine muḥabbet iderler. (s.42)

*Sizünle itdiği 'ahdini bozdı. (s.38)

*Yā Şaltıḥ! Bu oғlan Hwāce'nün қulıdur, satar. Eger seversen sana sataruz, al. (s.63)

*Tağ taş cümle küffar ile bezenmiş. (s.38)

*Rüm-ili'nden Қıravān ili kim ana Қaraman dirler, çünkim ol iller ehl-i İslām oldılar, yörüdiler. (s.39)

*İki bin kişiyle Қanaṭos ḥalāş olup қаça қаça Mesih қal'asına düşdi. (s.39)

*Velakin ömrüm 'intihāya irşidi. (s.39)

*Şehid olup şerbet-i şehadeti nüş idersin, diyüp gözden nihan oldı.(s.39)

*Ammā kāfirler gulüvv ve hücum itdiler ki Seyyid Baṭṭal'un cesed-i mübārekini oda yakalar. (s.39)

*Buğur denizden gemiye bindiler, revâne olup, gelüp Rüm-ili'nde Cezîre-i 'Uşşâk'a çıkdılar. (s.39)

*Bu Şerîfün hâli budur, atası yirin ister, didi. (s.40)

*Girü dönüp, Anadolu'ya geçdiler. (s.40)

*Âhîr Seyyid Hüseyin vefât itdi. (s.40)

*Bunca yıl itdüklerin anlara bildüreler. (s.41)

*Çün Hârcinevân meliki Tırbānos emr itdi kim şenlikler itdiler. (s.41)

*Yöri falan mağāraya var, benüm bindigüm 'Aşkar'ı anda bulasın, didi. (s.41)

*Şerîf dahı dört kitabı tekmîl itmîşdi, on iki dürlü dil bilürdü, 'ilm birle ehlerinden hâşıl itmîşdi. (s.42)

*Tâ kim aḥşâm olunca Tırbānos kalkup çādırına revâne oldı. (s.42)

*Eyle urdı kim depesi üstine yıkıldı, cān cehenneme virdi. (s.42)

*Seyyid Şerîf anları çünkim gördi, sordı kim. (s.42)

*Üçi kaçdılar, gitdiler. (s.43)

*Yāranlar karşıladılar, ta'zîmle alup mescide inddiler, oturdılar. (s.43)

*Yâ Seyyid! Seni Emîr Hâzretleri Tıryānos'dan kurtardı. (s.44)

*Pes ol sözle varup boynuzın kesdiler. (s.229)

*Vardılar, ortaya şulh bırakdılar. (s.230)

*Ruhbānı dinlemege kaldum. (s.42)

3.2.3. Süreklilik Bildirenler (Sınır Vurgulamayanlar)

Sınır vurgulamayan fiillerde eylemin gerçekleşmiş sayılması için ulaşılması ya da aşılması gereken bir kritik nokta, bir ön sınır ya da son sınır olmamakta; yalnızca eylemlerin süreçleri öne çıkmaktadır. (Karadoğan, 2009: 15; Aydemir, 2010: 25)

Sürekli eylemler devamlılık ve süreklilik arz ederler eylemin bildirdiği hareketin, başlama ve bitiş noktaları arasında geçen süre uzundur. Süreklilik gösteren eylemler bu başlama ve bitiş noktaları arasında bir niteliğin kazanılmasını mevcut olmasını ve kaybedilmesini ifade ederler. *Ara-*, *yürü-*, *devam et-*, *araştır-* gibi fiiller davranışın devam ettiğini gösteren süreklilik fiillerdir. (Kaya, 1995: 92)

*Otuz bin erle sürdi, Cezîre-i ‘Uşşâk’a gidüp, gâret itdiler. (s.45)

*Bu taraftan Hırcınevân halkı mâtem idüp oğlu Şemmâs atası yerine geçüp leşker cem‘ itdi. (s.45)

*Geldüm, hızmat idem bu beglere. (s.44)

*Melik-i Hırcınevân kullarındanum. Ruhbânı dinlemege kaldum. Pes Şerîfi hoş gördiler, Seyyid Şerîf oturdu. (s.42)

*Firenk pâdişâhı, toköz Rûm begleri ittifâk itdiler, leşkerler cem‘ itdiler. (s.41)

*Kâfirler, ol diyârın begleri yolları beklediler. (s.39)

*Seyyid Baţtal Ğazi uyanup es-salâtü ve s-salâm çağırdı. (s.39)

*Şerîf uyandı, Seyyid rûhına du‘â itdi, tûrdı, ol tağa çıkdı, mağārayı buldı. (s.41)

*Bu vaşiyet-nâmeyi bir hoşça saklayun. (s.37)

*‘Asker-i islâm, bir depe üstüne çıkup nazar itdiler. (s.38)

*Bunca nân-ı ni‘met yedik ve qarındaşlık eyledik. (s.39)

*Seyyid Hüseyin’e dağı hitâbet virdiler. (s.39)

*Kâfirleri birbirine urdılar, ğazâlar itdiler. (s.40)

*Şerîf’e ‘ilm ta‘lîm itdi. (s.40)

*Rûm-ili’nden Kıravân ili kim ana Karaman dirler, çünkim ol iller ehl-i İslâm oldılar, yördüler. (s.39)

*Şerîf gelüp halkdan birine şordı kim: Nedür, didi. Eyitdiler: Begümüz bir diyârda olurdu. Bunden evvel anda bir qaradaşı pâdişâh imiş, ölmüş, gebermiş bu yas anun-çündür. Şerîf güldi. (s.111)

*Bunları görün kim nice depenüz dögerler. (s.42)

*Dilerem senden kim benüm dilegümü kabül idüp benüm ilümden çıkup gidesin, ben sana yavuz sanmazam, veli kâfirler tuyarlar(sa), sana anlardan bir zarar ve elem olur. (s.90)

*Gördi, bir mektüb yazılı, at alını üzere aşılı. Eline aldı, okudı kim. (s.42)

*Şerîfün ardından ol adamlar yitişdiler. (s.43)

*Tiryānos la‘în kaşdı idi, Şerîf’e el uzada, öpe, kuça. (s.44)

*Eger kâfirden zebun olursak binüp deryāya gidevüz, diyü kırk päre gemi hâzır eylediler. (s.45)

*Otuz bin erle sürdi, Cezîre-i ‘Uşşâk’a gidüp, gâret itdiler. (s.45)

*Hây ben Şerîf degülem, çobānam, diyü yalvardı, fa’ide itmediler. (s.230)

*Pes andan sonra Server ol şudan āb-dest alup iki rek’at namāz kıldı. (s.234)

3.3. Saltuk-nâme'de Görünüş

3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanda Görünüş

Saltuk-nâme'de görülen geçmiş zamanın geçtiği bazı yerlerde kullanılan ek göz önünde bulundurulduğunda metinde görülen geçmiş zaman yerine gelecek zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman ve şimdiki zaman hikâyesi zamanlarının görünüşünün ifade edildiği tespit edilmiştir.

3.3.1.1. Gelecek Zaman İfadesi

Saltuk-nâme'de görülen geçmiş zaman kalıbındaki bazı fiillerin cümlelerin anlamı bakımından değerlendirildiğinde gelecek zaman işaretlediği tespit edilmiştir. Metinde aşağıda verdiğimiz örnekte görüldüğü üzere şekil olarak görülen geçmiş zaman eki kullanılmış olsa da metin bağlamında ve kelimelerin sahip olduğu anlamlar da göz önüne alındığında geçmiş zaman anlamı değil gelecek zaman anlamını verdiği söylenebilir.

*Yā Şerîf! Bu gelen nehengdür. ‘Ummānun sülānun sülüküdür. Bu ki gemi karşısına gele, helāk ider ve hem ne kadar balıklar var-ısa hep gizlendiler ol nehengden. Pes Şerîf kâf'a gitdüğine peşimān oldı. (s.95)

→Aslında bu cümlede “gizlendiler” yüklemine görülen geçmiş zaman eki kullanılmıştır. Ancak metnin "bu gemi karşısına gelirse helak edecek ve ne kadar balık varsa gizlenecekler." şeklindeki anlamı göz önünde bulundurulduğunda buradaki görülen geçmiş zaman ekinin birincil işlevi ile değil gelecek zaman ifade edecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Aşağıdaki örneklerde de yukarıda bahsi geçen durum görülmektedir. Metin bağlamında değerlendirme yapıldığında ve kelimelerin sahip olduğu anlamlar da göz önüne alındığında görülen geçmiş zaman anlamı değil, gelecek zaman anlamını verdiği tespit edilmiştir.

*Sen misin bizüm begümüze cevāb veren? Şerîf eyitdi: Beli. Ol halk gülüşüp eyitdiler: Delümisin be herîf, yoḥsa ecelün mi geldi? Şerîf eyitdi: Eger uşlu eger delü, cevabı begünüze virdüm, size dimezzem? Ol kavm Şerîfi alup sarāya getürdiler... (s.111)

*Tekūra haber şalun, hikāyeti bildürün. Hem eyle itdiler, haber şaldılar ve dağı Şerif vezire eyitdi: ben babam Heraqil'e vardum. Ammā pinhān varurum. Pes dört adam dağı alup gice ile şehirden çıkup veziri yirinden kondı. (s.117)

*Yā Şerif! Hāndan bize haber geldi kim Rūs kāfirleri cem' olup üzerümüze yöridiler ve dağı Sultān 'İzzeddīn hod katı tarlıktadır kim anun üzerine Māzenderān'den düşmān çıkıdı. (s.122)

*Yā İbni Zeyneb, yā 'Anter! Biz sana kızını virdük, veli Vādī-i Sūr'da bir ejder belürdi. Eger anı öldüresin, gelesin hemān kızını alasin, didi. (s.175)

*Ne dirsın? Bize uyar mısın, yoğsa seni tamām ideyin mi? Birtūs eyitdi: Server! Sana tabi' oldum, egerçi düşman idüm, sana dost oldum. (s.182)

*Hem dağı Server anlarla 'ahd eylemişdi kim Müslümānlara bun deminde yitişeler dağı bu қазиyye meşhürdur kim gāzāda kāfirler görürler, boylu, büyük adamlar gelürler. Qanatlu ve laṭif libāslu bunları tutdılar, bağladılar dağı Müslümānlara ellerine virürler ve ammā ki Müslümānar anları görmezler. (s.205)

3.3.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman İfadesi

Saltuk-nāme'de görülen geçmiş zaman kalıbı içinde bazı fiillerin geçtiği cümlelerin anlamlarına baktığımızda konuşan tarafından görülmediği, şahit olunmadığı ve ancak başkasından duyma ve sonradan farkına varma işlevleri duyulan geçmiş zaman olarak ifade edilir. *Rivayete göre/meger/peygamberler hakkında konuşma/ kitaplarda işitmediniz mi/bilmez misin* gibi örnekleri göz önüne aldığımızda şekilsel olarak görülen geçmiş zaman olarak bulunan kısımların anlam olarak duyulan geçmiş zaman işlevinde olduğunu ifade edilebilir.

*Bu Türkler sihir bilürler, yanmazlar. Kitāblarda işitmedün mi kim Battal'ı kaç kez yakdılar, girü dirildi. Çāha bırakdılar, girü çıkıdı. (s.56)

*Sen bu sözi söyleme kim ol Şaltıh kendüye gelüp girü 'aklı cem' olmak ihtimāli yok ammā anun adına bir kişi düzdiler, Türkler fesād iderler. (s.74)

*Bilmez misin, Şem'un bin Kayşer Şerif'i tutup denize atdı. (s.86)

*Rāviler rivāyet iderler kim ol gemiler Qaradeniz'e çıkıcaq Haq ta'alā bir yıl viridi, ol gemilerün her birin taşā urdu ve kimin kenāra urdu ve kimin ğaraq itdi. Ancak üç pāre gemi kırtulup İstānbül'a vardı. (s.70)

*Rivāyet şöyle iderler kim, Şerif Habeş'de dört yıl eglendi, üç kerre gezdi, 'acāyibler gördi ve hem Hindüstān'a gidüp ve Türkistān'da girdüğünde dahı tekür hareket eylemedi. Müslümānlardan kātı korkdı, her bir Türk'i bir ejderhā şanurdu. (s.179)

*Pes Rāviler eyidürler Sultān hazreti veliler başı bir gice düşinde gördi ki girü Habeş diyarına sefer eyler. (s.210)

*Bunda rivāyetdür ki uş kāfirlerün gelmesine sebep bu oldı kim Kıırım şehrinde Kemāl Ata dirler bir er vardur, bir çüste-düz kişidür, Seyyid Şaltıh'dan vilāyete yitmişdür. (s.123)

*Hiç bid'at ehlinden korqma. Anlarun garimi Haqq'dur. Kıırkıdan geçmeyeler ve Yezid bin Mu'āviye'den 'ibret al kim ne kadar yıl çalışdılar, āhir sonra bir uğurdan helāk oldılar. (s.105)

*Yā Server! 'İsā ile Dāvud peygāmbar -'aleyhumā eş-şalātu vesselam- bir hekīm-i hāzık geldi, Mağrib zeminden, adına 'Armīnās eydürlerdi, vardı bu zulmi görüp 'ilm ve birle bir tılsım düzdi. Bir yirde pūnhān kıldı. Her timsāh kim bu Ümmü'l-kıyās'dan Mışır tarafına geçer, her ādemoğlanı ana bir ejderhādur görünür, korqusından çenesi kırılır, tırnaz dahı kaçır, gider. (s.150)

*Geldi İdrīs -'aleyhi's-selām- ziyāret eyledi. Andan turdılar bu şehirlerine gelüp mevzi' şafisi ol ala kavm birle ziyāret itdiler. Ehremen Şāh, İdrīs nebi -'aleyhi's-selām- icāzetiyle bu kal'ayı bünyād itdiler ve bir şehir Ādemoğlı Yehsül'da Mışır'ı evvel dīv yapmışdı, ma'mūr idi ve bu yirün havāsı hūb olmağın ol Yehsün şehrinden idiler, geldiler, bunda karar bağladılar. (s.151)

* Kızum, sana Nīl'deki timsāh Şālihiyye'de çıkup yardım ideler, üstüne bir bölük çeri gelür, korqma, münāfiqlar çerisin helāk idesin. Sana tağ ve taş yardım gele, üşünme, didi. Kāhire taşra çıkup erkek tonların geydi adam viribidi. Ol atasınun beglerin kığırdı, hasta oldum, ölürem, diyü. Meger ol begler ittifāk itdiler kim Kāhire'yi tutup Yezid'e göndereler. Pes çün hasta işitdiler turdılar kal'aya geldiler, içerü girdiler ve Kāhire içerüde hāş kullar sakladı idi, çıkup anlar yarağıla ol begleri depelediler. (s.155)

*Meger bunların içinde bir pīne-düz şālih kişi varıdı. (s.125)

*Meger bu Nīfāl şehrinün bir hātīb mu'allim kimsesi vardı. (s.173)

3.3.1.3. Şimdiki Zaman İfadesi

Saltuk-nâme'de geçen görülen geçmiş zaman biçimlere baktığımızda bazen şekil olarak görülen geçmiş zaman değerine sahipken anlam olarak şimdiki zaman anlamında olduğunu görebilmekteyiz. Ancak bu durum çok karşımıza çıkmayan bir durumdur.

*Ben Server, bu diyârda evlenmedüm ve oğlum, kızum yok. Senünle bile giderem. Pâp'a haber şaldı kim: Bu Câmûr birle Rûm'a gıtdüm. Sen memleketün ve şehirün zapt eyle, didi. (s.114)

*Anda bir 'ifrît dīv belürdi, adına Cengâl dīv dirler. Mülkimüze gelüp her yıl ol la'in harâb eyler. Pes benüm bir kızum var-ıdı, gayet cemîle idi. Anı ere virmege kaçd itdüm. Bir gün gelür, sihr-ile kaçırına girür, kıza dârü virüp 'aqlın alur dahı kaçırından götürüp gider. Pes ben bunda bildüm, tırdum, maqâmına vardum. 'Azîm ceng itdüm. Sihir kuvvatiyle beni zebun eyledi. Kendü ol gidüp bu Habeşistân'a geldi. Bir tağ vardur, adına Maţţıla'ül-farğ dirler, anda karar tutdı. Yedi kerre üstine geldüm, çäre idemedüm. (s.192)

*Bunca yıldur ki bu yirde epsem tırumuş. Şimdi od ıssı arkasına degdi, kalkdı, gıtdi. (s.95)

3.3.1.4. Şimdiki Zamanın Hikâyesi İfadesi

Saltuk-nâme'de görülen geçmiş zaman ile çekimlenmiş bazı fiiller şekil bakımından şimdiki zaman hikâyesi ifade ettiği tespit edilmiştir.

*Çün sen kadîmden Müslümân olasın, yâ n'içün girü leşker çiküp bunca kâfir leşkerin divşürüp bizüm üstümüze geldün, sebep nedür? (s.91)

*Andan Server melik katından gemisine binüp 'azm-i Nîl itdi, otuz gün sefer itdi. Yolda bir tã'ifeye yitişdiler, 'üryân gezerlerdi. Server'i göricek 'acayıbleyüp hayrân kaldılar, hayvānlayın āvāze eylediler. (s.162)

*Bu Nîl denizinün haberin İskender'den gayrı, kimse bilmedi. (s.158)

*Hân vehme gelüp karşı çıkdı. Çün hân ırakdan Şerîf'i göricek Menücher birle ilerü yöridiler. Hân adamları karşı geldi,şordılar. (s.258)

*Dahı tırdı at meydânına gelüp bir direge anda arka virüp tırdı. Ol kâfirler yirlerinde kurudılar, kaldılar. Server çün at meydânına geldi, Kânūs ve Ğaytās ve Ğartayfānīs gelüp Server'le buluşup görışdiler. Server anda tırdı kim gele dirken meger bir kâfir çıka geldi kim Kostañtiniyye'de andan kuvvetü ve heybetlü kâfir yoğ-ıdı. (s.320)

3.3.2. Geniş Zamanda Görünüş

Geniş zaman kipi bütün zamanları kapsayan bir kiptir. Saltuk-nâme'de geniş zamanın, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, şimdiki zaman hikâyesi, gelecek zaman, geniş zaman hikâyesini ve istek kipi anlamlarını ifade eden görünüşte bulunduğu tespit edilmiştir.

3.3.2.1. Görülen Geçmiş Zaman İfadesi

Saltuk-nâme'deki örnekler bağlamında baktığımızda geniş zaman eki kullanılan bazı yerlerde yer alan geniş zaman ekinin sahip olduğu işlev aslında görülen geçmiş zaman eki işlevinde bulunur.

*Bir iki gün yola gidüp bir gün duḥā vaktında gördi kim bir adam gelür. Önin alup su'âl eyledi. (s.38)

* Seyyid Gâzî depe üzerinde turup 'asker-i küffara karşı bir na'ra-ı ra'd vurur. Öyle haykırdı ki ol şahrâlar zelzele ile tıldı. (s.38)

*Siz inanursız, ne fâyida buldunuz? (s.42)

*Kür ana eyitdi: Yâ Âliyon! N'oldun, delü mi oldun, bunun gibi söz söylersin? (s.49)

*Kandan gelürsin? Rüm-ili'nden Bosnâ'dan gelürem. (s.53)

*Beni kime benzedürsin. Hâşâ! ben bir faķirem, Firengistân'a giderem. (s.76)

*Bir garîb kişiyem. Şırf ilinden gelürem. Kerem eylen sizünle bile gideyim, yoldaşcağ olayım. (s.80)

*Yâ Şerif! Anun - içün ağlaram ki bu dip Firengistan'da Lâtin dirler bir memleket var. Anda bir 'avrat begi var. Karidur katı zıştdür adına Şemâsil dirler, câzûdur, sihirde mâhirdür. Anda oturmuşdur, anuñ eri yokdur. Benüm bir oğlum vardı, adına Şemmâs dirlerdi, gâyet maḥbûb güzel idi. Cezire-i Firdevz'de ol beg idi. Gemiye binüp bana gelürken gemilerle karşı gelüp esir ider. Amun bir qarırağ dayesi vardı, anı bile tutar, dâ'ie âzâd ider, mâl ve rızık virür, kendü yanında ol qarı maḥbul olur, oğluma kaşd ider. Degil bana koşuk cevri dirmiş, oğlum kabûl itmez, tıtip anı ḥabs eyledi. (s.92)

* Haḫḫ ta'âlâ'ya şükr idüp el kılıca urup, bir na'ra eyle urdı kim ol keyvân dîvün aḫla gitdi. Bu dîvlere katı çağırmaḫdan bayılır, düşerler, na'raya tâḫat getüremezler. Pes hemân Şerîf tîz ol la'ini baḫladı. (s.99)

*Gördiler dört yavrusu anda helāk olmuşlar, bir büyük taş üstlerine düşmüş. N'ey ki, diyince bir büyük ayu *gelür* karşıdan. Bir taş getürmüş, getürüp tonuzlar üzerine ol taşı ol bırakmış öldürmüş. (s.127)

*Şerîf Ğāzî'den ne haber *işidürsiz?* kandedur? Pes hân eyitdi: Ğazādan geldi Kefe'de oturur. (s.139)

*Server! Bizi n'içün böyle *idersin?* Bizüm ne günāhumuz vardur? Digil, didi. (s. 149)

*İy şahābe-i Resûl! Biz *işidürüz* sen hōd gözünle gördün. (s.156)

*Üç günde tağ kullisine çıkdılar. Çün tağ üzere gediler, yıl katı olup 'Amir'i götürdi, şol kavkās dikenini gibi yuvalayup pertāb idüp taşdan taşa urup *şehīd eyler*. Ol iki gulām korqdılar, ağladılar. (s.163)

*Hemān ol kavm karşı geldiler, *muşāfaha iderler*, alup şehire gıtdiler. (s.169)

3.3.2.2. Duyulan Geçmiş Zaman İfadesi

Saltuk-nāme'de geniş zaman kalıbındaki bazı fiillerin geçtiği cümlelerin anlamlarına baktığımızda konuşan tarafından görülmediği, şahit olunmadığı ve ancak başkasından duyma ve sonradan farkına varma işlevleri duyulan geçmiş zaman olarak ifade edilebilir. *Rivayete göre/meger/peygamberler hakkında konuşma/ kitaplarda işitmediniz mi/bilmez misin* gibi ifadeleri göz önüne alındığında şekilsel olarak geniş zaman bulunan kısımların anlam olarak duyulan geçmiş zaman işlevinde olduğunu ifade edebilir.

*Şöyle delü dīvāne olmuş kim işlāha kâbil degül *olurlar*. (s.64)

*Yā Benī Ādem! Neye geldün? Bu yire ādemizāde gelmemişdür. Evet bu ādem oğlanlarından *işidürüz* ki vardur. Süleymān ve Rüstem dasitan Ğamza-ı Kenān'a ve Belkıyā ve Temīmdārī ve 'Abdurrahman ve Ferāmurz ve Sikender ve Ca'fer ve dahı vargelmişlerdür. (s.102)

*Anda bir 'ifrīt dīv belürdi, adına Cengāl dīv dirler. Mülkimüze gelüp her yıl ol la'in hārāb eyler. Pes benüm bir kızum var-ıdı, ğayet cemīle idi. Anı ere virmege kaşd itdüm. Bir gün *gelür*, sihr-ile kaşırına *girür*, kıza dārū virüp 'aqlın *alur* dahı kaşırından götürüp *gider*. Pes ben bunda bildüm, tırdum, maķāmına vardum. 'Azīm ceng itdüm. Sihir kuvvatiyle beni zebün eyledi. (s.192)

*Pes Rāvīler eyidürler Sultān ḥazreti veliler başı bir gice düşünde gördi ki girü Ḥabeş diyarına sefer eyler. Uyandı,eyitdi: Biz girü Ḥabeş'e sefer iderüz evvel şon, didi. Server Ḥabeş'e girü gitmesine sebep bu oldu dirler. (s.210)

*Meger bir ulu ḥwācenün 'avratı imiş, gemileri bunların taşta tokanmış, ğark olmuş. Ḥatun bu tahtaya şarmaşup dahı anda yıl getürür, çıkurur. Çün ben onu gördüm, ol beni. (s.216)

*Pes Server yirinden turup 'azm-i Dīvān-ı Sa'd idüp gitdi. Çün kaşr kapusına yitişdi bir Dīvān-ı 'ālī gördi kim yüz kırık dört yirde şāhib-i serīr geçüp otururlar, tedbīr-i memleket umūr-ı maşlahat görürler. Ḥācibler ve nāibler ve muqaddemler yir yir oturmuşlar, ḥalk dirilüp tururlar. Pes Sa'd Hindī serā-perde ardında oturmuş bir kesret kim vaşfa gelmez. (s.238)

3.3.2.3. Şimdiki Zaman İfadesi

Saltuk-nāme'de geçen örneklerden edinilen fikirler çerçevesinde geniş zaman eki kullanılan bazı kısımlardaki yapıların işlevini şimdiki zaman olarak ifade edilebilir.

*Bilür misün kim bu Muhammediler bize n'çün ğālibdür, sebep nedür? Eyitdi: Bilmezüz. (s.41)

*Sen incīl ve mesīh'e inkār idersin. (s.42)

*'Acabā bu zerāfeti bize kim itdi? Şerīf olduğı ḥücreye geldiler. Şerīf dahı kendüye poḥ sürmiş, oturur. (s.58)

*Senden korkaram. (s.50)

*Turun deyr kapusın berkidün, tā kim üstümüze kimse girmesün. Şerif yirinden turup kapuyı yaptı. Pāp elindeki kadehi Şerife şundı. Şerif aldı, yire kodı, içmedi. Pāp eyitdi: N'çün içmezsın? (s.53)

*Siz bu kāfırlar içinde n'eylersiz, didi. Ḥızır eyitdi: bu maḳām Rūm'da arz-ı Şerīf'dür. Adını arz buyur, dir. Ğāziler ocağı olısdur. Şimdengirü kırık yıldur her şabaḥ namāzın bu yirde kılıruz. Her kim kırık gün şāyim ola, kırık şabaḥ namazın bunda kıla, şalāḥ ide, biz ana görünürüz, bizden istifāde ideler. Ol mḳāma şimdi Ḥızırılık dirler. Ḥızır'la İlyās- 'aleyhi's-selām kaḳkup gitdiler. (s.56)

*Yā Ḥasan! Ben bir kız isterem kim 'aybı olamaya. (s.61)

*Yā Şaltıḥ! Bu oğlan Ḥwāce'nün ḳulıdur, şatar. Eger seversen sana şataruz, al. (s.63)

*Korḳma, biz üşenme kim Şaltıḥ korḳusından her kişi Şaltıḥ'a benzedürüz. (s.76)

*Beni kime benzedürsin. Hâşâ! ben bir faķirem, Firengistân'a giderem. (s.76)

*Meded bilmezem n'oldum. Aşağı inemezem. (s.77)

* Biz kıızı ana dağı virmezüz, degül kim sana virevüz. Kızun gönli bunda karar itmek ister. (s.82)

*Türlere varup anları ortadan gidermek ister ve Feribân kavmını ilerü götürmek ister. (s.89)

*Va'llâhu yâ Şerîf! Biz bu Kâfun dağma-ı İskender ve Süleymân ve Râmîn-i 'Adî'den öte bir derbend var, ana dek varuruz. (s.96)

*İy kavm! Ne kaçarsız? Anlar eyitdiler: Elündeki oddan kim gözümüz açamazuz. (s.101)

*Eger yire ağırlık virmesem deniz bu tağı kımlıdadurdu ve dağı ağladuğum budur ki ölmemege çäre isterem ve anun çaresin bulmayup dağı haykıruram. (s.102)

*Server! Hoş geldün. Güneşde n'içün yatarsın? (s.107)

*Bunda kimi isteyü geldün? Şem'ün eyitdi: Şaltıh isterem. (s.116)

*Bu Türkler delüleri imiş, soğak süpürürler görün. (s.124)

*Hürmet ile alup saraya götürdiler. Dādğār eyitdi: Bana bu 'izzeti n'içün idersiz. (s.137)

*Yā Dādger! Ne demek istersin? (s.140)

*Kardaş! Tiz Şerîf'e iriş, haber götürürelüm. Dādger bunda yaralu yatur. (s.141)

3.3.2.4. Şimdiki Zamanın Hikâyesi İfadesi

Yukarıda bilindiğı gibi yine bu kısımda da verilen örneklerde geniş zaman ekleri kullanılır, ancak işlevsel olarak bakıldığında burada geniş zaman işlevi değil şimdiki zamanın hikâyesi işlevi bulunur.

*Yā server! Falân deyrde şüret değışürmişdüm, kâfirleri gördüm, ol deyrde cem' olmuşlar. Fırşatdur hemân, didi. şerîf dağı ol dem yarağın görüp gitmek diledi dağı turdı, çadıra geldi. Esbâbın ararken çadırın tınâbın kâldurdu, ne gördi, otuz kesük baş yatur. (s.50)

*Firmekler Felyon'ı Pâp bu aradan geçdi mi? Eyitdiler: Yelken atdılar ve öte gitmek ister. Nāğâh bir adam geldi. Râhiblere haber virdi kim: Pâp geliyorır. (s.53)

*Çünkü yakın irdiler, gördiler kim şahrâ-yı Sincâb'da turışmışlar, ceng iderler. Şerîf bir na'ra eyle urdı kim yir gök şadâsından tıldı. (s.71)

*İrtesi yigiteğün ‘aklı başına geldi. Gördi kim bir adam üstinde turur, kendüyi tamāşā ider. (s.81)

*Oğlan uyandı, gördi kim gögsi üzere bir kişi hançer elinde oturur. (s.81)

*Bir deyre geldi, gördi, Frirenk ruhbānları cem‘ olmuşlar, şādliklar iderler. (s.86)

*Ol beg gözin açdı, gördi kim Şerīf cellād-ı felek ya‘ni Merrīḥ gibi göksinün üzerinde turur. Yalın hançer elinde, kendüyi helāk itmek ister. (s.88)

*Gördiler bir çobān yigit çok koyunlarla turur. (s.127)

*Bu kişi kimdür? Eyitdiler: Bir yaralı kişidür. Sa‘d tiz taşra geldi, gördi kardaşı Kemāl Mağğar daḥı gelüp kapuda turur. (s.141)

*Bunlar Nīl kenārında söyleşürken karşıdan bir süvār belürdi. Bir gergedāna binmiş, bir arslanı sığırdan büyük kağan elinde iki kat idüp tavşan gibi ayaklarından tutup gelür. (s.172)

*Pes Habeş leşkeri baqdılar, gördiler bir server bir püşte üzere tırmış, āhen-püş kaḥramān-çün elinde bir nīze-ḥān-sitān elinde tutar. Seyl-i ‘arimleyin kendülerün üzerine akup gelür, haykırur. (s.187)

3.3.2.5. Gelecek Zaman İfadesi

Saltuk-nāme’de geçen ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda yukarıdaki kısımlarda belirttiği şekillere benzer olarak geniş zaman eki kullanılmasına rağmen işlev olarak gelecek zaman işlevinde olan cümleler görülebilir.

*Ravi eydür: Seyyid Baḥḥāl gāzī rüyāsında peygamberi gördi, eyitdi: Oğlum senün neslinden bir şahıs gele, ismi Hızır ola, ya‘nī Şarı Şaltuḥ ola. Rūm mülkine başup nice kilīsālar ḥarāb ide. Ol diyar anun sebebiyle İslām ile tola. Anunla ümmetim kuvvet tutup ve çok kāfirleri darb-ı destiyle Müslümān ide ve sen daḥı tiz bana ulaşursun. Şehīd olup şerbet-i şehadeti nüş idersün, diyüp gözinden nihān oldu. (s.37)

*Ma‘mūrān şehrine varuruz, anda cem‘ oluruz. (s.41)

*Anda gelüp cennet kapısından baḥan Türk girüp sizi cennet içinden sürmezler mi? (s.42)

*Bana itā‘at eyle. tut, Şerīfi gönder, helāk ideyim, intikām alayım, yoḥsa Çepçevre tutup bu cezireyi aluruz sizleri kıraruz, dimiş. (s.43)

*Āliyön-ı Rūmi gülüp: Yā Şerif! Bu gice bir vaḥı‘a gördüm. Şabāḥ vardum, ḥamr itdüm, gönlüm kabul itmedi, istifrāğ itdüm, ağzumdan bir ulu yılan çıkdı ve hem düşüme

gördüğüm bu kim bir kara kuş ağzumdan çıktı, yirine bir ak kuş girdi. Şerif eyitti: Yâ Âliyon! Müslümân olursın. (s.48)

*Ben dahı ol vilâyete giderüm. Sizün haberünüz anlara virem. (s.53)

*İmdi hıç kimsenüze hürmet itmezem. Adam başına birer altun aluram, 'İsâ'ya iletürem ol 'ağılsız ve idrâksiz kavm ne kadar adam varsa er ve 'avrat geldiler. Şerîf bunların enselerine ol eşek ayağıyla urdı kim burunlarından kan atılırdı, çoğının 'aklı giderdi. (s.58)

*Şerîf Şaltıh dahı virmeyüp üç kişi zaħm-dâr itdi. Halk gördiler kim arada adam telef olup fesâda olur, Şerîfün üzerine üşüp ağaç ve taşla urup, tutdılar. Keşân-ber-keşân kâdıya getürdiler. (s.63)

*Rûm'dan Şerîf Şaltıh geldi, ders-i 'âmm ider.(s.65)

*Yâ 'Arablar! Kerem idüp bize zaħmet virmen. kudretümüz kadarı size mâl virelüm. Yok eger dirsenüz ki biz sizi soyaruz cebr idevüz. (s.66)

*İy kavm! Eger sizün tarıkünüz bâtıl ola, istiğfâr idüp haħ mezhebe girermisiz? (s.68)

*İmân getürün iy mel'ûnlar ve gernî hep sizi emr-i Resûl üzere kılıçdan geçürürem, didi. (s.68)

*Ol zamâna dek Türk bize idecegin ider. Bizüm bize yeter. (s.69)

*Şaħın hile itme, yoħsa seni dahı helâk iderem. (s.72)

*Siz gidün. Naşib olursa ben varmağa girü size kaşd iderem. (s.82)

*Bunda kayşerün oğlı gelür, Atası Kayson'un begligin viridi, didiler. (s.84)

*Kız sizün ktunuzda tursun. Ben girü bu iş üzere giderem. bunlara veda' idüp gitdi. (s.96)

*Bunun bir begi vardur, Rûm aşılandandur, Pâp ana virmişdür. Bu şehri ol zabt ider kuvvetlü kimesnedür. Hem dahı yarın şehir önünde meydân tutar, cemi'î Firnek beglerine şalâ olur, meydânuma gelün, dir. kanķısın yenersen başın keser, bunca aşar ve katı gürbüz, civândur. Kaşd itmişdi kim vara Şerif Şaltıh'la tutısa. (s.87)

*Dilerem senden kim benüm dilegümü kabûl idüp benüm ilümden çıkup gidesin, ben sana yavuz şanmazam, veli kâfirler tıyarlar(sa), sana anlardan bir zarar ve elem olur. (s.90)

*Câmûs dîvi ben öldürürem. Ol la'în benüm oğlum Muhammed'i almış, kapmış. (s.99)

*Yā server melik! Bu atı sana emānet virürem ki bana getüre viresiz. Aķdeniz'de falān yirde yakın getüresiz ki Trāblīs dirler, anda bana viresiz. (s.102)

* Yā mel'ün! Senün şimdengirü kime hükümün geçer? Senün emrün kimseye geçmez. Başun keserem. (s.113)

*Ben şehid oluram, dirdi dā'imā hem şehid oldı en son. (s.126)

*Ben uş Kaydafān'a varuram, göresiz ki neler iderem. (s.135)

*Ben gördüm, bu Rümīlerden devlet yüzün döndürmiş fe-emmā bu bizim t̄ayifemize sizi toķanmadın bunların ardından gelün, dönelüm, yoķsa eger t̄uracaķ olursaķ iş fesāda varur, didi. (s.52)

3.3.2.6. Geniş Zamanın Hikāyesi İfadesi

Aşağıdaki Saltuknāme'den elde edilen örneklerden yola çıkıldığında geniş zaman eki kullanılıp işlev bakımından ise geniş zamanın hikāyesi olarak kullanıldığını ifade edebilmek mümkündür.

*Rivāyet iderler kim bu taraftan Şerif tenhā yārenlerinden ayrılıp şüret deģişürüp yine Rüm'a tevvecüh itdi. Ol yire irişdi leşker anda geçmege niyyet idüp dururlardı. Anların ba'zısı Kīlāşpol'dan, ba'zısı Ferānospol boğazından geçerlerdi. Şerif, kīlāşpol boğazına geldi. Gördi kim leşker ziyādeliginden kimseyi geçürmezler. (s.53)

*Ben anı çokdan gördüm, velī bu kāfirler görmezler Eger söylersen bizi bunlar öldürürler. Diyüp Haraķīl oğurlayın gizlü dīn tutardı, Müslümān idi. (s.91)

*Rāfizīler uydılar, cem' olup Māzenderān'dan bir bölük olup halka fesād ide tururlar. (s.104)

*Dört gün sefer eyledi. Bir 'azīm şahrā geçdi. Şahrā hatm olduğu yirde bir ulu hişar gördi kim gün şu'lesinden berķ urur. (s.109)

*Ol kaşr çapusına gelüp gördi, ğalabalık adamlar şüretinde t̄ılsımāt idi. Cem' olmuşlar, 'azīm Dīvān t̄urmuşlar. Bir pādişāh oturmuş, vezirleri ve begleri birle alup virürler. Bu cem'ıyyet daħı başlarını kaldurdılar. Cemī'ī Şerif'i göricek hayrān kaldı. (s.110)

*Yā Server! 'İsā ile Dāvud peygāmar –'aleyhumā eş-şalātu vesselam- bir hekīm-i hāzķ geldi, Mağrib zeminden, adına 'Armīnās eydürlerdi, vardı bu zulmi görüp 'ilm ve birle bir t̄ılsım düzdi. Bir yirde pūnhān kıldı. Her timsāh kim bu Ümmü'l-kıyās'dan Mışır tarafına

geçer, her âdemoğlanı ana bir ejderhâdur görünür, korkusundan çenesi kırılır, tırmaz dağı kaçır, *gider*. (s.150)

*Meger bu Server'ün adı 'âleme yayıldı, pes ol vaqıt Habeş diyârında bir melik vardı, Taḥûm mülkine hükmi derdi ve bu Habeşistân ili ḥesâbda kırık pâdişâhlık yidür. Nısf-ı dünyâ Habeş'dür *dirler*. (s.210)

3.3.2.7. İstek Kipi İfadesi

Aşağıda belirlenmiş olan örneklerde görüldüğü üzere geniş zaman eki kullanılarak istek işlevi kazanan cümleler bulunduğu söylenebilir.

*Benüm önümde ikrâr eyle, işideyim. Pâp eyitdi: Rûsvây *oluram*.Şerif eyitdi: Kimseye dimeyem, sen dağı eger benüm bunda geldüğüm dimezsen. (s.54)

*Yirümde bizüm ḳalâbâğ ḳayanun keşişlerine varup, girü düğün idüp *aluram*, diyüp 'azm-ı şehir-i Şırf idüp, şehir-i Nüberdah'ya gitdiler. (s.79)

*Siz turun, ben bu ḳavma *cevâb iderem*, diyü yörیدی. (s.128)

*Korkma ve şaşma dağı suâlüm var, şor. Câzû eyitdi: Neden *korkaram* senden? (s.113)

*Yarın meydâna ben *girürem*, didi. (s.140)

*Türkün ciğerleri ve zehreleri çâk *olur*. Du'â etdi. (s.57)

*Bunlara bir iş *ederem* kim kıyâmete dek anıla, yâd-gâr ola. (s.254)

3.3.3. Geniş Zamanın hikâyesinde Görünüş

Saltuk-nâme'de yapılan incelemeler neticesinde geniş zaman hikâyesinin, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman hikâyesi, geniş zaman ve geniş zaman rivayeti işlevlerini ifade eden görünüş biçiminin bulunduğu tespit edilmiştir.

3.3.3.1. Görülen Geçmiş Zaman İfadesi

Saltuk-nâme'de geniş zaman hikâyesi biçimindeki bazı fiillerin cümlenin anlamı bakımından değerlendirildiğinde görülen geçmiş zaman anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinde aşağıda verdiğimiz örnekte görüldüğü üzere şekil olarak geniş zaman hikâyesi eki kullanılmış olsa da metin bağlamında ve kelimelerin sahip olduğu anlamlar da göz önüne alındığında geniş zaman hikâyesi değil görülen geçmiş zaman anlamını verdiği söylenebilir.

*Biz gördük falān yirdedür, didiler. Ol kavm geldiler. Lāz begi oğlunun ölüsün podurümdan çıkardılar, başı yok. Lāz oğlu Marrtonos sögerdi, Şerîf şöyle olsun, deir idi. (s.81)

*Ol cānavar yitüp nazar eyleyüp baqdı, gemiyi görünce hemen gemi ardına düşüp şuya girüp yörürürdi. Dam-i nefesinden halk bayılurdi. Od gibi gelürdi. Aşşama dek kaçdılar. Çün aşşam yakın irişdi, ol hinde qarşudan bir tağ gibi nesne görindi. (s.94)

*Tā üzerine çıqdı, etrāfa nazar şaldı, irākda bir tağ gördi ol tağ üzere bir kanatlu şahış yüzün yire koyup ağladı, yiri qarvayup tutar, haykırurdi. (s.101)

*Hep helāk idüp Kıırım'ı yıqdı ve dağı Sīvās'ı yıqdı, anun-çün kim anda genç kıızı boğazlarlardı. (s.123)

* Bu cānibde gāziler giderek bir diyara yitişdiler. Kemāl önce giderdi. (s.132)

*El kılıca urup girü şuya girdi. Rāst önine gelen timsāha biere kılıç urdı, ortadan iki pāre iderdi. (s.149)

*Girü yitmiş gün sefer kıldılar. Nāgāh yavuz timsāhlar bilürdi. Şöyle ki gemi içinde adama kaşd iderdi. (s.162)

*Bir tağa yitişdiler, kondılar. Server birazdan taşra gelüp āb-dest alup gitdiler, dağı namāz kılurdi. (s.170)

* Eksük olmayup Rüm'a gāzā iderlerdi. (s.177)

*Berü gelün, Mihentās falān yirdedür, diyüp alup getürürdi. Birtūs ve Seylān çıkup anları tutup anda ol ulu mağāraya götürürdi, ayakların çärmih idüp bağlayup giderlerdi. 'Afān anda tutup beklerdi. (s.189)

* Urğıl boynunu. Pes cellād devr idüp kılıcı elinde Ğartās'a du'alar iderdi. Diledi kim Birtūs'ı katl ide. Server bir kez ra'd-vār bir na'ra urdu, şöyle ki anda tūranlar şandılar ki İsrāfil şūr urdı. (s.190)

*Ne dirsın, eger murādumuz hāşıl ola, biz de Dermāh'la şulh ve şulāh idevuz dağı maqşūdumuz oldur kim bizüm diyārımızda bie ejderha belürdi, on yedi yıldur yidi tağ arasın alup yatur. Pes seni niçe ejderhā öldürmişdür, dirler. Eger anı öldüresiz, şart üzere tūravuz. (s.202)

3.3.3.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi İfadesi

Saltuk-nâme'de geçen örneklerden edinilen fikirler çerçevesinde geniş zaman hikâyesi ekinin kullanıldığı bazı kısımlarda yapıların işlevi şimdiki zaman hikâyesi olarak ifade edilebilir.

*Toğru boğaza geldiler. tekür la'ın boğazı beklerdi müslümânlar ana giremediler. (s.72)

*Lâ'l ve yâkût ve incü cevâhir çakıl taşı gibi dökülmüş yaturdı. (s.102)

*Bu ulu ağac Sîmurğ-ı 'Ankâ'nun maķâmıdır. Şerîf ilerü yöridi, ol ağac dibine gelüp nazâr itdi. Gördi ağacın üstinde ĥarman kadarı yir gibi bir kuş yuvası içinde kuş yavrıları deve kadarı. Her biri tururlardı. Şerîf'i göricek çıgrışmağa başladılar. (s.106)

*Şerîf gelüp ĥalkdan birine şordı kim: Nedür, didi. Eyitdiler: Begümüz bir diyârda olurdu. Bunden evvel anda bir kardaşı pâdişâh imiş, ölmüş, gebermiş bu yas anun-çündür. Şerîf güldi, eyitdi: Yâ mel'ün! ol divün matemîn tuta, ĥalkdan nice şaklar? Pes sordı kim: Ol diyâr ne yirdür? Eyitdiler: Kaf Tağ'ına yakın imiş, girü begümüz bilür. Şerîf ol bâzârda gezerken girü ol münâdî çıgrırur. (s.111)

*Gördi cemâ'at cem' olmuşlar ni'metler bişürürlerdi ve Şerîf andan şordı kim nedür bu cem'iyetünüzün aşlı, didi. (s.115)

*Hişâra yakın gelicek yayan oldu, daĥı girü ol kapudan içerü girdi. Şerîf mescide varmışdı, namâz kılurdı. (s.139)

*Andan Server melik katından gemisine binüp 'azm-i Nîl itdi, otuz gün sefer itdi. Yolda bir tã'ifeye yitişdiler, 'üryân gezerlerdi. Server'i göricek 'acayibleyüp ĥayrân kaldılar, ĥayvânlayın âvâze eylediler. (s.162)

*Çün Server ol denize nazâr eyledi, balıklar gördi kim her birinün kıanatları gemi yelkeni gibi denizden taşra tururdı ve ĥarîb cānavarlar gördi kim vaşfa gelmez. (s.170)

*Bir gün Server tağ ve şahrâya şikâr eylerdi. (s.173)

*Her şu üzere bir bir ancılayın kuş tururdı ve bu gelen kuş minķarıyla urup daĥı tekürü alup tekür bî-çäre feryâd iderek uyandı, bu düşden kıatı kırkıdı. (s.177)

*Bu taraftan Server, Nîfâl şehrinde otururdı, bir kışi Berber zemin sultānından girüp, gelüp du'â eyledi. (s.178)

*Bu yana sultān-ı evliyâ Şerîf Şaltıĥ Ĥabeş'e giderdi, daĥı yanınca ol yidi kıuldan üç kıul olmuşdı, dördin Ĥabeş sultānında kıomışdı. (s.179)

*Yolları üzere bir Habeş begi dağı var-ıdı, üç kardeşlardı, atalarından sonra mülki üç kısım eylediler, beglik *kılururlardı*. Birine Cālūt, birine Tālūt, birine Tārūt dirlerdi. Bir yire gelmişlerdi düğün *iderlerdi*, Cālūt oğlunu *everürdi* ve dağı katlanurdu ki Mihentās gele bile gideler. Server çün ol leşkere yakın geldi, bir yirde kondılar.(s.183)

3.3.3.3. Geniş Zaman İfadesi

Yukarıda belirlendiği gibi yine bu kısımda da verilen örneklerde geniş zaman hikâyesinin ekleri kullanılır. Ancak işlevsel olarak bakıldığında burada geniş zaman hikâyesinin işlevi değil geniş zaman işlevi bulunabilir.

*Şu Şerîfün ağzına, burnına *girmezdi*, mu'allak *tururdu*. (s.97)

*Eger yire ağırlık virmesem deniz bu tağı *kımldadurdu* ve dağı ağladuğum budur ki ölmemeğe çäre isterem ve anun çaresin bulmayup dağı haykıruram. (s.102)

*Ben Kāsım oğlu neslindenem. Aduma Hāşım Firenk dirler. Lāṭin ilinden geldüm. Kāsım kanın bu Rümîlerden *alurdum* ve ben Şerîf degülem. (s.119)

*İlümüzde bir cāzū düridi. Her ayda bir adam yir. Pes begümüz āciz oldı, Şaltıḥ, didiler ammā şulḥ itdiler dağı kur'a *atarlardı*, kimse düşerse ana *virürlerdi*. Bu kerre kur'a beg oğluna düşdi. İşte anı ilediyoruz. (s.214)

3.3.3.4. Geniş Zamanın Rivayeti İfadesi

Saltuk-nâme'de geniş zaman hikâyesi kalıbın içinde bazı fiillerin geçtiği cümlelerin anlamlarına baktığımızda konuşan tarafından görülmediği, şahit olunmadığı durumları veya olayları geniş zaman rivayeti işleviyle ifade edilebilir.

*Meger ol yirde bir deyr vardı, içinde kırık ruhbān *olurlardı*. Melik-i ḥarcınevān her gün ol kilisāya *gelürdi*, *küfrin iderdi*, *giderdi*. (s.42)

*Ebū Bekr -raḍiya'llāhu 'anh- Hasan'a, Hüseyin'e ötü turup *'azzet iderdi*, dizine alup *oḥşardı* ve Resül ḥazreti anlara Kurret-i 'aynı *derdi*. (s.44)

*Çünkü Seyyid Şaru Şaltıḥ toğru Kırım şehrine geldi, üç yüz apdālla dirler, ba'zılar eydürler, Dīvāne olduğu vaqıt idi kim Köle Yūsufı sevüp koyun getürmeğe gitedüğünde Sīvās şehrinde kırık abdāl uydılar, kefe geldiler, ğarbından. Ol vaqıt Kırım şehrinde Hān-ı Tatar *otururdu*, dağı ğazāya gitmişdür. (s.123)

*Ba'zılar eydür: Sīvās'da ve Arz-ı Rüm'da bir zulüm dağı *vardı* kim Hakk ta'ālā ol kavmun helākine anı sebeb *itdi*. Ol zulüm buydı kaçan kim kediler ve kelpler yavrılasa soğağa

bırağurlardı. Kedi ve kelpcügezler çağırı çağır cān *virürdi*. Tīmūr anı işidüp gāzab itmesine ol sebep *oldı*, dirler. Zira Tīmūr ‘ādillik da‘vāsın *iderdi*. (s.124)

*Rivāyet şöyle iderler kim, Şerif Hābeş'de dört yıl eglendi, üç kerre gezdi, ‘acāyibler gördi ve hem Hindüstān'a gidüp ve Türkistān'da gıtdüğünde dahı tekür hareket eylemedi. Müslümānlardan kātı kōrkđı, her bir Türk'i bir ejderhā *sanurdi*. (s.179)

*Rāvīler rivayet iderler kim, la‘īn Hilāl sihirle ol cānavarı *beslerdi*, musahhār eylemişdi, kendü bir yire gitse gār önini ol cānavar *beklerdi*. (s.235)

3.3.4. İstek Kipinde Görünüş

İstek kipi Saltuk-nāme'de karşımıza çok çıkan kiptir. Saltuk-nāme'de istek kipinin geçtiği yerlerde kullanılan ek göz önünde bulundurulduğunda metinde istek kipi yerine görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gelecek zaman hikāyesi, geniş zaman, geniş zaman şartı, emir kipi ve gereklilik kipi anlamlarının görünüşünün bulunduğu tespit edilmiştir.

3.3.4.1. Görülen Geçmiş Zaman İfadesi

Saltuk-nāme'deki örnekler bağlamında baktığımızda istek kipi eki kullanılan bazı kısımlarda söz konusu ekin işlevi istek olmayıp görülen geçmiş zaman işlevinde kullanıldığını ifade edilebilir.

*Zihī fırsat bile vardı, Tiryānos la‘īn kaşđ idi, Şerīfe el *uzada*, öpe, kuça. (s.44)

*Sultān emr itdi, nāme yazdılar, Emīr ‘Oşmān'a *göndereler*. (s.73)

*İy Müslümānlar! Sultān Gıyāsüddīn vefāt itdi, oğlı ‘İzzüddīn tahta oturdu. Şerif ol adama kağıdı: Bağ Müslümānlar bu hale giriftār *ola*. bağasız, tūrasız bu yirden vazgeçdünüzse kōn, bārī biz taşarruf idelüm. (s.71)

*Çün sen kadīmden Müslümān *olasın*, yā n'içün girü leşker çiküp bunca kāfir leşkerin divşürüp bizüm üstümüze geldün, sebep nedür? (s.91)

*Seyrān ide nāgāh ol cezirede bir ulu kağ yumurdasın bulup Şerīfün hūzūruna geldiler. Hemān Şerīf buyurdu kim *bişüreler*, *yiveler*. (s.94)

*Bu yanada ‘Abbās –radıyallāhu ‘anh- Ka‘be'de hilāfete geçüp Medīne şehrine geldi ki leşker *cem' ide*, *gele* Yezīd'den Hüseyn'ün kağın ve evlādınun ve aşhābınun kağın ala(almak istedi). (s.154)

*Şaltıh geldi Rūm'dan bize şöyle itdi, şehir begini daı bunca adamları kırdı, didiler. Ol beg çünkim bunu işitdi gāzaba geldi, eyitdi: Ne demdür kim bir kişi *gele*, bunca iş *ide*. Rūm'da adam yoğmuş. (s.220)

*Kāğıdı alup beglerine geldiler. Çünki ol beg anı işitdi *feryād ide*, sac saşalın yola, kilīsyāya geldi. (s.226)

*Bir kişi yalnız şu kadar iş *ide*. Sizler bir kişiye niçin cevāb vermeyesiz? (s.248)

3.3.4.2. Şimdiki Zaman İfadesi

Saltuk-nāme'de istek kipi kalıbındaki bazı fiillerin cümleinin anlamı bakımından değerlendirildiğinde şimdiki zaman anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinde aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere şekil olarak istek kipi eki kullanılmış olsa da metin bağlamında ve kelimelerin sahip olduğu anlamlar da göz önüne alındığında işaretlediği anlamın istek değil şimdiki zaman anlamını verdiği söylenebilir.

*Bu işi meger gelmiş Şerīf Şaltıh itmişdür ola. Bire tonuzlar düşmān karşunuzda *ola*, siz süçi içersiz, 'aqlunuz gider. (s.49)

*Biz seni ne *bilelüm*, diyüp tīg-i ibdārla Seyyid'e hamle kıldı. (s.67)

*Gelün, korkman, siz idüğünüz ben itmezem. Bu kıızı size emānet *koram*. (s.80)

*Sīmurğ n'idersin? Şerīf eyitdi: Anun düşmānın *göre bilem*. (s.106)

*Şerīf gelüp halkdan birine şordı kim: Nedür, didi. Eyitdiler: Begümüz bir diyārda olurdu. Bunden evvel anda bir kardaşı pādīşāh imiş, ölmüş, gebermiş bu yas anun-çündür. Şerīf güldi, eyitdi: Yā mel'ün! Ol divün matem *tuta*, halkdan nice şaklar? Pes sordı kim: Ol diyar ne yirdür? Eyitdiler: Kaf Tağı'na yakın imiş, girü begümüz bilür. Şerīf ol bāzārda gezerken girü ol münādī çığırur. (s.111)

*Ben kāsım aşlından Hāşim Firenk'em. Bana gelüp muṭī' olasız. Yok dirsenez uş Şaltıh'ı sana elçilige gönderdüm. Senünle *söyleşe*, dimiş. Tekür anı işidicek; Bire kıoman, meded, didi. (s.120)

*Ben varken ol kimdür ki peygambaram, *diye* uş kabül itmeyüp helāk idem, ana ne işler kılam. (s.138)

*Ne dirsin? Bize uyar mısın, yoğsa seni tamām ideyin mi? Birtūs eyitdi: Server! Sana tabi' oldum, egerçi düşman idüm, sana dost oldum. pes Birtūs āzād itdi. Birtūs bakup Seylāfı bildi, eyitd: Sen de mi *bilesin*? (s.182)

3.3.4.3. Gelecek Zaman İfadesi

Saltuk-nâme'de geçen ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda yukarıdaki kısımlarda belirttiği şekillere benzer olarak istek kipi eki kullanılmasına rağmen işlev olarak gelecek zaman işlevinde olan cümleler görülebilir.

*Ravi eydür: Seyyid Baṭṭal gāzī rüyāsında peygamberi gördi, eyitdi:

-Oğlum senün neslinden bir şahıs *gele*, ismi hıızır *ola*, ya'nī Şarı Şaltuḡ *ola*. Rüm mülkine başup nice kilīsālar ḡarāb *ide*. Ol diyar anun sebebiyle İslām ile *tola*. Anunla ümmetim kuvvet tutup ve çok kāfirleri darb-ı destiyle Müslümān *ide* ve sen daḡı tīz bana ulaşırsun. Şehīd olup şerbet-i şehadeti nūş idersün, diyüp gözinden nihān oldı. (s.37)

*Sultānum! Bir ḡaber alalum, sonra *öldüresiz*. (s.120)

*Yā keyvan! Bir mektüb yazayım, aḡvālümü külli içinde diyeyim. Girü anlar mektüb idüp, yazup oğlan boynına takalar. Sen alup *gelesin*. (s.100)

*Yöri falan maḡarāya var, benüm bindigüm 'Aşḡar'ı anda *bulasun*, didi. (s.41)

*Ciğer gūšem! Tūr yiründen, ḡurūc eyle. Sana kimse *mukābil olmaya*. (s.41)

*On kerre yüz bin Ḥıristiyān ve Naşrānīler yöriyüp bu Muḡammedīleri ortadan *götüreler*. Bunca yıl itdüklerin anlara *bildüreler*. Mekke'lerine girü putlar koyup *tolduralar*. (s.41)

*Āliyon kaḡıdı, el kılıca urup Şerīf'e ḡamle kıldı kim gelüp *geçe*. (s.48)

*Ben kāyşer aşlı olam, bana ḡorlık idersin. Olsun, varayın Türk olayım, sizlere ne kılam, *göresiz*. (s.51)

*Benüm önümde iḡrār eyle, işideyim. Pāp eyitdi: Rūsvāy oluram. Şerif eyitdi: Kimseye *dimeyem*, sen daḡı eger benüm bunda geldüğüm dimezsen. (s.54)

*Şu gözüne od görünmeyince sana ölüm *olmaya*. (s.56)

*Begler! Bilmiş olun bu gice mesīḡ düşümde didi ki benüm eşgüm ayaḡıyla ümmettümi meftūzla. Enselerine ur. Ḳanḡısına ḡatı urdun dirse ol cennete evvel girenlerden *ola*. (s.57)

*Bize 'Īsā raḡm itdi, bu güneḡkār ḡavmı *meftūz idem*. Andan sonra çıkup sizlere bir iş *idem*, *göresiz*, didi. (s.59)

*İy kāfirler, iy la'īnler! Bilmiş olun kim benem Şerīf Şaltıḡ. Ḳanda elümden cān *kurtara siz?* (s.60)

*Şerîf delü olduğun bildürdi. Çünkim tekür bu hâli bildi, bir fedâyî viribidiler kim Şeşrfe gele Kavâniyye şehrinde öldüre. (s.62)

*Nice idelüm kim Şerîfi ele getürevüz, didiler. Bunı tedbîr itdiler kim bir kaç kişi koyalar, bekleyeler, Ayâ şofya içinde göreler, gice ile kim ki gelürse tutalar. Hem eyle itdiler. (s.75)

*İncil'de Hağ ta'âlâ dimiş kim Mesîh'den sonra bir 'Arağın adlu bir ulu peygâmbar gele, ola cemi'İsinüz ulusu ola. Artuğ andan sonra nebi gelmeye, ol şâhib-i nür ola. (s.77)

*Ne dirsın, tıtduralum mı? Şerîf ol iki kâfirün birin bir eline ve birin dağı bir eline alup yire urdı. Kaşd itdi kim ikisin dağı öldire. Ol hâli göricek ağladılar: Bize kıyma iy kerem ehli server! Sana yaramaz kaşd itmeyelüm, didiler. Şerîf anlara and virdi kim kendüyi dimeyeler. Şerîf anları koyu virdi. (s.83)

*Eger ben sağ çıkarısam seni bulam. (s.97)

*Pes ol atı göricek iştiyâğ idüp imrendi. Kaşd itdi kim ol atı tuta. Kemendin dört kullâb idüp pertâb eyledi. Kemend ol semendün boğazına geçti. At çekinüp çapaladı. Âhir yavaşladı, tırdı. (s.102)

*Hiç bid'at ehlinden korkma. Anların ğarîmi Hağğ'dur. kırkıdan geçmeyeler ve yezîd bin Mu'aviye'den 'ibret al kim ne kadar yıl çalışdılar, âhir sonra bir uğurdan helâk oldılar. (s.105)

*İy bunda gelen! Bu anağtarları sen divşüresin bu kapuyı açasın, bu şehri göresin. (s.109)

*Pâdişâhun yidi su'âline her kim şağhî cevâb vire, pâdişâhlık anun ola, mülke ol hükm kıla, benüm başum dağı tıutup kese. (s.111)

*Ben İncil'de gördüm, âhir zamanda bir hağğ gele, dindar ola. (s.130)

*Ben Hızır'am geldüm, sana yardım idem. (s.137)

*İş bu du'aları okığıl, hem ne dilersen ola. (s.138)

3.3.4.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi İfadesi

Saltuk-nâme'de geçen ifadeler göz önünde bulundurulduğunda yukarıdaki kısımlarda belirlendiği şekillere benzer olarak istek kipi eki kullanılmasına rağmen işlev olarak gelecek zaman hikâyesi işlevinde olan cümleler görülebilir.

* İy mü'minler! Sizler girüye Malatya'ya varup şehri beklen ve ben dağı kayşerün ardından yitişüp oldığı mekânı başına yıkayım ve kendüsini esir ve helāk ideyim, Mevlā izin virürse. Velakin 'ömrüm intihāya irişdi. (s.39)

*Zihî fırsat bile vardı, Tiryānos la'in kaşd idi, Şerîfe el uzada, öpe, kuça. (s.44)

*Şerîf içinde bir Yahūdî tabîb vardı, anı alup getürdiler, ya'nî tümār ide. Şerîf bî-hod olup yaturdı. Ol tabîb bir şerbet düzdi, Şerîfe virdi. Kaçan kim içürdiler, 'aklı gitdi, divane oldu. (s.61)

*Ne dirsın, tıtduralum mı? Şerîf ol iki kâfirün birin bir eline ve birin dağı bir eline alup yire urdı. Kaşd itdi kim ikisin dağı öldire. Ol hâli göricek ağladılar: Bize kıyma iy kerem ehli server! Sana yaramaz kaşd itmeyelüm, didiler. Şerîf anlara and virdi kim kendüyi dimeyeler. Şerîf anları koyu virdi. (s.83)

*Şerîfi gördi. Ğığırdı, üstine geldi kim kapa Şerîfi helāk ide. Ol kuş yavrıları analarına eyitdiler: Epsem oldu. Bizi ol ejderhāan kırtardı helāk itdi, didiler. (s.106)

*İn atundan güreşelüm. Şerîf tiz inüp güneş tıtdılar. Ol yirde biraz çalışdılar. Birbirin alımadılar ve āhir yirde köstek delügi vardı, Şerîfün ayağı ana rāst gelüp, geçüp Şerîf hemān yıkıldı, arkası üzerine düşdi ve kâfir fırsat bulup tiz Şerîfün gögsi üzerine çıkup oturdı, dağı tiz hançer çıkardı kim Şerîfün başın kes. Şerîf sonra hikāyet ider ki, eydür: Ol hâlde Hakk'a tazarru' itdüm. Niyāz eyledüm, ol oğlanlar üzerüme segirdişüp gelince anı gördüm ol yatan şehîd olan Rümî, başsuz, tiz yirinden tıru geldi, benüm kılıcum şöyle yalın yir üzerine yaturdı, eline aldı, geldi ol gögsüm üzere tıran kâfire bir kılıç eyle urdı kim başı top gibi atıldı, düidi cān virdi, üzerümden yıkıldı ve ol şehîd dağı gögsinden bir güürldü idüp düşdi, benüm kılıcumı elinden bıraktı. (s.114)

*Artuk açman, didi. Kaşd itdi kim ol altın topı dağı indüre. Emr itdi leşker çıkıldılar kim indüreler. Hemān Hızır-'aleyhi's-selām- geldi selam verdi. (s.135)

*Seylān ve 'Afvān kaşd itdiler kim ilerü varup cellādun elinden alalar. Pes anı gördiler ki Şerîf hazretleri Birtūs yanınca gelür. Tınmadılar epsem tırdılar. (s.190)

* Urgıl boynunu. Pes cellād devr idüp kılıcı elinde Ğartās'a du'alar iderdi. Diledi kim Birtūs'ı katl ide. Server bir kez ra'd-vār bir na'ra urdu, şöyle ki anda tıranlar şndılar ki İsrāfîl şür urdı. (s.190)

*Kalanı kaçdılar. Küplere bindiler kim uçalar. Ol küpler hareket eylemediler, sihirleri bātıll oldu. (s.199)

3.3.4.5. Geniş Zaman İfadesi

Aşağıdaki Saltuknâme'den elde edilen örneklerden yola çıkıldığında istek kipi eki kullanılıp işlev bakımından ise geniş zaman olarak kullanıldığını ifade edebilmek mümkündür.

*Ben dağı Felyon neslindenem. Cemî' mînhâllerüñ ulusıyam. Pâp'dan sonra ben, Firenk'de Pâp oluram yöriyüp Türk'i kıram, Hıristiyanları *kvvetlendürem*. (s.51)

*Siz bu kâfirler içinde n'eylersiz, didi. Hızır eyitdi: bu maqâm Rûm'da arz-ı Şerîf'dür. Adını arz buyur, dir. Gâzîler ocağı olırsardur. Şimdengirü kırk yıldur her şabağ namâzın bu yirde kıılır. Her kim kırık gün şâyim ola, kırık şabağ namazın bunda kıla, şalâh ide, biz ana görünürüz, bizden *istifâde ideler*. Ol mqâma şimdi Hızırlık dirler. Hızır'la İlyâs- 'aleyhi's-selâm kalğup gitdiler. (s.56)

*Kağan sen bu du'ayı okuyasın (okursan), ben katunda leşkerümle hazır *olam*, didi. (s.56)

*İy kavm! Ben onunla üç yıla kavlı itdüm, 'ahdümden dönmezem. Umarım kim 'inâyet-i hakk *yitişe*, girü kendüye *gele*. (s.64)

*Gel derd-mend, bile gidelüm. Anda cezîrede Şaltıh'ı bulursak senün elüne *virem*, kardeşunun intikâmın *alasin*, didi. (s.78)

*Sen ne kişisin? Türke benzersin. şerîf *olmayasın*? Şerîf eyitdi: Şaltıh kendüsiyem, ne demek istersiz? (s.83)

*Eger sen bunun kanın kim yire dökesin, her katre kanından bunun bir Türk *belüre*, her biri bir Şaltıh *ola*. (s.85)

*Kağan ki aç ve şusuz olasın (olursan)bunu ağzuna al, *tok olasin* ve şusuzluk *gide* ve kaçan za'îf olasın (olursan) bu kızıl cevheri ağzuna al, kuvvetlenüp sıhhat *bulasın* ve kaçan kim karanulıkda kalasın (kalırsan), bu aç cevheri ağzuna *alasin*, her taraftan bir milden artuğ yiri *göresin*, elünde *tutasın*. Bir göz iremi yire hükm *ide*, didi. (s.98)

*Server! Ben seni evvel Kûh-ı Şu'â'a iletayim. Ol cânavar sana karşı çıkar, kaşd ider. pes ol vakıt *hamle idesin*, öldüresin. (s.107)

*Ben tekûra elçi şüretinde varuram ve kaçan na'ra uram, *gelesiz*, *ceng idesiz*, ol vakıt, didi. (s.120)

*Bu şehir harâblığına ammā tā'ün def' olsun. Başlu başunuza birer kırbân, dört aqça şadaqa, bir bir bazlamaç virün kim sizler dervişler cerr itdüklerinde içünüzden biriniz bir bazlamaç virdi ve dağı dört aqça anun-çün virür kim bu bir dirhem gümüş kesb iden bir başına ganîdür, şadaqa ola ve kırbân virdüğünüzün budur kim sizün cânunuza fedâ ve bedel ola. Cânunuz tā'ün okundan kurtula, belâ göze kalkân ola, varun üç gün oruç tutun, dün namâzin kılon. Ayruq bu yakında görmeyesiz. (s.125)

* Var bir dirlik eyle, 'âlemde diril ki öliceğ yine diri olasın. (s.130)

*Yâ Şerîf! Ben kim Dâdger'em, sana nâmem vâşıl olduğda bana gelüp itâ'at idesin ki seni katumda 'azîz kılam (kalırsın), didi. (s.140)

* Yâ melik! 'Aqıl issi bir melik olasın. Bilürsin kim Tangrı mağlûğ olmaya(değil) ve mağlûğ bu yirleri ve gökleri düzmeğe (düzenleyemez). Eger eylese âdem oğlanı iderdi. (s.159)

3.3.4.6. Geniş Zamanın Şartı İfadesi

Aşağıdaki Saltuknâme'den elde edilen örneklerden yola çıkıldığında istek kipi eki kullanılıp işlev bakımından ise geniş zaman şartı ifade ettiği tespit edilmiştir.

*Kağan sen bu du'ayı okuyasın, ben katunda leşkerümle hâzır olam, didi. (s.56)

*Siz bu kâfirler içinde n'eylersiz, didi. Hızır eyitdi: bu mağâm Rüm'da arz-ı Şerîf'dür. Adını arz buyur, dir. Gâzîler ocağı olısdur. Şimdengirü kırk yıldur her şabağ namâzin bu yirde kıloruz. Her kim kırık gün sâyim ola, kırık şabah namazin bunda kıla, şalâh ide, biz ana görünürüz, bizden istifâde ideler. Ol mğâma şimdi Hızırılık dirler. Hızır'la İlyâs- 'aleyhi's-selâm kalkıp gitdiler. (s.56)

*Eger sen bunun kanın kim yire dökesin, her katre kanından bunun bir Türk belüre, her biri bir Şaltığ ola. (s.85)

*Kağan ki aç ve şusuz olasın bunu ağızuna al, tok olasın ve şusuzlık gide ve kağan za'îf olasın bu kızıl cevheri ağızuna al, kuvvetlenüp şihhat bulasın ve kağan kim karanulıqda kalasın, bu aq cevheri ağızuna alasın, her taraftan bir milden artuğ yiri göresin, elünde tutasın. Bir göz iremi yire hüküm ide, didi. (s.98)

*Sana kıymayam şu şart-ıla kim bana toğruluk idüp imân getüresin ve oğlum Muhammed'i n'itdün, haber viresin ve dağı ayruq âdem oğlanların incitmeyesin. (s.99)

*Anlar ne kadar çoklık olalar, kuvvet tutalar, âhîr helâk olmağları muğarrerdür. (s.105)

*Pādişāhun yidi su'āline her kim şaḥīḥ cevāb vire, pādişāhlık anun ola, mülke ol hüküm kıla, benüm başum daḥı tıttup kese. Eger cevāb virme anun başın kesüp burca aşaram, dir, didi. (s.111)

*Ben tekūra elçi şüretinde varuram ve kaçan na'ra uram, gelesiz, ceng idesiz, ol vaḳıt, didi. (s.130)

*Eger gele yā ḥarām loḳma yā zinādan olmış ise anun 'ameli müfsidlikleri 'ameli olur. (s.143)

* Eger Hüseyn rāzı olmaya, tıttun, Kefe'de ḥabs idün. (s.153)

*N'eylersün, eger sen 'Ali'nün evladına rağbet idesin, Hüseyn neslinden girü bir kimseyi be giderler, seni taḥtdan indürürler. (s.153)

*Eger ki varam ben sana uyam, Yezīd la'īn anlar kırar yāḥūd oda yaḳar. (s.157)

*Yā Seyyidī 'Anter! Senden cevher şeb-şerāğ ister, ol 'Aden denizinde, anun dibinde yatur. Anı getüresin, sana 'Af īfe'yi verelüm. (s.174)

*Yā İbni Zeyneb, yā 'Anter! Biz sana kıızı virdük, velī Vādī-i Sūr'da bir ejder belürdi. Eger anı öldüresin, gelesin hemān kıızı alasın, didi. (s.175)

*İy bunda gelen! Bu anaḥtarları sen divşüresin bu ḳapuyı açasın, bu şehri göresin. (s.109)

3.3.4.7. Emir Kipi İfadesi

Aşağıda belirlenmiş olan örneklerde görüldüğü üzere istek kipi eki kullanılarak emir işlevi kazanan cümleler bulunur.

*Bu vaşiyet-nāmeyi bir ḥoşça şaḳlayun tā ki ol zaman irişe, siz Seyyid Hızır'a viresinüz, dedi. (s.37)

*Yā Şerif-i Şaltıḥ-ı sāhir! Devletüm gör seni benüm ayağuma nice getürdi, nice bir ḥileler ve 'yyārlıklar idesin, sana bir iş idem ki cemi'ī 'āleme ibret ola. Emir eyledi, şehir önünde çoklık oḥunlar yıgdılar, Şerif'i tā kim oda yaḳalar. Bir kimseye ḳatı ḡazab itseler oda yaḳarlardı. (s.55)

*Sen de kimseye zılm itme, ta helāk olmayasın. (s.59)

*Baḳ Müslümanlar bu ḥale giriftār ola. Bakasız, turasız bu yirden vazgeçdüñüzse ḳon, bārī biz taşarruf idelüm. (s.71)

*N'ola taşra çıkun, göresiz. (s.77)

*İy ulular! Dilerüz kim siz dağı hüneriniz bildüresiz, görevüz. (s.77)

*Şaķınınun bu każıyyeyi kimseye dimenüz, yoħsa başunuz keserem. (s.79)

*Yā Şerīf her ne buyurursan bizüm başumuz ve cānumuz üstine, fe-emmā bizüm senden bir dilegümüz vardur, anı kabūl idesin. (s.85)

*Yā Menūcher! Nice yirlerde bana kardeşlik eyledün, yine kardeşlik ve dostlık oldur kim bana yardım idesin. (s.92)

*Yā keyvan! Bir mektüb yazayım, aħvālümü külli içinde diyeyim. Girü anlar mektüb idüp, yazup oğlan boynına takalar. Sen alup gelesin. (s.100)

*Şerīf şöyle melūl oldu kim kaşd itdi döne girü ādemīzāda çıkā, Müslümānların hāli tarlıkdadur, diyü. Anı gördi kim Hızır-‘aleyh isselām- girü çıkā geldi. (s.104)

*Bana gelüp mutī’ olasın. (s.120)

*Hān buyurdı, gāfil olmayasız ve bunda rivāyetdür ki uş kāfirlerin gelmesine sebep bu oldu kim Kırım şehrinde Kemāl Ata dirler bir er vardur, bir cüste-düz kişidür, Seyyid Şaltıh'dan vilāyete yitmişdür. (s.123)

*İy Kemāl! Tur, bu halka vir, dervişlere kurbān ve şadaķa ve zekūt ihsān eylesünler kim bu tā‘ün gide. (s.125)

*Yā Dādgar! Bilmiş olasın hem velisin, sana gelen halka digil, izhār itgil. (s.137)

*Kızum, sana Nīl'deki timsāh Şālihiyye'de çıkup yardım ideler, üstüne bir bölük çeri gelür, korkma, münāfıklar çerisin helāk idesin. Sana tağ ve taş yardım gele, üşünme, didi. (s.155)

3.3.4.8. Gereklilik Kipi İfadesi

Aşağıda belirlenmiş olan örneklerde görüldüğü üzere geniş zaman eki kullanılarak gereklilik işlevi kazanan cümleler bulunur.

*Kardeşlik ise ancak ola, şimdiden sonra sen var, ol on oğlanı al, git. Beni Allāhu ta‘ālāya ışmarla kim görevüz dağı başımızdan neler geče, neler görevüz. Andan Menūcher ağladı, Şerīf birle hālāllaşup, veda‘laşup döndi gidi. (s.98)

*Benī Ādem! Sen bu yirde n'eylersin? Bu kāf tağı'na Ādem neslinden kimse gelmez, meger İbrāhīm Hālil aşlından ola. (s.101)

*Bu şehir harâblığına ammâ tâ'ün def' olsun. Başlu başunuza birer kırbân, dört aqça şadaqa, bir bir bazlamaç virün kim sizler dervişler cerr itdüklerinde içünüzden biriniz bir bazlamaç virdi ve dahı dört aqça anun-çün virür kim bu bir dirhem gümüş kesb iden bir başına ganîdür, şadaqa ola ve kırbân virdügüzün budur kim sizün cânunuza fedâ ve bedel ola. Cānunuz tâ'ün okundan kırtula, belâ göze kalkân ola, varun üç gün oruç tutun, dün namāzın kılon. Ayruq bu yakında görmeyesiz. (s.125)

*İş senden degül ammâ bunu iden münâfıkı bulam. (s.139)

*Andan Şafvān eyitdi: Meger ol kişi sizler olasız, Server, diyince Server; belî benem, geldüm Allāh ta'ālā'ya şıgınuş. Ümîdüm var, ber-murād olam, didi. (s.162)

*Bu Türklerün hükmi şu zamāna dekdür ki Mesîh gelüp gökden ine evvel bunları kırsardur. Artuq Türklerden dünyāda eser kalmaya. (s.179)

*Baña secde eyle, tâ kim kuvvet bulasın. Şerif eyitdi:

-Hey pir! Ādem ādeme secde itmek dinümüzde yokdur. Ol pir eyitdi:

-Yā Ādem peygāmbara secde itmeklik şeytāna niçündür, buyurdi. Şerif eyitdi:

-Ol melā'ike ve şeytāna oldı, ādemoğlanlarına olmadı. Pir eyitdi:

-Emr götürü 'āmedür, sin secde eyle. Şerif eyitdi

-Meger sen şeytānsın ola, diyüp kaçıyup el oқа urdı. (s.256)

3.3.5. Şart Kipinde Görünüş

Saltuk-nāme'de şart kipinin bazı geçtiği yerlerde kullanılan ek göz önünde bulundurulduğunda metinde bazen şart işlevi yerine geniş zamanın şartı işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

*Yā Şerîf! Hoş geldün, velî bu halvā azdur. Yatalum uyuyalum. Kağmımız eyü düş görse ol yisün. (s.83)

*Kaçan kimse yakın varsā taşup karşı gelür. (s.99)

*Eger yire ağırlık virsem deniz bu tağı kımıldadurdi (kımıldatır). (s.102)

*Her kim bu dini bozmağ dilese kendü helāk ola, diyü Şerîf'e tesellî virdi, gitdi. (s.105)

*Eger ki anun tutup üstinden geçsen oda yanarsın. (s.107)

*Bu iş, bu şahışun hā elinden gelmese bunca gün çalışmazdı, didi. (s.174)

*Kafirler bizüm düşmanumuzdur. Kişi düşmanına fırsat bulsa kor mı? (s.248)

3.3.6. Duyulan Geçmiş Zamanda Görünüş

Saltuk-nâme'deki örnekler bağlamında bakıldığında duyulan geçmiş zaman eki kullanılan bazı yerlerde yer alan duyulan geçmiş zaman eki, görülen geçmiş zaman anlamı kazanmıştır. Çünkü, bu tür kullanımlarda fiilin karşıladığı eylem başkasından duyup öğrenmeye dayanmayabilir.

*Bir deyre geldi, gördi, Frirenk ruhbānları *cem ' olmuşlar*, şādliklar iderler. (s.86)

*Server ben Ğaytās'am. Oğlum Hürmüz'i azad eylemişsiz, Dārū'l-'inān'a gitmişsiz. (s.199)

*Hiç siz beni görüp durur mısınız? Umlāk eyitdi: evet görmüşem. (s.184)

* Gördiler dört yavrusı anda helāk *olmuşlar*, bir büyük taş üstlerine *düşmüş*. N'ey ki, diyince bir büyük ayu gelür qarşudan. Bir taş *getürmüş*, getirüp tonuzlar üzerine ol taş ol *bırakmış öldürmüş*. (s.127)

*Sultān-ı Azerbāycān hişārın Surhāb'da meremāt iderdi. Sonra Şām'ı ve Kazān-ı gelüp yıkdı idi. elçisi Muhsin'ün gelüp Muşhaf ve hediyyelerin getürdi Sultān öninde bir nāme kodı. Şerīfi, Sultān qarşusunda *oturmuş*. (s.143)

*Tül ğazaba gelüp bir gergedan süvār olup, bir şiri boğazından *kavramış* kedi yavrusı gibi. Server üstine gelüp dahı şiri Server'ün üstine tutup atdı. (s.171)

*Ya 'Itfan! Eyü fikr *eylemişsiz*. Ümid-var kim bu rast gele. (s.202)

*Yā Şerīf! Ben Tevrāt ve İncil ve Zebūr'da ol Muhammed'ün -şallallāhu 'aleyhi vesellem- vaşfin *görmüşem*. (s.221)

3.4. Saltuk-nâme'de Kiplik

3.4.1. Biçim Bilgisel İşaretleyiciler

Kipliği biçim bilgisel ulamda işaretleyen ögeler; ekler, edatlar, morfo-sentaktik ögeler biçiminde değerlendirilir.

• Ekler

Türkçede yüklemcil ögelere getirilen ekler, zaman, görünüş ve kiplik ulamlarını aynı anda işaretleyebilirler. Aşağıda kiplik işlevi üstlenen biçimbirimler örneklenmiştir.

-(X/A)r, -mAz

-(X/A)r, -mAz eki, Türkçe dil bilgisi kitaplarında eklendiği fiilin geçmişte yapıldığını, şu anda yapılmakta olduğunu ve gelecekte yapılacağını işaretleyen bir biçimbirim olarak

değerlendirilir. Uzun ise geniş zamanın bütün zamanlara gönderimde bulunduğu varsayımını, aslında onun bu üç zamanın hiçbirine doğrudan gönderimde bulunmadığı şeklinde tersinler ve bazı doğal olayları anlatmada bu biçim biriminin geniş zamanı kısmen karşıladığını belirtir (Uzun, 2004, s. 161-162). $-(X/A)r$, $-mAz$ biçim biriminin çoğunlukla beceri, alışkanlık, varsayım, genelleme, gönüllülük, yeterlik, emir, yasak vb. kiplik değerlerini işaretlediği görülür (Aslan Demir, 2008, s. 71). Ayrıca Benzer, $-(X/A)r$ ekinin bildirme, gereklilik, buyruk, istek, alışkanlık, tahmin, kesinlik, söz verme olmak üzere sekiz farklı kipliğe sahip olduğuna işaret eder (Benzer, 2012, s. 198).

*Bu az riyāzatla biz dağı bir tağdan bir tağa uçaruz. (s.76)

uçaruz (uğabiliriz) → yeterlik

*İy kavm! Ben onunla üç yıla kavlı itdüm, 'ahdümden dönmezem. Umarum kim 'ināyet-i haęę yitişe, girü kendüye gele. (s.64)

dönmezem → kararlılık

*...yoĥsa çepeçvre tıutup bu cezireyi aluruz sizleri kıraruz, dimiş. (s.43)

aluruz, kıraruz → yeterlik/tehdit

* Biz kıızı ana dağı virmezüz, degül kim sana virevüz. Kızun gönli bunda karar itmek ister. (s.82)

virmezüz → kararlık

ister → niyet

*Ya Kāmüs! Uřda senüñ mařlařatuñ tamām oldı ve ammā dilerem beni sen ol büyük cāzū kim bunlara siĥhr öğredür, aña iletessin ve anun haęęından dađı gelem. (s.197)

öğredür → istek

*Bunların ardınca tekbir getürüp ol çeriye girdiler. Bir kırğun itdiler ki vaşfa gelmez.(s.224)

gelmez → kesinlik

*Bizden aşağa řāz dirler bir il var, anunla bizüm ortamuzda bir fil belürdi. Yidi yıldur kim kudurmuşdur, gelür çıkar, kağı yire gelse adamın kırar. Aña oę ve kılıç dağı kār kılamaz. Derisi pekdür. Pādiřāhlar andan 'ācizdür. (s.227)

gelür → alışkanlık

çıkar→ alışkanlık

kırar→ yeterlilik

*Şerif eyitdi: Hiç kimse anı şikâr itmiş midür? Eyitdiler:

Yok itmezler, korkarlar. Zirā yaramazdur. (s.232)

itmezler→ yetersizlik

*Hey kavm! Bilün ben pādişāh buyruğundan taşra işitmezem, korkaram. Ol kavm dağı varup Şafvān oğlanlarına haber vir[di]ler. Anlar dağı ağlaşarak kilisāya geldiler. (233)

işitmezem→yetersizlik

* Yā melik! Bu bizüm ilümüzde bir ƙal‘a var, adına Taḥūm dirler, anda bir tağ vardur, ol tağ içinden yarup çıkar. Ol tağı iki şakḳ itmişdür. Üç günlük yir sunun köpüğinden yanına anun varılmaz. (s. 211)

varılmaz→ yetersizlik

*Ben Şerifem, ol Muḥammed aşlındanam. Tiz Müslümān oluñ bu ḥine. Sizi hep ƙılıça geçürürem. (s.171)

geçürürem→ yeterlik, imkanı, beceri

*Bu yana ‘Acāf la‘in helāk olduğun tekrar işitdi, ğam-gin dil olup dağı esbāb-ı hedāyā görüp Sultān, veziri, veziri ‘Affān'a uğurlayın gönderdi, eyitdi: Kerem-i luḫ idüp hemān Şaltıḫ aradan getürmege ƙaşd idesin, himmet olursa senden olur. Mesih senden hoşnūd ola. (s.273)

Olur(olmalı)→ gereklilik

*Server diyü şanduk. Kimse ana cevāb idemez gördük, hemān ƙaçduk. (s.78)

idemez→ yetersizlik

-DXr

tur- yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden ekleşmiş olan *-DXr* bildirme eki fiil kök ya da gövdesine doğrudan eklenemez. Bu ek, zaman biçim birimleriyle çekimlenmiş fiillere gelerek kesinlik, olasılık, tahmin, beklenti gibi kiplik değerleri belirtir (Benzer 2012: 207).

**Yarın ceng olı*sardur. (s.38)

olı

sardur → olasılık

*Bu sefere bana Hakk'dan işaret birle beşaret vardur. Üşenmezem, giderem. (s.95)

vardur→ beklenti

*Müfsidlerün işi kıyāmete dek ilerü gelmez, ammā bir hikmet vardur bu işde Hakkun. (s.123)

vardur→ kesinlik

*Cemī'ī fetvā virdiler kim: Aşhāb-ı Resūl'e mübāhen sebt ide vācibü'l-katldür. (s.144)

vācibü'l-katldür→ kesinlik

*Yā ketfāl! Rūm diyarından gāyır yirde karar eylemezem. Zira şayet İslām gāzāyladur. Ol bir gāzāya ve harbe kābildür dahı Ketfāl veda' eyledi. (s.200)

gāzāyladur→ zorunluluk

kābildür→ kesinlik

*Bu kişiye sebab-i 'inayet ve ba'is-i hidāyet nedür kim bunca zamāndan berü küfür ve dalālet içre ola. Āhir 'ömrinde hidāyet yitişe. Rūhāni eyitdi: Ya Şerif! Hakk'un hikmetidür. (s.241)

hikmetidür→kesinlik

*Bu göge ki ne yirden çıkılır bilsem çıkardım, anunla buluşaydum, aña hızmāt idüp dostlık iderdüm, zirā ol benüm üstümdedür, aña ululuk cā'izdür ve vācibdür, diyüp Hakk ta'ālā ululardı ve gönlünde bu vechle Hakk'a muhabbet ve rağbet vardı. (s.241)

cā'izdür →olasılık

vācibdür→ olasılık

*Her işün şonın fikr eylemek yigrekdür. (s.520)

yigrekdür→ beklenti

*Bu söz Yahūdiler sözidür kim anlar İshāk peygamberi karnındandur ve İsmā'il peygambar -'aleyhi's-selām- cāriyedenddür. (s.197)

sözidür→ olasılık

karnındandur→ kesinlik

cāriyedendür→ kesinlik

*Ne dindesin, ne kişisin? Bize bildür. Pes Şerif kendüyi anlara bildürdi. Anlar eyitdiler:
-Senün bu dinünde hağdur, bildük ve sözüne inanduk (s.224)

Hağdur→ kesinlik

* Server, ta‘ām bişürmekde māhirdür. (s.273)

māhirdür→ beklenti

*İy kavm! Ne kaçarsız? Anlar eyitdiler: Elündeki oddan kim gözümüz açamazuz. Şerif eyitdi: Bu cevherdür. Od degüldür. (s.101)

cevherdür→ kesinlik

degüldür→ kesinlik

*Meger kim hādīs vāqı‘ ola hikmet var, sonunda bu din kıyāmete dek kāyimdür, didi.
(s.301)

kāyimdür→ zorunluluk

*Begler! Bu gelen düşman yavuzdur. (s.314)

yavuzdur →olasılık

-A

Eski ve Orta Türkçedeki gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik-dilek kipleri için kullanılan –gA ekindeki g- ön sesinin XIII. yüzyıldan başlayarak eriyip kaybolmasıyla ortaya çıkan –A eki, yavaş yavaş gelecek zaman bildirme görevini kaybetmiş, daha çok geniş zaman, gereklilik, istek ve emir gösterme işlevi yüklenmiştir (Korkmaz, 2019, s. 649). İstek kipi, esas görevi olan istek yanında bazen gereklilik, kabullenme, imkân, yeterlik, yetersizlik, tahmin, uyarı, rica, emir anlamları vermektedir. (2019: 580)

*Kerem eylen sizünle bile gideyim yoldaşacak olayım. (s.80)

gideyim (gidebilir miyim) → izin

olayım (yoldaş olabilir miyim) → izin

*Dilerem kim ben bu Mışır ‘ulemāsiyla baħş idem ve ders-i ‘āmm ķılam. (s.38)

baħş idem → istek

‘āmm ķılam → istek

*Yā Nigār! ‘Aşıkuñ Dermāh seni ister. Eger murādun ise seni Dermāh'a iletem. Kız anı işitdi, āh idüp eyitdi: -Dermāh kandadır? Hemān gidelüm.(s.201)

iletem→ yeterlilik, imkanı.

*Bana itā‘at eyle, tut, şerīfi gönder, helāk ideyim, intikām alayım, yoħsa çepçevre tutup bu cezireyi aluruz sizleri kıraruz, dimiş. (s.43)

helāk ideyim→ istek

intikām alayım → istek

*Ġam yimenüz, İnşā‘allāh işümüz ħayr ola. (s.185)

ħayr ola → istek

* Ammā kāfirler ğulüvv ve hücüm itdiler ki Seyyid Baţţal'un cesed-i mübārekini orda yakalar. Ĥaħħ -sübĥāne ve ta‘ālā- ħazretleri bir yağmur virüp ra‘d ve şā‘ikalar çatlayup Seyyid'ün meyyitini kum ve topraĝ-la örtüp belürsiz eyledi. (s.39)

yakalar → amaç

*Mudārā idevüz. Bu ādem ejderhāsı tā bizüm üzerimizden gide, şavula. Hem eyle eylediler. (s.200)

gide→ amaç

savula→ amaç

*Şerif eyitdi: -Hiç kimse anı şikār itmiş midür? Eyitdiler:

-Yok itmezler, ħorħarlar. Zirā yaramazdur. Şerif eyitdi:

-Ben anı şikār ideyim, bundan geçüp Ĥorāsān'a giderem. (s.232)

ideyim→ yeterlilik

*Yā İlahi! Beni gerçi kim cüdā itdüñ, girü murāduma irişdürdün, düşmanumdan dād alam. (s.232)

alam → istek

*Ya ‘Itfan! Eyü fikr eylemişsiz. Ümid-var kim bu rast gele. (s.202)

rast gele→ istek

*Yā melik ü‘z-zāmān! Mesih ğökyüzinden yire indi, bir mu‘cize itdi, gösterdi, denizi ħara yir itdi, diyü ħikāyet itdiler. Şameriyye eyitdi:

-Şakunun kim Şaru Şaltıh olmaya, didi. (s.278)

olmaya→ gereklilik

*Her kim bu Muhammed dinine girmeye kâfir olur, cehennemliktür. (s.283)

girmeye→ şart

*Bir vezirüm var idi, ‘ilm hikmetde mâhir idi. Baña eyitdi:

-Hikmetinde şöyle anlaram ki zamânla bu yirde bir ejderhâ belüre, bu diyâra çok zarar vire. Ben melül oldum, bu sözden. (s.203)

belüre→olasılık

zarar vire→olasılık

*Ol gece baña düşümde eyitdiler:

-Ya Ferâmurz! Ol ejder belürmesinden katı melül oldun. İmdi bu yire peygambar aşlından bir kimse gele. Adı Şaltıh ola, şol senüñ yanunda olan Râmin ibni ‘Adi'nün yayı birle ol canavarı helâk eyleye. Halkı şerrinden kırtara, bir ulu veli kişi ola, dünyâda çok işler ide. Bu yayı ve terkeşi bunda koğil." didi. (s.203)

gele→ kesinlik

ola→kesinlik

helâk eyleye→emir

kırtara→ kesinlik

ola→ kesinlik

ide→ kesinlik

*Kanda çıkarayım? Kâfirler eyitdiler:

-Uş kapu karşıсындаğı şol taş altından. (s.297)

çıkarayım(çıkabilirim) → yeterlilik

• Edatlar

Sözlük ögesi olmayan edatlar da kiplik anlama etki eden işaretleyicilerden biridir. “Diye” edatı *belki, herhalde, galiba, sanki* zarflarının olasılığa doğrudan etkisi kadar olmasa da dolaylı yoldan olasılığı işaretler. *Tekrar görüşemeyeceğiz diye çok korkuyorum* sözcesinde

söz üreticisinin durum hakkındaki endişesi ve aynı zamanda varsayımı söz konusudur. Metinden alınan tanık cümlelerde de “diye” edatı bu anlamsal alanı gösterir.

*Pes gāzīler anları kımadılar, korkdılar daḥı bir yirde gizlü puşuda kāfir ola diyü kıondılar. (s.128)

*Ol atasının beglerin kığırdı, ḥasta oldum, ölürem, diyü. Meger ol begler ittifāk itdiler kim Kāhire'yi tutup Yezīd'e göndereler. (s.155)

*‘Ālem birbirine girdiler, Rāfīzīler yöridiler, bunca il gün aldılar, kimse karşı gelmez, diyü cem‘ oldılar ve daḥı gördiler. (s.139)

*Server eyitdi:

-Şimdi ne ḥāldedür, ola? Dermāḥ eyitdi:

-Yeḥsün adlu bir pādīşāḥ oḡlına alsa gerek veli kıız beni ister. (s.201)

*Bu kâf taḡı dünyayı bir ḥalka gibi tolaşmışdur. (s.96)

*Yā ‘Arablar! Kerem idüp bize zahmet virmen. Kudretümüz kadarı size māl virelüm. Yok eger dirsenüz ki biz sizi soyaruz cebr idevüz. (s.66)

*İy kavm! Kaçmak-ıla elümden kırrtulmazsınız. (s.119)

*Server! Ben Ġaytās cinni gibi kışinün oḡlına kıızımı virmezem, zirā ki bu oḡlan cāriyedendür, korkaram aşı nā-pāk olup benüm aşılum aza, yaramaz ola. (s.197)

*İy kavm! Ben Kūh-ı Kāf'da ejder öldürdüm ve Rüm'da öldürdüm ve daḥı ‘Acem'de öldürdüm. İllā bu kadar yavuz ve büyük ejderhā görmedim, didi. Dā'im anardı: Ḥabeş'deki ejderhā kadar ‘aceb cānavar görmedüm. (s.204)

*Eger ben on yıl daḥı gelmezsem, anda olan müslümānlar sizlerden kırkmazlar, zira dört cinn padişahına ışımadum. (s.205)

*Yā mu‘llim! Bana ḥaber virsen ki bu dünyāda kınkı pādīşāḥ ve hem kınkı sultān ‘Arab diyārında çok leşker cem‘ eyledi, anı bana diyü virgil. (s.206)

*Yalunüz şu kadar iş ide. Sizler bir kışıye niçün cevab virmeyesiz? (s.248)

*Eger bilmek istersen eline şarāb virün. Eger içerse ol degüldür, içmezse oldur. (s.257)

*İy kāfirler! Yılan, adamı şu içerken şokmaz ve namāz kıılırken ve daḥı uyurken. Sizler niçin böyle yolsuzlık idersiz? (s.268)

*Bu sen didüğün bir yıl ancaḡ olur. (s.317)

• Morfo-Sentaktik Ögeler

Türkçenin fiil çekimi eklere dayansa da bazı söz dizimsel yapıların da bu işlevi üstlendikleri görülür. *-sA gerek, -mAk gerek, -mak zorunda, -mak lazım* yapıları zorunluluk, gereklilik, istek gibi kiplik değerleri işaretleyen morfo-sentaktik ögeler olarak betimlenir (Kerimoğlu, 2018, s. 44). Metinde bu yapılardan “*-mak gerek*” tespit edilmiştir.

*Yâ Şerîf pehlivan! Bu cânavar-ı evrân'dan key şaşınmak gerek. (s.94)

şaşınmak gerek → zorunluluk

*Bu Medîne'de Râfîzî kavımı vardır. Anlar bizüm düşmânumuzdur hep, bulmak gereksin. (s.67)

bulmak gereksin → gereklilik

*Eyle diyicek Türklere muṭî‘ olmak gerek, dînlerine girmek gerek. (s.77)

muṭî‘ olmak gerek → zorunluluk

girmek gerek → zorunluluk

*Şerîf melûl oldu. İblîs eyitdi: Yâ Şerîf! Ne melûl olursın daḥî ne fesâdlar itsem gerek. (s.104)

Ne fesâdlar itsem gerek→ kesinlik

*Yâ melik! ‘Aqlun başuna divşür kim ben Şerîfe varup ceng itse gerek idi. (s.88)

itse gerek→ zorunluluk

*Server eyitdi: Şimdi ne hâldedür, ola? Dermâḥ eyitdi: Yehsün adlu bir pâdişâh oğlına alsa gerek veli kız beni ister. (s.201)

alsa gerek→ istek

*Sultân sana da‘vet-nâme göndürdi, hemân dur, ana var. Sana ḥarcınevân mülki virse gerek sa‘y eyle, üç yiri feth eyle, anun birisi Amâsiyye ve biri ‘Anḳariyye ve biri ‘Aşmüye didi. (s.545)

virse gerek→kesinlikle

*Kim olsam gerek, ben Şaltıḥ'am. (s.293)

olsam gerek → gereklilik

*Ben Şaltıḥ'am, sizi hep kırsam gerekdür, bilün, dir. (s.254)

kırısam gerek→ gereklilik

3.4.2. Sözlüksel İşaretleyiciler

Zarflar, isimler ve kiplik yüklemeler, kiplik ifade eden sözlüksel öğelerdir.

• Zarflar

Zarflar, kiplik bildiren sözlüksel öğeler arasında en çok kullanılan ve diğer kiplik belirticilerinin de yüklendikleri anlamın ortaya çıkmasına katkı sağlayan önemli bir işaretleyici olarak dikkati çeker. Zarflar, kiplik anlatımın bir parçası olarak konuşurun tutumunu, aktardığı bilginin doğruluk değerine dair kanısını, beklentilerini ortaya koyar. Zarflar, cümledeki bir ögeye odaklanarak anlamlandırma ve yorumlama sürecini etkilerken tamamlayıcı, sınırlayıcı, derecelendirici ya da yönlendirici olma işlevleriyle kiplik anlatım sunar (Aslan Demir, 2008, s. 86). Durum, zaman ve soru zarflarının kiplik bildirme işlevlerinin ağırlıkta olduğu görülür (Hirik, 2015, s. 1365, Kaya, 2004, s. 91).

*Sakın hile itme, yoğsa seni dağı helāk iderem. (s.72)

şakın → uyarı

*Acabā bunları n'eylerler ola, didi. (s.198)

acabā → tahmin

*Zinhār ğazāyı elden komañuz, ğazer idün. (s.315)

Zinhar (Sakın)→ uyarı

*Size anlar ħākim olup māl ve rızķunızı kendüler mutaşarrıf olalar ve senün dağı en son helākığun anlarun elindedür ki *şakın* İslām'a yavuz kaşd eyleme. Bu dīnün bekçileri çokdur. En ednası Şerifi size unutturur ve kıyāmete dek eksük olmazlar, didi. (s.179)

şakın → uyarı

*Şakın kendüni bildürme kāfirlere. (s.88)

şakın → uyarı

*Acabā bu işi iden Şaltığ mi yā *kim* ki, didiler. (s.227)

Acabā→ tahmin

*Server çün sen bu nefesi eyledüñ, hayırlusı budur ki ola ve meseldür ki kişi her günde üç kerre ğayb söyler, rast gelür. Server eyitdi:

-Ben zāhir söylerem, *elbette* Hürşid Bānū'yı buña virdüm. (s.197)

elbette→ kesinlik

*Tiz tutun bu işi bunda iden Şaltıh'dur. *Elbetde* bulun. (s.75)

elbetde → kesinlik

**İnşa'allāh* biz de gāzāya varavuz, sizler daħı artuħ virevüz, didi. (s.128)

İnşa'allāh → istek

*kāşkī sizi koyaydum hep göl şuyı alup garkı ideydi, diyüp toğru ol hişurun cenūbi ħapusına vardı, berkinüp tururdu. (s.297)

kāşkī→ istek, dilek

Korkmaz "İnşallah" ve "keşke" anlamlarını barındıran ve durum bildiren zarflar, bir dileği bir isteği ifade ettiğini söylemektedir (2019: 467)

*Bu söz Yahūdiler sözidür kim anlar İshāk peygamberi ħarınıdandır ve İsmā'il peygambar -'aleyhi's-selām- cāriyedendir. *Lā-cerem* kezzāb ve cahil oldılar kim aşlı Hācir peygambar kızlarındandır ve Sāra kim İbrāhim peygambaruñ -'aleyhi's-selām- kendü ħatunudur. (s.197)

Lā-cerem→ (şübhesiz) kesinlik bildiren bir zarftır.

*Yā Şaltıh! *Eyü* geldin, ben seni isterdüm. Pır oldın, senün kuvvetün eksildi. (s.309)

Eyü(iyi ki) → kesinlik

• İsimler

Kipsel değer taşıyan “olasılık, ihtimal, kesinlikle, kesin” gibi kelimelerin yanı sıra “göz, koku, his, tatlı, ekşi, acı” gibi kelimeler de kiplik anlama etki eder (Hirik, 2014, s. 53).

*Sen bu sözi söyleme kim ol Şaltıh kendüye gelüp girü 'aklı cem' olmak *ihtimāli* yoğdur. (s.74)

ihtimāl → olasılık

*Şerif yüz 'āl-i Hazrete tutup bir kez na'ra urdi, eyitdi:

-İy ħavm-i Seħālib! Gözünüz_açuñ, ben bāzircān degülem. Ben ol Şerif Şaltıh'am, geldüm sizi helāk idem. Melik çün anı işitdi: *Meded*, bunu yaluñuz iken tutun kim sonra kimse uymaya kuvvetlenmeye, didi. (s.223)

Meded→ uyarı

*Habeş'deki ejderhā kadar 'aceb cānavar görmedüm. (s.204)

'aceb→ şaşkınlık

*'Aceb ol elçi kaçan gele. (s.237)

'Aceb→ tahmin

*Bu göge ki ne yirden çıkılır bilsem çıkardım, anunla buluşaydum, aña hızmāt idüp dostlık iderdüm, zirā ol benüm üstümedür, aña ululuk cā'izdür ve vācibdür, diyüp Hakk ta'ālā ululardı ve gönlünde bu vechle Hakk'a muhabbet ve rağbet vardı. (s.241)

rağbet→ istek

*Meded, koman, atamı öldüren Şaltı girü gelmiş, şimdi diler kim beni dahı depeleye. (s.243)

Meded → uyarı

*Şerif Fağfūr'dan destür alıp 'azm-i Āhen-ādād idüp gitdi. (s.249)

destür→İzin

*Bunda bir 'acāyib kavm gördüm, tā zevk u şafasın gördüm demek olmaz, tā görmeyince kimesne bilmez. Dünyāda cennet var-ısa budur. İy gelen kimesne! Hakk'un hikmetin göresin, dimiş. (s.165)

'Acāyib→ şaşkınlık

*Şulh yigrekdür, bu hişār anun olsun, şehir bizim olsun, ve harāç virelüm, yoħsa dünyā halkı bundan 'ācizdür. (s.262)

Yigrek→zorunluluk

Āciz →yetersizlik, güçsüzlük

*Meded! Koman, Şaltı'dur bu er, didi. (s.269)

meded→ uyarı

*Yā ruhbānlar! İmān getürün. Ruhbānlar eyitdür:

-Görelüm söyünür mi? Ol isma'l adlu beg hemān tiz yirinden tutup eyitdi:

-Sizi hep kıraram, *gerek* yansın *gerek* söyünsün. Biz çün Allāh Һazretine ve Resülüne imān getürdük, bir çerāğa getürmedük, didi. (s.263)

Gerek→ şart

*Ol la'in çobān koyunları ne itleri ol tırduğı yirde taş oldılar. Çün ol kāfirler anı gördi. Feryād idüp: *Meded* yā Şaltıh, didi. (s.266)

Meded→ yavarma

*Tahkik bildüm ki sen hıdır'sın gayrı kimse degülsin. (s.286)

Tahkik → Kesinlik

• Kiplik Yüklemler

Kiplik yüklemler, kiplik anlam taşıyan sözlüksel ögelerdir. Bunlar “dile-, arzu et-, iste-, emret-, rica et-, yalvar-, san- vb.” fiiller ile bazı kiplik anlam taşıyan isimlerin yüklemleşmesini de karşılar: “Buraya geleceği *belliydi*.” gibi. (Kerimoğlu, 2018: 46; Hirik, 2014: 52).

*Meded idün, bu hal sizden olmuştur. *Kerem idün*, didiler. (s.77)

meded idün, kerem idün → rica, yalvarma

*Dilerem kim ben bu Mıdır ‘ulemāsiyla baş idem ve ders-i ‘āmm kılam. (s.65)

dilerem → dilek, istek

*Kerem eylen sizünle bile gideyim yoldaşacak olayım. (s.80)

kerem eylen → rica, yalvarma

*Dilerim ki ben bunda bu gice bunlara bu işi idem. (s.185)

dilerim→ dilek, istek

*Anlar ne kadar çoklık olalar, kuvvet tıtarlar, āhir helāk olmaqları *mukarrerdür*. (s.105)

mukarrerdür→ kesinlik

*Umarum kim ‘ināyet-i haqq yitişe, girü kendüye gele. (s.64)

umarum → beklenti, istek

*Ya Kāmūs! Uşda senüñ maşlahatuñ tamām oldı ve ammā *dilerem* beni sen ol büyük cāzū kim bunlara sihr öğredür, aña iletisin ve anun haqqından dađı gelem. (s.197)

dilerem→ istek

*Bir Şerif adlı kişi hürûç itdi. Türk'den, şunun gibi işler ve hüneler eyledi. Şimdi dört yıldır ki Hind diyârına gitdi. Bilmezüz n'oldı? Bize meded idüñ ve Rûs ve Leh Hitâyî eyitdi:

- Çeh beglerinün dahı haberi budur kamusinuñ. (s.248)

meded idüñ→yalvarma, rica

*Dilerem yâ ata, ben kendüm meydâna girem, yarın ol serveri tıutup keşân-ber-keşân sana getürem. (s.251)

Dilerem→istek, dilek

*Şerif bu kerre geldi, çeri birle memlekete girdi, aķın ider, bilmezüz bize meded eyle. (s.259)

meded eyle→rica, yalvarma

*Nedür ol belâ, diyinüz, görelim. Ümiddür ki hayr ola. (s.261)

Ümiddür→ dilek, beklenti

*Dilerem benüm bir kızum var. Alasın senün ola. (s.263)

dilerem→ istek

*Fidâguros'un nazarı ol dem buna müte'allıķ olup göricek hikmet anladı. Emr eyledi kim: Cemi'i halk taķa çıķsunlar, didi. (s.271)

Emr eyledi→ emir

*Gürz yire ķodı, meydân şarsıldı şanasın kim yir deprendi. (s.291)

şanasın → olasılık

3.4.3. Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Kalıplaşmış ifadeler ve deyimler söz üreticisinin önermeye bakışını yansıttığında kiplik işaretleyicisi olabilirler (Kerimoğlu, 2018, s. 47). Ayrıca eksilteli cümleler, tekrarlı yapılar, ki veya A bağlacının anlama etkisiyle de söz dizimsel kiplik anlamlara ulaşılabilir (Hirik, 2014, s. 134).

*Gâfil olma, beni Hakk ta'alâ zâbiť ve hâfız yaratdı sana Adum Rûķâ'il'dür. Bu la'inden hazer eyle. Bu yöridüğün Kâf taģıdur, degme bir nesneye aldanma. (s.99)

Gâfil olma → öğüt verme

*N'ola taşra çıķun, göresiz. (s.77)

n'ola < ne olur → rica, yalvarma

* Ne dirsın bana gelür misin? (s.118)

ne dirsın → sorma

*Şunu bilmez misin Mışır nevāhīsinde on iki bīn kāfiri yalnız başuna şıdun. (s.157)

bilmez misin→ onaylama (bilirsın)

*Velī yā server benüm sözüm tutarsan seni anda iletürem ki bana evvel vāfir azıķ ve şu gerekdür dahı ikinci sana Semenderün derisinden kürk gerekdür tā od yakmaya. (s.107)

ki→ açıklama

dahı→ sebep bildirme

*Bir rahib baş kaldırdı eyitdi:

-Bu türklerün hükmi şu zamāna dekdür ki Mesīh gelüp gökden ine, evvel bunları kırsardur. (s.179)

ki→açıklama

*Server! Ben muhibbünüz Ğayās cinni oğlıyam. Adum Hürmüz'dur. Atam Müslimāndur, pes ben ve atam leşker divşürdük ceng içün. Pes geldük, bu div mel'ün Hirmās bizümle çok ceng eyledi. Āhir cengde beni giriftār itdi. Üç yıldur ki beni bunda habs eylemişdür. Pes Server Kāmūs perrinün yüzine baķdı eyitdi. (s.197)

İçün→ sebep bildirme

*Ben bu diyara bahş için geldüm. (s.423)

İçün→ sebep bildirme

*Bunların ardınca tekbir getürüp ol çeriye girdiler. Bir kırğun itdiler ki vaşfa gelmez. (s.224)

ki→açıklama

*Allah ta'ālā hazretine şıgınalum, üşenme. (s.198)

üşenme → tatmin

*Server cün sen bu nefesi eyledüñ, hayırlısı budur ki ola ve meseldür ki kişi her günde üç kerre gayb söyler, rast gelür. (s.197)

Çün→sebepe bildirme

Ki→açıklama

*Bu tarafından ol kavm kız kaçduğın bildiler, girüye dönüp 'İtfân katına varurlar, haber virdiler. Çün İtfân anı işitdi, gâzaba geldi, hüküm eyledi, leşker 'arz itdiler, dağı turlurlar, 'azm-i Dermâh itdiler. (s.201)

Çün→ sebepe bildirme

*N'olaydı Server bunda karar ididinüz, didi. Server eyitdi:

-Yâ Ketfâl! Rûm diyârından gayrı yirde karar eylemezem. (s.200)

N'olaydı → istek (keşke)

*Turun, ata binüñ, varalum kızını alalum, getürelüm. Atasını ne dirse disün, eger kız seni isterse âsândur, didi, dağı turlurlar, 'azm idüp gitdiler. (s.201)

Ne dirse disün → Burada bu ifade cümleye umursamazlık anlamını kazandırmaktadır. Zeynep Korkmaz eserinde bu yapıdan bahsederken bazı durumlarda istek kipinin 3. kişide çekiminde bazı durumlarda bulunduğu cümleye "umursamazlık" anlamını kattığını ifade etmektedir (2019: 587).

*Melik 'Aynü's-şems, Şerif'e karşı gelüp imân 'arza kıldı, secde-i şükür itdi.

-İlle yakamı düşmân elinden kırtarduñ, Server, diyüp du'alar ve alkışlar itdi. Ol tutulan begleri esir ve hor getürdiler. Anlara Şerif eyitdi:

-Ne dirsiz, imân getürür misiz yohsa sizi öldüreyin mi? (s.224)

Ne dirsiz ve yohsa→ zorunluluk

*Bana itâ'at eyle. tut, şerîfi gönder, helâk ideyim, intikâm alayım, yohsa çepçevre tutup bu cezireyi aluruz sizleri kıraruz, dimiş. (s.43)

yohsa→ zorunluluk

3.4.4. Bağlam

Kiplik işaretleyicileri temel olarak bağlamcıl dil ögeleridir. İşaretleyicilerin hangi anlamın taşıyıcısı oldukları ancak bağlamla belirginleşir. Kerimoğlu, “*Ali yarın bana gelecek.*” cümlesinin bağlamdan koparıldığı takdirde, gelecek zamana dair bir bildirme cümlesi olduğunu ifade eder. Ancak, aynı cümle aşağıdaki bağlamda farklı şekillerde yorumlanabilir:

“A: Bu evin hali ne böyle? Kim yaptı bunu?”

B: Kardeşi, Ali’nin yaptığını söylüyor.

A: Demek öyle. Söyleyin o kardeşine, Ali yarın bana gelecek. Derdi neymiş bir öğrenelim.” Bağlamındaki “Ali bana yarın gelecek.” cümlesi ise, farklı bir semantik alana göndermede bulunur. Burada, konuşurun zorunluluk içeren bir isteği vardır (Kerimoğlu, 2018, s. 48).

Sözcede yer alan -A biçim birimleri, bağlamdan hareketle olasılık ve tahmin anlamlarına işaret eder. Ayrıca sözcenin başında sunulan bazı gerekçeler, olasılığın derecesini artırır.

Metinden alınan aşağıdaki sözcelerde kiplik anlamlar bağlamdan hareketle ortaya çıkar.

*-‘Acabā dünyāda bundan büyük ağaç var mıdır ola? Menūcher eyitdi:

-Server! Kāf’da ağaçlar vardır kim bu anun yanında bir fidāndur. Pes Şerīf, Hāk ta‘ālānun kudretine ta‘accüb idüp dururdu. Ol cezirede bir balık baş kaldırdı. Şerīf eyitdi:

-Ne büyük balık olur şu! Menūcher eyitdi:

-Bu denizde balıklar vardır kim her gün bin bunun gibi balık yir. (s.96)

→Söz üreticilerinin ağaç ve balık üzerine diyalogları, bağlamdan hareketle şaşkınlık ve abartma anlamı taşır.

*Bu şehir harāblığına ammā tā‘ün def’ olsun. Başlu başunuza birer kurbān, dört aqça şadaqa, bir bir bazlamaç virün kim sizler dervīşler cerr itdüklerinde içünüzden birinüz bir bazlamaç virdi ve dahı dört aqça anun-çün virün kim bu bir dirhem gümüş kesb idün bir başına ğanīdür, şadaqa ola ve kūrān virdügüzün budur kim sizün cānunuza fedā ve bedel ola. Cānunuz tā‘ün oқundan kırtula, belā göze kākān ola, varun üç gün oruç tutun, dün namāzın kıılun. (s.125)

→Yukarıdaki metin, bağlamdan hareketle söz üreticisinin ifadeleri hem zorunluluk hem de öğüt verme anlamları taşır.

*-Yâ melik! Himmet eyle kim anlardan gam yime. Velî sizlere şoraram ki bu sengistân yirde niçe olursız ve eker ve ekin ve biçin, kanda idersiz. Melik eyitdi:

-Server! Bu bizüm yirümüz ata yürütmesine dört aylık yoldur. Aşk mermer gibidür ve toprak yokdur. Kaçan ekin vaktı, O Hakk ta'âlâ bir tûfân virür, yıl eser, bir kızıl toprak yağar, üç gicede üç adam boyınca yığılır, girü yir sehl yağmur üstine yağar. Pes biz ol vakt bu mağāralara girüp kapu berkidürüz. Çün tûfân diñer, andan taşra gelürüz, ekin ekerüz, hāşıl olur biter, anı biçerüz, deranbār iderüz. Andan girü bu bodrimlara kapu berkidürüz. Pes Hakk ta'âlâ -'azze ve celle- girü bir tûfân virür, yağmurlar yağar, siller akar, yirümüz Nil tarafına alçağdur. Ol toprak ol sil birle varur, bile gider. Ol toprak fakiredür. Bu Nil ağustosda taşduğına ve kızıl akduğına sebep budur, didi. Pes Seyyid Hakk'uñ-'azze ve cell- hikmetine hayrân olup eyitdi. (s.164)

→Yukarıdaki metin anlamsal çerçevede göz önüne alındığında söz üreticilerinin ifadeleriyle olanak anlamının kendileri dışındaki ilahi kaynaktan gelen güç üzerine olduğu çıkarılır.

*Tül gāzaba gelüp bir gergedan süvār olup, bir şiri boğazından kavramış, kedi yavrusı gibi. Server üstine gelüp dağı şiri Server'ün üstine tutup atdı. Şir yirinden turup Server'ün atı ol Feres-i Tayyār'ı kavrayup pāre pāre eyledi, yırtup helāk eyledi. Server;

-Hāy zālīm südi n'eylersin, diyince tamām itdi. Server tiz ilerü gelüp ol cānavara bir kılıç şöyle çaldı kim başın sīnesine iki pāre eyledi. Tül Zengi feryād idüp;

-Hey nābekār! Şirümi öldürdüñ, diyüp gürz havāle kıldı. Gürz yire tokandı. Girü dönince Server rāst Zengi'nün koltuğından bir tiğ eyle çaldı kim bir kolu omuzundan havāya perrān oldı. Tül gergedan başın döndürüp gidi virdi, cān acısından kaçdı. Server ol turan kavma hücum eyledi. Yitmiş seksen Zengiye perrānda kıra bıraktı. Zengiler kaçdılar, gitdiler. (s.171)

→Tanık cümlelerden hareketle bağlamda olayı gerçekleştiren kişinin yeterli durumunun anlama yansıdığı görülür.

*Oğul! Hakk ta'âlâ saña ve neslüñe sa'ādet ve devlet ve 'izzet rüzī itmişdür. Zinhār gāzāyı elden komañuz, hāzer idün. Ra'iyyeti incitmen , fişk ve fücürdan kaçuñ , bid'at itmeñ, şeri'ati gözedün, ihsān eylem ve hem gāribi hoş tutuñ, zulüm ve cevri terk eyle. Gāfil

olmayasın. Saña vaşiyetüm bu ola kim ekser kâdılar, vâlileri dāyim teftiş idüp ‘adl eylesin, tā kâyim-mülk olasın, ra‘iyyet saña ṭabi‘ olalar, bid‘at itme ve hem rişvet-ḥorı katl eyle. Kāfire i‘tibār eyleme, ḥākim eyleme. İslām dininde anlara ihtiyāc gösterüp müşālaha daḥl itdürmek yokdur ve nā-meşrū‘ iş işlemege, didi. (s.315)

→Yukarıdaki metnin tamamındaki anlam dikkate alındığında bağlamın "öğüt verme" kiplik değerinde olduğu görülür.

3.4.5. Saltuk-nâme’de Kiplik İfadeleri

Kiplik, filin hangi koşullar altında gerçekleştiğini, konuşmacının psikolojik durumunu, duygularını, niyetini, isteğini bildiren bir ulamdır. Kiplik, yalnızca yüklemi değil tüm cümleyi kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir ulamdır. Sözce üreticisi, biçim birimsel, sözlüksel veya söz dizimsel işaretleyiciler kullanarak *yeterlik*, *yetersizlik*, *olanak*, *zorunluluk*, *gereklilik*, *izin*, *emir*, *istek*, *rica*, *yalvarma*, *niyet/gönüllülük*, *olasılık/varsayım* ifadeleri dinleyiciye aktarır. Bu bölümde Saltuk-nâme’deki kiplik ifadeleri tanık cümlelerle sınıflandırılacaktır.

• Yeterlik

Yeterlik ifadesi, temel kiplik ifadelerinden biridir. Olasılık, olanak, izin gibi diğer kiplik ifadelerinin de yeterlik ifadesinden çıktığı söylenebilir. Yeterlik, dış etkilere çok eyleyenin iç durumuyla ilgili anlamsal bir alandır ve onun gizil gücüne vurgu yapar (Kerimoğlu, 2018, s. 34). Metinden alınan tanık cümlelerde “-Ar, -( )r ve -DX” biçim birimleri ve bağlamdan hareketle yeterlik kipliğine ulaşılır.

*Bu az riyāzatla biz daḥı bir ṭağdan bir ṭağa uçaruz. (s.76)

*Yā Şerif biz bu Ḳaf’un daḥma-ı İskender ve Süleymān ve Rāmīn-i ‘Adī’den öte bir derbend var, ana dek varuruz. (s.96)

*Şunu bilmez misin Mışır nevāḥīsinde on iki bīn kāfiri yalnız başuna sıdun, kırdun, geçürdün. (s.157)

*Timsāḥ eyitdi: Server! Senden dilerüz bu ādemoğlanlarına ışmarlayasın kim bu Ümmül-kıyās’dan berü olan bu timsāḥ Müslümānlardurur ve ehl-i imāndur, anun-çün ādemzāda el şunmazlar. Bu ‘amüddan ötesi ṭarafında olan timsāḥlar kāfirlerdür. Anlara biz gazā iderüz. (s.150)

*Pādişāḥ emriyle ol pehlivān meydāna girüp Şerifi da‘vet itdi. Şerif eyitdi:

-Ben meydāna ‘ahdla varuram. Eger fırsat bulam seni helāk iderem. Ol şaḥış eyitdi:

-Elünden ne gelürse eyle. Pes Şerif Gāzi hemān atın meydāna sürdi. Eline çevgān alup ol altun topı urup dürlü dürlü lu‘blar gösterdi kim halk hayran oldılar. Şonra şahış döndi, eyitdi: Elüne kılıç al, hamle it. Pes Şerif eline kılıç alup biraz silāh-şorluk itdiler. ‘Akıbet Şerif bir ok urdı, ol şahışuñ kalkanın gögsinde mıhladı. (s.223)

*Sen baña himmet itdün, ol düşmānum olan Şaltıhı öldürdüm. (s.233)

*İy kavm! Ben Kūh-ı Kāf’da ejder öldürdüm ve Rüm’da öldürdüm ve dahı ‘Acem’de öldürdüm. İllā bu kadar yavuz ve büyük ejderhā görmedim, didi. (s.204)

*Yā server! Bunda bir cezire var, kimse ana geçmez, hikmetin dahı bilmezüz ve geçen kimse girü gelmez. Şerif eyitdi: Ben ana varuram. (s.247)

*Şerif gürz altından kendüsin uğurlayup girü şıçradı. Gürz yire kōdı, meydan şarsıldı şanasın kim yir deprendi. Şerif gürz altında hürd oldı şanup div geçem dirken, pes Şerif divüñ ol deve başına bir tig eyle çaldı kim ilmeyüp berüden öte geçdi. (s.291)

*Şerif eyitdi: Bu Türkler şeytānlardur, kankı şürete olursa girürler. Bana gösterin anı kankı burçdadur, anı size du‘āyla helāk idevireyim. (s.296)

*Kāşkī sizi koyaydum hep göl suyu alup gark ideydi, diyüp togru ol hişurun cenūbi kapısına vardı, berkinüp tıururdu. Tiz tıutup revān atından inüp ol ulu kapuya bir gürzle eyle urdu kim kapunun bir kanadı içerusine atıldı, gürzün şadāsı felege irişdi. (s.297)

• Yetersizlik

Yeterlik ifadesinin olumsuz biçimleri de eyleyicinin iç durumundan kaynaklanan yetersizliği ifade ederler. Metinden alınan tanık cümlelerde “-AmA-” biçim birimi ile yetersizlik anlamına ulaşılır.

*Çoklık Müslümānlar şehīd oldı, çāre idemediler. (s.71)

*Meded, bilmezem n’oldum. Aşağa inemezem. (s.77)

*Şerīf nitekim kaşd itdi, kapuyı açamadı ‘āciz kıldı. (s.103)

*Hey ol cāzūdur, kimse anı öldüremez. (s.118)

*Şu mevcinden dahı ilerü gidemediler. (s.162)

*Andan tıurup Rüm-ili’ne yöridiler, gelüp kenārda olan hişārıları urdılar. Togru boğaza geldiler. Tekūr la‘in boğazı beklerdi. Müslümānlar ana giremediler. (s.72)

*Hey ol cāzūdur, kimse anı öldüremez. (s.118)

*Kalanı kaçdılar. Küplere bindiler kim uçalar. Ol küpler hareket eylemediler, sihirleri batıl oldu. (s.199)

*Meded, bunu yalunuz iken tutun kim sonra kimse uymaya kuvvetlenmeye, didi. Meger melik katında bir vezir vardı, eyitdi:

-Ya melik! Bu işler kim bu er cihānda itmişdür, hep yalunuz itmişdür. Buña kimse hatā irgüremez. (s.223)

*-Bunda murādun nedür, niye geldün? Server eyitdi:

-Bundan gelmekden murād aķ fildür kim anı şikār idem. Melik eyitdi:

-Sen ol aķ fili hiç gördün mi? Şerif: Yok görmedüm, didi. Melik eyitdi:

-Yalunuz anun üstine üç yüz kişiye maħfil düzüp çıkup üzerine otursalar götürür ve şıgar. Şerif eyitdi:

-Kalan filleri şikār itdükleri gibi ne hoş şayd idemeyeler. Melik eyitdi:

-Çāre idemedük. (s.227)

*Server hāzrete tazarru' idüp atına süvār olup Hanzara katına geldi. Anları veda' idüp gitdi. Giderek bir yire yitişdi kim Nil denizin andan geçerlerdi. Server ol geçidi bulmadı. (s.204)

*Aña oķ ve kılıç dahı kār kılamaz. Derisi pekdür. Pādişāhlar andan 'ācizdür. (s.227)

*Küleyb benüm heybetümden diyā-ı 'Arab'da turmaya, kaçā gide. (s.208)

• Olanak

Olanak da yeterlik gibi kabiliyet bildiren bir kiplik ifadesidir. Ancak yeterlikten farkı eyleyenin yeterliğinin iç dinamikle değil, dışarıdan kaynaklanan bir güçle sağlanmasıdır (Kerimoğlu, 2018, s. 35). Aşağıdaki tanık cümlelerde “gerek, -A-” biçim birimleri ve bağlamdan hareketle olanak anlamı karşılanır.

*Sen hōd bir yirde degülsün, sana bir ķal'a gerek, sen gitdügün vaķıt benüm kızum ve biz anun içinde olavuz. (s.175)

*Şerif Şaltıh geldi, şehirleri oda urup yörür. 'Ālemi hārāba virdi. Bir dermān idün yoħsa il gün virān oluyor. (s.74)

*Eger küleyb bunda hāzır olsa nice iderdün? Tubba' eyitdi: Anı öldürürdüm. (s.208)

*Kızum, sana Nıl'deki timsâh Şâlihiyye'de çıkup yardım ideler, üstüne bir bölük çeri gelür, korkma, münâfıklar çerisin helâk idesin. Sana tag ve taş yardım gele, üşünme, didi. (s.155)

*Pes Server şād-dil olup ihtiyârı kalmadı. Azm-i rāh idüp gidince nāgāh qarşudan bir kara bulut gibi nesne Server'i bürüdi. (s.166)

*-Yıl kaçan ölür ola bu kuş girü bir āh ider, bir od çıkar kendüyi yaçar ammā öndin o tonin cem' ider. Andan çün yanar kül olur, Hakk ta'ālā girü bir yağmur virür, of küli işladur. Girü kırur güneşden. Pes kudret-i Hakk'la içinden bir od çıkır, uçar, gider. Bir ğarib inildü gibi şadâyla öter, işidenlerin cigerin deler. (s.232)

*Gelün, girü dinünuze girün vireyim. Şaltı ğod helâk oldu. (s. 290)

*Şerif gürz altından kendüsin uğurlayup girü şıçradı. Gürz yire koda, meydan şarsıldı şanasın kim yir deprendi. Şerif gürz altında ğurd oldu şanup div geçem dirken, pes Şerif divün ol deve başına bir tig eyle çaldı kim ilmeyüp berüden öte geçdi. Heman divün başı önine düşdi, div ardına yıkıldı, düşdi. Hemān ol divün leşkeri anda tār-mār oldu, kaçdılar. Bu rahmānī Müslümān cinniler ele alup anları kurdılar, esirler idüp ganimet aldılar. (s.291)

* Rāviler rivāyet iderler kim ol gemiler Karadeniz'e çıkıcağ Hakk ta'ālā bir yıl viridi, ol gemilerin her birin taşā urdi ve kimin kenāra urdi ve kimin ğarağ itdi. Ancağ üç pāre gemi kırtulup İstānbül'a vardı. (s.70)

*Ne ağlarsın, ğam yimen kim şimdengirü fırsat sizündür. Şerifün ölümü sizün elünüzdedür. (s.314)

• Zorunluluk

Zorunluluk, izin ile birlikte yükümlülük kipliğinin temel ifadesi kabul edilir. Zorunluluk, eyleyiciye dışarıdan gelen onu zorlayan etkilerle ilgilidir. Söz üreticisi eyleyenin eylemle ilişkisini belirleyen dış etkiyi ifade etmezse cümlenin kiplik anlamını tespit etmek zorlaşır (Kerimoğlu, 2018, s. 35). Metinden alınan aşağıdaki cümlelerde “-mAk gerek” morfo-sentaktik ögesi, “vacib” sözlük birimi ve bağlamdan hareketle zorunluluk kipliğine ulaşılır.

*Bu Medīne'de Rāfīzī kavımı vardır. Anlar bizüm düşmānumuzdur hep, bulmak gereksin. (s.67)

* Yā Hātīb-i Mekke! Sen ğanefī mezhebsindür. Dīn bile ri'āyet eyle. Kādı ve Sultān bu üçü böyle itmek gerek. (s.68)

* Eyle diyicek Türklere mutî' olmak gerek, dînlerine girmek gerek. (s.77)

*‘Anter biz sana kızı virevüz, kabile begleri gelürler, bizi öldürürler. Sen hod bir yirde degülsün, sana bir kal’a gerek, sen gitdüğün vaqıt benüm kızum ve biz anun içinde olavuz. (s.175)

*Seyyid bize muntazırdur. Ana dağı haber virüp bildürevüz. Kâfirlerden gâfil olmaları. Kemâl eyitdi: Vâkı‘â katı içerü gitdük, kâfirlige düşdük. Üç aydır kâfir ilinde yürürüz dönme vâcibdür, diyüp hemân nefir çalup andan göçdiler, döndiler, Deşt'e gitdiler. (s.129)

* Ol yigit yirinden tırup ilerü varup pirün elin öpüp, tutup eyitdi:

-Nim-şāz ilinden geldüm. Ol rāhib eyitdi:

-Senün iki bin altunun var mıdur, viresin, dağı kurbāna lāyık görevüz. Ol şāzi yigit:

-Bin dāne dinārum var ancak, didi. Ol rahib kakıdı:

-Bir dağı gerekdür, didi. (s.225)

*-Ya Server! İlümüzde bir ulu heybetlü yılan peydā oldu, yigirmi yidi arış uzunudur. Ol ejderha vilayetümüz içinde karar itdi. Eger peydāyı pinhān idüp helāk idesin, ejderhādan kurtulavuz, cümlemüz imān getürüp Müslümān olavuz. Şerif eyitdi:

-Allah ta‘ālā mu‘in olursa helāk idem ol müzi, diyüp yirinden durdi. Ol didükleri makāma geldiler, anda bir ulu ejderha gördiler Şerif:

-Buña şan‘at gerekdür, didi. (s.261)

* Rāviler bunda eydür, tekür ‘Affān'a haber şalmışdı, çok māl ve rüşvet gönderdi kim: Bize meded eyle, atalık it, Şerif'i bir yana itmege çäre itmek gereksin, dimişdi. (s.273)

*Bu bir büyük fesāddur, halk üstinden gidermek bize vâcibdür. (s.226)

*Yā Şaltıh! Biz sana inanmazuz, sen de bize bir keramet göster inanalum. (s.297)

*İy Müslümālar sultanı! Bize harāç virgil, sizler Rüm'dan çıkun, gidün, Fırāt'a dek bize teslīm idün. s.47

*Begünüz olan la‘ini elbette bulmak gereksiz. (s.396)

• Gereklilik

Zorunluluk ve gereklilik birbirine yakın semantik alanlardır. Gereklilikte eyleyenin belirlediği bir ihtiyacın ifadesi söz konusudur. Eyleyen, içten gelen bir etkiyle zorunluluk duyuyorsa bu ifade gereklilik olarak tanımlanır (Kerimoğlu, 2018, s. 36). Metinden alınan

aşağıdaki tanık cümlelerde “gerek, –mAk gerek” morfo-sentaktik ögesi, “vacib” sözlük birimi ve bağlamdan hareketle gereklilik kipliğine ulaşılır.

*Yā Şaltuḥ sāḥir! Bunda da mı geldün? Ben ḥod sana varsa gerek idi, sen kendün gezerken ayağuma geldün. (s. 85)

*Velī yā server benüm sözüm tutarsan seni anda iletürem ki bana evvel vāfir azık ve şu gerekdür daḥi ikinci sana Semenderün derisinden kürk gerekdür tā od yakmaya. (s.107)

*‘Anter biz sana kızı virevüz, ḳabile begleri gelürler, bizi öldürürler. Sen ḥod bir yirde degülsün, sana bir ḳal’a gerek, sen gitdüğün vaḳıt benüm kızum ve biz anun içinde olavuz. (s.175)

* Biraz gitdiler bir mu‘azzam şehire yitişdiler. Gelüp bir ulu ḥānda ḳondılar. Ol yigit ol giceye dek ağladı, inledi. Şerif eyitdi:

-Bu yigidün ḥālin eyü bilmek gerek. Kırk gün bizümle yoldaş oldı, ḥāli budur dā’imā budur, diyü sürdi, ḳatına vardı. (s.225)

*Server! Bu yire Ḥabeş'de Taḥüm dirler, ya’nī nihāyetdür. Bu tağ üstine adam çıkmaz, yıl yabana atar, helāk ider ki ḥazer gerekdür. (s.163)

*Bu mesel meşhurdur. Yigitde dört kemālün biri beher ḥāl gerekdür. (s.257)

*Server! Bize bu gemi gerek idi. Niçün ḳoyuvirdin? (s.266)

*Yā siz dirsiz kim biz cemi‘ ümmetlerim yegivüz, lāzim gelür kim sizden yeg olıcak bizüm peygābarumuz işlemege ḳādir olasız. (s.282)

*İy Şaltıḥ-ı sāḥir! Uş ben saña varsam gerek idi, sen kendü ayağuña geldün, diyüp Şerife bir ulu gürz-i girān havāle eyledi. (s.291)

• İzin

İzin, yeterlik ifadesinden gelişen bir anlam alanıdır. Eyleyenin eylemi gerçekleştirmesi dış etkinin iznine bağlıdır (Kerimoğlu, 2018, s. 37). Metinden alınan aşağıdaki cümlelerde “kerem eyle-, destur ver-, dile-, kabul et-” kiplik yüklemeleri ile “-A-, -Allm” biçim birimleri izin anlam alanını işaretler.

*Kerem eylen sizünle bile gideyim, yoldaşacak olayım. (s.80)

*Ana benüm ḳouḳ kabül ider misin? (s.105)

*Bize destür vir, ‘Aşfur’ı oda uravuz. (s.146)

*Bize destūr vir, ‘Aşfur’ı oda *uravuz*. Şerif kabūl itdi. (s.146)

*Sultānum! *Dilerem* bana destūr ola, bu pehlivānunuz birle meydānda cevġān oynayup *ceng ü cidāl idelüm*. (s.222)

*Yā Server! *Destūr vir*, varayım, bizüm begümüz Cibrān’ı haġ dīne da‘vet ideyin. (s.221)

*Yā vezir! Ehl-i tedbir *nice idelüm*, bize ħaber vir. (s.200)

* Meger melik ħatında bir vezir vardı, eyitdi:

-Ya melik! Bu işler kim bu er cihānda itmişdür, hep yaluñuz itmişdür. Buña kimse ħaġā irgüremez. *Baña uyarsan* gel bununla ceng itmeyelüm, diyüp melike söyledi. (s.223)

*Şerif ta‘accüb itdi. Nāġāh anı daġı gördiler, bir pir-i fāni gözleri bozarmış gelüp tırdı. Andan eyitdi:

-Ma‘būd yolına canın kimdür ki kurban iden, *gelsün*. (s.225)

*Yā Şerif! Bu ħavm yiyip içerlerdi. N’ola ben bunda bir tedbir idem. Eger *kabul idesin* bana yüz kişi vir, kāfir donlarına girsünler şehre *girelüm*, gice kafirler serġoş lā- ‘aġl olucaġ ħapuya gelüp açup size ħaber idelüm. (s.262)

*Server, bana *destūr* vir. (s.313)

• Emir

Emir, isteme anlam alanının dış etki odaklı kiplik ifadesidir. Söz üreticisinin bu etkisi eyleyen üzerinde güçlü bir yönlendirmeyi içerir (Kerimoġlu, 2018, s. 37). Emir önermesinin buyurandan eyleyene doġru yönelen bir istek içermesi şarttır (Usta, 2013, s. 22) Emir kipliġi, istek, rica, yalvarma gibi isteme semantiġinin alt birimidir. Bu semantik alanlar arasındaki fark, isteġin derecesi, yönlendiriciliġi, nezaket, toplumsal mesafe toplumsal statü vb. nedenlerden kaynaklanır (Aslan Demir, 2008, s. 31). İsteme semantiġinin alt birimlerinden emir kipliġinde, bir buyuran, bir eyleyen ve bir buyruk; buyurandan kaynaklanan yüksek dereceli yönlendirme, buyuranın görece üstünlüġüne dayanan güç ilişkisi vardır.

*Gazi, Kemalettin Sami Paşa’ya,

“Ne yapıp yapın Afyon’u ele geçireceksiniz” diye emir verdi (Aslan Demir 2008: 169). Burada, söz dizimsel işaretleiyici olarak “ne yapıp yapın”, sözlüksel işaretleiyicilerden kiplik yüklem olarak “emir ver-”, biçim bilgisel göstericilerden “-AcAk” emir semantiġini ortaya koyar.

Aşağıda metinden alınan tanık cümlelerde “-mAk gerek” morfo-sentaktik ögesi, “-Ø, -sXn, -(y)Xn (Xz),- sXnlAr, -gil, -A” biçim birimleri ile “emir et-” kiplik yüklemi ve bağlam emir semantiğini işaretler.

*Bu Medīne'de Rāfīzī kavımı vardır. Anlar bizüm düşmānumuzdur hep, bulmak gereksin. (s.67)

*Getürün, göreyim, didi. (s.40)

*Vaqtünuze hazır olun, size neler idiserlerdür, didi. (s.40)

*Senünle geçen gün ceng iden Āliyon'um. Tīz atundan in, bana itā'at eyle. Seni Pāp'a iletayim. (s.48)

*Bu kanda giderse dağı bile gidün, koyunları ardınca sürün didi. (s.64)

*Yā Keyvān! Bir mektüb yazayım, aḥvālūmi küllī içinde diyeyim. Girü anlar mektüb idüp, yazup oğlan boynına takalar. Sen alup gelesin. Hem dağı Menücher'e uğra, bildürgil senünle bile varsun. (s.100)

*İy Kemāl! Tur, bu ḥalkā vir, Dervişlere kurbān ve şadaқа ve zekūt iḥsān eylesünler kim bu tā'ün gide. (s.125)

*İy Dāvud! Bu ğazādan sonra varasın, tarḥān ilinde otur, ol yiri gözet. (s.133)

*Turun, ata binün, varalum kıızı alalum, getürelüm. Atası ne dirse disün, eger kıız seni isterse āsāndur, didi, dağı ṭurdılar, ‘azm idüp gitdiler. (s.201)

*Tekür emr itdi kim cemi'ī ili kefilliler kefilsüz adam bulunursa ele vireler. (s.74)

*Melik tiz çavuşlara emr itdi: Varun, ol adama diñ, bunda anuñla kimse ceng itmez ve murādı nedür, bizden dilesün, virelüm, didi. (s.223)

*Şu süvāri aluñ, gelün baña getürün, didi. (s.227)

*Uşda senünle kelecı idüp söyleşendür, bilmiş ol. (s.233)

*Şerif yüz ‘Āl-i Hazrete tutup bir kez na'ra urdi, eyitdi:

-İy kavm-i Seḳālib! Gözünüz açuñ, ben bāzırgān degülem. Ben ol Şerif Şaltıḫ'am, geldüm sizi helāk idem. (s.223)

• İstek

İstek semantiği, isteme anlam alanının emir, rica ve yalvarma gibi alt anlatımlarından biridir. Emir kadar güçlü ve rica kadar da kibar olmayan bu kiplik, sosyal hayat içinde kişiler

arası ilişki derecesine göre farklı anlamlar yüklenir. İstek anlam alanı, yakın ilişkilerde niyet edilen, tasarlanan durumları, gerçekleştirmeleri görece dilekleri karşılarken ikinci, üçüncü şahıslara tavsiye, tembih, öneri, teklif bildiren bir anlam ulamı olarak değerlendirilir (Aslan Demir, 2008, s. 94). İstek anlam alanı, bireylerin yapmak istediklerini, tasarladıklarını karşıladığı gibi diğerlerinden istek ve beklentilerini de karşılar. İsteğin dil düzeyine çıkışı diğer kipliklerde olduğu gibi morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel veya bürünsel işaretleyicilerle gerçekleşebilir (Aslan Demir, 2008, s. 173).

a. Eve yalnız gitmeyisin. b. Ah seni bir kere görebilsem.

Örnek cümlelerde isteğin derecesi emre göre daha zayıftır. Ancak a cümlesindeki istek, bürünsel öğelerle kuvvetlendirilip emir anlamına yaklaştırılabilir. Bu cümlenin yaptırım gücü “Sakin eve yalnız gitme.” kadar güçlü değildir (Kerimoğlu, 2018, s. 38)

Metinden alınan aşağıdaki cümlelerde “dile-,” kiplik yüklemi ile “-A-, -Alım,- sIn, -sXnlAr, -gil” biçim birimleri istek kipliğinin işaretleyicisidirler.

*Yā ‘Anter! Beni gel, koyuvir, erlik eylegil, daḥı bu kerre babamdan iste. (s.173)

*Yā oğul Şaltıḥ! Dilerem ki bu yıl benümle sen Ḥacca bile gidesin. (s.65)

*Yā melik! Ol sizde olan altı Sünni melikin daḥı da‘vet idün. Gelsünler, anlardan daḥı soralım, görelim. Ola kim Kāfı görmüş kimse bulavuz. (s.96)

*Bunlar köyi dört yanadan beklesünler ve ol kişileri nāziklik ile köye şaldı ve Şemün anda tenhā kaldı. (s.116)

*İy Kemāl! Tur, bu ḥalka vir, Dervişlere kurbān ve şadaḳa ve zekūt iḥsān eylesünler kim bu tā‘ün gide. (s.125)

*Dilerem(ki) ben daḥı tahta varam, ol diyārda oturam, gözedem ki gelüp kefe ceziresine kāfirler girmeye. (s.132)

*İy ulular! Dilerüz kim siz daḥı hünerinüz bildüresiz, görevüz. (s.77)

*Server! İşidürüz kāfirler ittifāḳ itdiler, deşt'e varurlar, gelürler. Yıgredi budur ki Deşt'e gidevüz, Ḥān katına varavuz. Seyyid bize muntazırdur. Ana daḥı ḥaber virüp bildürevüz. (s.129)

* Allah Allah ben dilerdim ki civār-ı Resülullāh'da şerbet-i şhadeti nuş ideyim. (s.38)

*Sizler devlet tahtında müstedām olun, biz önünüzde bir kıl gibi ceng idelüm. Ālem nizām ola ve şer'-i kavīm kuvvet bula. (s.143)

*Yā Keyvān! Bir mektüb yazayım, ahvālümü küllī içinde diyeyim. (s.100)

*Varalum kızı alalum, getürelüm. Atası ne dirse disün, eger kız seni isterse āsāndur, didi, daḥı ṭurdılar, ‘azm idüp girdiler. (s.201)

* Yöri yā Ḳāmūs! Bizi du‘ādan unutma. (s.200)

* Baña uyarsan gel bununla ceng itmeyelüm, diyüp melike söyledi. (s.223)

* Sen kimsin? Şerif eyitdi:

-Ben Bedaḥşān ilindenem, aduma Cābir dirler, geldüm, Dārü'l-aşnām'a mücāvīr olup şehid olanları görem. Şafvān eyitdi:

-Saña iç pütun hizmatin virdüm, kapumdan gitme, otur. (s.232)

*Ya Nigār! şabr eyle, ḳondılar. gece olsun. (s.201)

*Yā Şerif! Çün siz bizi ḳırsarsız, kendü dinüne da‘vet idersin. Mesih ölüyi diri iderdi. sen daḥı bize keramet göster, ölüyi diri eyle, senün dinüne girelüm, dimiş. (s.282)

• Rica

Rica anlam alanı, isteme kipliğinin emir, istek ve yalvarma gibi alt birimlerinden biridir. Rica semantiğinde diğēr isteme alanlarına göre nezaket olgusu daha belirgindir (Aslan Demir, 2008, s. 147). Dilsel nezaket, insanlar arası ilişkinin (mesafe, saygı, yakınlık..) içerik düzeyini belirlemesiyle ortaya çıkar. Ricanın nezaketle olduğu kadar olasılık ve yeterlik ulamlarıyla de bağlantısı gözlenir (Aslan Demir, 2008, s. 178).

*Yarın bize gelebilir misin? *Kitapları kütüphaneye bırakabilir misin? gibi ifadelerde sözü edilen eylemin olasılığı ve eyleyenin yeterliği soru yoluyla rica anlamı verir. Ayrıca “lütfen, rica ediyorum, rica ederim, zahmet olmazsa” gibi kiplik sözler, “rica et-, istirham et-“gibi kiplik yüklem ve fiil+-(X/A)r, -mAz+SORU edatı kodlayıcıları da rica semantiğini işaretler.

Metinden alınan aşağıdaki tanık cümlelerde “ne dersin, n’ola, mI” gibi söz dizimsel yapılar, “dile-” kiplik yüklemi ve “-Ø, -(y)Xn (Xz” biçim birimleri ile bağlam rica kipliğini işaretler.

* Ne dursin bana gelür misin? (s.118)

*N’ola taşra çıkun, göresiz. (s.77)

*Senden dilerem ki bu oğlanuğı girü ādemzāda iledesin ve bana Emir ‘Osmān kâğıdın getüresin. (s.100)

*Server! Benüm haṭāmı bana bağışla, dünyā ve āhîret kardaşumuz ol. (s.106)

*N'ola Server, biz bendeler daḥı bile varavuz, görevüz niçe oluruz. Nihāyet yoluna cān ve baş oynayavuz, didiler. (s.187)

*Bana 'Afife'yi virün, severim, her ne kim benden ne istersenüz aliün. (s.175)

*N'ola Server, biz bendeler daḥı bile varavuz, görevüz niçe oluruz, nihāyet yoluna cān ve baş oynayavuz, didiler. (s.187)

*Sen bir yavuz kişisin, sana cenge gelmedük, biz senden bir dilege geldük. Ne dirsiz, eger murādumuz hāşıl ola, biz de Dermāh'la şulḥ ve şulāh idevüz. (s.202)

*Ne dirsiz? Uşda kızumdan da şorun. (s.206)

*Yā Şerif! Senden ben bir kerāmet diledüm kaçan kim ucuzlık ola. Bu deryāda bana ma'lüm ola ve kaçan kızlık olsa bellü ola. (s.265)

*Yā server! Gel bizümle bir 'ahd eyle kim bizi kırmayasın.(s.270)

*Server! Bizüm ilümüzde bu yir altında üç başlu bir evren peydā oldı, altı yıldur kim memleketümüzde bizi faḳiye koyupdur, 'āciz olduk, niçemüzi helāk idüp yatmışdur. Meger senden bize çare ola. (s.289)

*Yā Şerif! Gel meydāna kim tā senünle bir yana olalum. (s.304)

• Yalvarma

Yalvarma da isteme anlam alanının alt birimlerinden biridir. Emir, istek ve rica semantik birimlerinden farkı yoğun ve ısrarlı bir isteme değeri taşımasıdır. Yalvarmada sözce üreticisinin beklentisi düşüktür (Aslan Demir, 2008, s. 161). İleri derecede yoğun isteme bildiren ve ısrar taşıyan yalvarma cümlelerinde etkiyi artırmak için sık sık “ne olursun, Allah aşkına, yalvarıyorum, kurban olayım, Allah rızası için vb.” kiplik sözlere baş vurulur (Aslan Demir, 2008, s. 180).

Metinden alınan aşağıdaki tanık cümlelerde “meded et-, kerem et-, kıyma-, lütuf et-,” gibi kiplik yüklemeler, “-Ø, -(y)Xn (Xz, -gil” biçim birimleri ile bağlam yalvarma semantiğini karşılar.

*Meded idün, bu ḥal sizden olmuşdur. Kerem idün, didiler. (s.77)

*Bize kıyma Server, ne istersen bizden al. (s.81)

*Lutf idün beni bu dünyā yüzine çıkaran! (s.86)

*Bize kıyma, Memeleketü harāb itme. (s.125)

*Meded, karındaşumuza kıyma. Sana muṭī‘ olalum. (s.106)

*İlāhī! Bu yavuz tāyifeyi sen kerem ve luṭfundan def'eyle. (s.192)

* İy Hudā! Pīr, za‘īf, bī-çareyim. Destgīr ol çok kıtacı bī-çareyim, diyerek ‘azm-i küffar eyledi. (s.38)

*Yā Rabbü'l-‘ālemīn! Şıgındım sana kuvvet sen virgil. N'ola ben za‘īfe biçāreye bu cānavarun helākin virüp halk içinde eni rüsvāy ve şerme-sār eyleme, didi. (s.203).

*İlāhī, şu yirleri ve gökleri yaradan Tangrı, bana meded eyle. (s.214)

*İy yigit! Sana zulm eyledüm haṭā ile bilmezlikle; sen ana kalma, kerem eyle bana, helāl eyle.(s.241)

*İlahi! "Ente'l-kavi ve ene'z-za‘if, benüm elümden ne gelür? Hüküm senündür. Sen baña meded ve ināyet eyle ki tākatum ve kuvvet kalmadı. (s.257)

*Bize meded eyle biz sana uyaruz, didiler. (s.259)

*Meded! Beni çıkarun, pişdüm, öldüm, yaḥni oldum, didi. (s.268)

*Bize meded ve dermān eyle yā Mesih! İy bizüm sulṭānumuz! Türkler elinde zebün olduḡ, didi. (278)

*Yā Resūlullāh! Bana şefā‘at eyle ve bunda olanlara bile. (s.281)

*Kerem eyle, bize du‘ā it, girü yirümüze varalum, didiler. (s.283)

• Niyet/Gönüllülük

Niyet ve gönüllülük ifadelerinin ayrı ayrı veya birlikte ele alındığı ve isteme semantiği ile ilişkilendirildiği görülür. Bazı kaynaklarda niyet kavramı zorunluluk ve izin kipliklerine, gönüllülük ise daha çok arzulara yönelik olarak değerlendirilir (Kerimoğlu, 2018, s. 39). Niyet/gönüllülük semantiği aşağıdaki tanık cümlelerde “-A-, -Ayım/-Ayın, -Allım” biçim birimleri ile karşılaşılır.

*Yarın meydāna girelüm ceng idelüm. Devlet kime yār olur görelüm (s.44)

*Ben kız kardeşuma varayın, oğlun Muhammed'i getüreyin, didi. (s.100)

*Sulṭānum, ben varayım, kāfīrlerin ardın alayım. (s.133)

*Yarın meydāna ben girürem. (s.140)

*Korkman! Sizleri analarunuza atalarunuza göndereyin. (s.199)

*Turun, ata binün, varalum kıızı alalum, getürelüm. (s.201)

*Bundan gelmekden murād ak fildür kim anı şikār idem. (s.227)

*Varayım, şol derya kenāında biraz temāşā ideyim. (s.423)

*Kızı Dermāh'a virevüz ve dahi senüñ oğlun Şemmat'ıye bir kızımı dahi virem, didi. (s.202)

*Benem, geldüm seni din-i İslām'a getüre dağı seni alup hazrete ileteyim. (s.239)

*Binün, karşı varalum, Müslümānlara yardım idelüm. (s.254)

*Şerif kendü gelsün ceng idelüm. (s.263)

*hıayr ola, görelim, didi. (s.289)

*Yā Şerif! Kanda gidersin, bana haber vir sana yoldaş olam. (s.237)

*İnşā'allāh niyyetüm budur ki ana. (s.236)

• Olasılık ve Tahmin

Bilgi kipliğinin işaretlediği semantik alanlardan biri de olasılıktır. Bilgi kipinin özünde bilginin kendisi yer alır. Söz üreticisinin bilgiye ulaşma şekli çeşitli deliller aracılığıyla, zihinsel idraklerle ya da ipuçlarını birleştirme ve yorumlama biçiminde olabilir (Hirik, 2014, s. 40). Söz üreticisinin bilgi düzeyini de yansıtan bilgi kiplikleri kesinlikten kesinlik dışılığına doğru yönelen bir anlam alanını gösterir. Bu yöne bağlı olarak da bilgi kiplikleri tahmin, çıkarım, olasılık, şüphe, varsayım, kesinlik- kesin olmama durumu, aktarım, duyum, yargı gibi birçok bilgisel anlam alanına sahiptir (Hirik, 2014, s. 43). Olasılık ve tahmin anlam alanları tanık cümlelerde yer alan “ola kim, korkarım, ...ola” gibi söz dizimsel yapılar, “vehme gel-“ kiplik yüklemi ve “-IsAr, -A-, -(X)r” biçim birimleri ile bağlam tarafından işaretlenir.

* Anlara karşı yatdı. Uyur gibi oldı vehme geldi: Bana hıle iderler ola, didi. (s.83)

* Yā melik! Ol sizde olan altı Sünni melikin dağı da'vet idün. Gelsünler, anlardan dağı şoralım, görelim. Ola kim Kāfı görmüş kimse bulavuz. (s.96)

* Pes gāzīler anları komadılar, korkdılar dağı bir yirde gizlü puşuda kāfir ola diyü kondılar. (s.128)

*Eyü itmedün, yirinden karşı geldün. Olmaya kim begümüz ‘Amru'yı öldürmüş ola ve hem sen bir kızsın, senün bizüm üstümüze hüküm itmen şer‘ī degüldür. (s.155)

*Server! Ben Ğaytās cinnī gibi kişinin oğluna kızımı virmezem, zīrā ki bu oğlan cāriyedendür, korqaram aşlı nā-pāk olup benüm aşlum aza, yaramaz ola. (s.197)

*Gelün, şulḥ idelüm, vādi-i ‘Amiḳ'de bir ejderha belürmişdür, aña bu eri şalalum. Ola kim olejdere vara, helāk ola. Soñra Dermāḥ'un işi kolaydur. (s.202)

*Küleyb beni severdi, anun elinden beni güç ile aldun ve daḥı babasın öldürdün. Olmasun ki gele kaşruna gire sana bir iş ide. (s.208)

*Ol pīr ṭurup, atına binüp gidi. Kimse söylemedi. Ne kadar kim ana söylediler, cevāb itmedi. Dilsizdür ola, didiler. (s.274)

*Diriḡā şunun gibi ‘aziz kanda ola? (s.295)

*Berāvṭi meliki anı çāḥ-ı cehenneme atdı. gerçek midür ola? Bu kāfirler eyitdiler: bıraḡdılar ammā girü çıkmış dirlir. Eyitdiler: Yalan ola. (s.298)

*Server! Bizüm ilümüzde bu yir altında üç başlu bir evren peydā oldı, altı yıldur kim memleketümüzde bizi faḡiye koyupdur, ‘āciz olduk, niçemüzi helāk idüp yutmuşdur. Meger senden bize çare ola. (s.289)

*Gel varalum, biz daḥı isteyelüm, ola kim bize naşib ola? (s.307)

*Diriḡā, ol sāḥir bunda geldi. Bizüm ḡālümüz nice olısardur, didiler. (s.311)

*Sulṭānum! Ben bir nesne disem ümid-vār ki ma kül ola ve hem rāst gele. Tekür eyitdi: Söyle işidelüm, şāyed eyü tedbir ola. (s.317)

4. SONUÇ

Saltuk-nâme'de ek hâlindeki işaretleyiciler incelendiğinde bildirme kiplerinin varlığı, görülen geçmiş zaman (-dX), duyulan geçmiş zaman (-mIş), şimdiki zaman (-yorur, -yor, -yorur) gelecek zaman (-IsAr, -AcAk) ve geniş zaman (Xr/-Ar/-r), biçimbirimleriyle tespit edilmiştir. Tasarlama kipleri ise; istek kipi (-A, -AlAyIm, -AlAllm, -AyIn), emir kipinin yalın hâline ek olarak (ğll -gll, -AyIn, -yIn), dilek şart kipi ise bugün Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekli gibi (-sA) eki ile karşımıza çıkmıştır. Gereklilik kipinin ise Saltuk-nâme'de -mAk mastar biçimbirimi veya -sA şart kipi biçimbirimi üzerine gerek kelimesini getirerek -mAk gerek, -sA gerek veya *gerekdür, vâcibdür* gibi yapılarla karşılandığı tespit edilmiştir.

Metinde birleşik dil bilgisel zaman işaretleyicileri olarak ek fiilin hikâye çekimi (-XrdX, -yordI, -dI idi, -mIşdI, gerek idi), ek fiilin rivayet çekimi (-XrdI, -mAzdI) ve ek fiilin şart çekimi (-mAzsA, -XrsA) görülmüştür.

Saltuk-nâme'de birçok sözcük ve sözcük öbeği hâlindeki zaman işaretleyicileri de bulunur. Metinde tespit edilen söz konusu bu zaman işaretleyicilerinin bazıları şunlardır: *Āhîr, gice, ahşam, yarın, kırk yıl, her sabah, kırık gün, āhîr zaman, bir niçe gün* vb.

Çalışma kapsamında ele alınan önemli başlıklardan biri de zaman işaretleyicisi olarak fiilimsilerdir. Saltuk-nâme'de fiilimsiler sıfat-fiil ve zarf-fiil şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Sıfat-fiilin (-dXğ, -dXg, -An, -AcAk, -mAz) zarf-fiilin ise (-ArAk, -Xp, -UrAk, -ken, -İncA, -IcAk) biçimbirimleriyle var olduğu tespit edilmiştir. Ancak bunlardan sadece zaman bildirenler tanıklanmıştır.

Kılınış, çekime girmemiş mastar hâlindeki fiilin bildirdiği iş, oluş ya da hareketin, meydana geliş tarzını ve meydana geliş tarzındaki zaman özelliğini ifade eden bir dil bilgisi ulamıdır. Kılınış, fiilin bildirdiği hareketteki zaman sürecini, fiilin meydana geliş biçimini ifade etmektedir. Kılınış nitelikleri açısından fiiler; başlangıç, açış bildirenler (imren-, , yat-, uyu-, melül ol-, beyan it-, kaçık-, mâtem it-, uç-, cem' ol-, ağla-, kork-, yap-); bitiş, kapanış bildirenler (toldur-, ever-, şor-, iste, karar it-, aç-, cevab vir-, göster-, men'eyle-, at-, gel-, söz tut-, di-, irşi-, şahîr ol-, yak-, sat-, al-, düş-, iste-, geç-, öl-, gönder-, bin-, bil-, bul-, git-) ve süreklilik bildirenler (hızmet it-, ara-, dua' it-, yürü-, araştı-, çağır-, şakla-, ye-, ur-, döğ-, oku-, kuç-, sür-, zarar ver-, gâyet it-, bekle-, yalvar-, namâz kıl-) olmak üzere üç başlıkta değerlendirilmiştir.

Çekimli fiiller, görünüş açısından dil kullanıcısının kastettiği niyet ve anlama bağlı olarak cümle içinde bazen zaman ve işlev kaymasına uğrar. Bu bağlamda çekime girmiş bazı

filler her ne kadar şekilsel olarak bir zaman kalıbında ise de işlevsel olarak başka bir zamanı işaretler. Saltuk-nâme'de de zaman bildiren ekler incelendiğinde bir zaman biçimbiriminin başka zamanları da işaretlediği tespit edilmiştir.

Saltuk-nâme'de görülen geçmiş zaman (-*DI*) biçimbiriminin gelecek zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman ve şimdiki zaman hikâyesini işaretlediği görülür. Yine, geniş zaman (-*Xr*, -*r*, -*Ar*) biçimbiriminin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi, gelecek zaman, geniş zaman hikâyesini ve istek kipini işaretlediği sonucuna varılmıştır. Geniş zamanın hikâyesinin, bazı yerlerde görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman hikâyesi, geniş zaman ve geniş zaman rivayeti işaretlediği görülmüştür. İstek kipi (-*A*) biçimbiriminin de geçtiği bazı yerlerde ise ekin; görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gelecek zamanın hikâyesi, geniş zaman, geniş zaman şartı, emir kipi ve gereklilik kipini işaretlediği tespit edilmiştir. Şart kipi (-*sA*) biçimbiriminin geniş zamanın şartı işaretlediği belirlenmiştir. Son olarak duyulan geçmiş zaman (-*mİş*) biçimbiriminin bazı yerlerde görülen geçmiş zamanı işaretlediği tespit edilmiştir.

Kip, gramatikal bir yapı; kiplik anlamsal bir olgu olarak değerlendirilir. Kiplik, söz üreticisinin fiili hangi koşullar altında gerçekleştirdiğini, duygu durumunu, niyetini, isteğini bildiren bir ulamdır. Kiplik, önerme boyutunda yalnızca yüklemi değil, tüm cümleyi kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir ulamdır. Kiplik anlama ulaşmada bağlam, tonlama, vurgu gibi ögeler de devreye girer.

Karşılıklı konuşmalar üzerine tesis edilen Saltuk-nâme'de farklı kiplik anlamların farklı işaretleyicilerle karşılandığı görülür. Buna göre metinde biçim bilgisel işaretleyicilerden ekler ve morfo-sentaktik ögeler; sözlüksel işaretleyicilerden zarflar, isimler ve kiplik yüklemeler; sözdizimsel işaretleyicilerden kalıplaşmış ifadeler; ki, dA gibi bağlaçlı yapılar ve bağlam, kiplik anlama ulaşmada tespit edilen göstergelerdir.

Metinde biçim bilgisel, sözlüksel, söz dizimsel işaretleyicilerden ve bağlamdan hareketle iletişim ortamında sözce üreticilerinin çeşitli kiplik ifadeleri tespit edilmiştir. Kiplik ifadelerinin yorumlanmasında bağlamın yanı sıra sözce üreticisi ile dinleyici arasındaki yakınlık, statü farkı ve konuşmacının başvurduğu bürünsel ögeler gibi pek çok etken söz konusudur. Metinde öne çıkan kiplik ifadeleri yeterlik, yetersizlik, olanak, zorunluluk, gereklilik, izin, emir, istek, rica, yalvarma, niyet/ gönüllülük, olasılık/varsayımdır.

Zaman ulamının Türkçenin tarihsel dönemlerindeki durumunu tespit etmek, eş zamanlı ve art zamanlı çalışmalar açısından önem taşıdığından daha birçok eserin bu bakışla incelenmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (1992). "Ebu'l Hayr-i Rumi'nin Saltuknamesi", *Türk Kültürü Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 40, 37-59.
- Akçataş, A. (2005). *Türkiye Türkçesinde Süreye Bağlı Zaman Bakışta Kılınış* Afyonkarahisar: A.K.Ü Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alan, N. (2020). "Türkçede Dilbilgisel Ulamlar", *Bakış*, editör: Erdoğan Boz, Ankara: Gazi kitabevi Yayınları, s.35-56.
- Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği, Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aslan Demir, S.- Demir, N.- Yılmaz, E.- Erdem, M. (2017). *Türkçe Biçim Bilgisi* editör: Hülya Pilancı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, E. (2019). "Eylemler", *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* editör: Erdoğan Boz. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aydemir, A. (2019). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Benzer, A. (2012). *Fiilde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- Demir, N. -Erdem, M. D. (2007). *Saltık-name (C. 1-3)*. Ankara: Destan.
- Demirel, M. V. (2021). *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dilaçar, A. (1974). *Türk Fiilinde □Kılınışla Görünüş ve Dilbilgisi Kitaplarımız*, TDAY Belleten 1973-1974, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dinar, T. (2020). "Kiplik". *Türkçede Dilbilgisel Ulamlar*. Ed. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Doğru, F. (2020). "Türkçede Dilbilgisel Ulamlar", *Kılınış*, editör: Erdoğan boz, Gazi kitabevi Yayınları., Ankara, s.3-34.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak yayınları.
- Erim, B. (2021). *Yunus Emre Divanı'nda Kılınış ve Görünüş*, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adirne.
- Erk Emeksiz, Z. (2008). "Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller". *Dil Dergisi*. S. 141, s. 55-66.
- Erkman Akerson, F. (2007). *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.

- Hirik, S. (2014). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Hirik, S. (2015), “Zarfların Kipsel Alandaki Görünümleri”. *Turkish Studies*. S. 10/8, s. 1365-1382.
- İmer, K. vd. (2001). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kamacı Gencer, D. (2018). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği..* Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karabağ, İ. (2000). “Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu”. *Türk Dili Dergisi*. S.585. 275-278.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*, Ankara: Divan Kitap Yayınları.
- Karaoğlu, S. (2020). “Türkçede Dilbilgisel Ulamlar”, *Zaman*, editör: Erdoğan boz, Ankara: Gazi kitabevi Yayınları, s.91-124.
- Kaya, M. Mümtaz (1995). *İnce Memed I ve II Romanlardaki Eylemlerin Görünüş ve Kılınış Yönünden İncelemesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Kaya, N. (2006). “Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri”. *TDAY Belleten 2004*. s. 89-98.
- Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Kitabevi.
- Kerimoğlu, C. (2018). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kılıç, F. (2004). *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kocaman, A. (1983). “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler”, *TDAY Belleten 1981-1982*, s. 81-85.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Malkoç, M. (2011). Dil Biliminde Zamanın Tanımı Ve İşlevi Nedir. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer. p. 1075-1081. Turkey.
- Mangır, M. (2011). “Dudak Uyumu Açısından Saltuk-nâme’deki Ekler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.4. S.18. s. 46-75.
- Mengi, M. (1996). “Saltuknâme’de Anadolu Birlik ve Beraberliğinin Kuruluşuna İlişkin Bilgiler”, *Erdem*, 8/24, 973 – 984.
- Okumuş, E. (2010). Zaman Sosyolojisi: Bir giriş denemesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C. 10. S. 02. ss. 121-174.
- Rahimova, A. (2019) “Oğuzların Dini Kahramanlık destanı Saltuk-nâme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 243, s. 241-250.
- Tatçı, M. (2014b). *Yunus Emre yorumları /İşitin ey yârenler*. İstanbul. H Yayınları
- TDK Sözlüğü: www.https://sozluk.gov.tr.

- Topakkaya, A. (2012). “Zaman Kavramı Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması” *Erciyes Üniversitesi felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Bahar. S. 13. ss.219-231.
- Topçu, F. (2016). *Saltuknâme'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi).
- Torun Öğretmen, Y. (2013). *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Torun Öğretmen, Y. (2017). Günlük Astroloji Yazılarında Zaman ve Kiplik Anlamlar. *Dil Araştırmaları* (Bahar). Sayı 20. Sayfa 69-81.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde “Bakış”, *Türkbilig*, s. 124-133.
- Usta, Ç. (2013). *Türkiye Türkçesinde Emir Kipliği*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Uzun, E. (2004). *Dünya Dillerinden örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kaynakları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: Pandora Kitabevi.
- Üstünova, K. (2016). *Eylem İşletimi*, İstanbul: Sentez Yayınları.
- Üzüm, M. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiya Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Vardar, B. vd. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Yaman, E. (1999). *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaylagül Üstünel, Ö. (2020). *Edim Bilimi Bakış Açısıyla Kutadgu Bilig*, Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZ GEÇMİŞ

Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL, Bağdat Al-Akida Lisesi'ni bitirdikten sonra Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 03.07.2017 tarihinde mezun oldu. 2019 yılında OMÜ LEE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Mezuniyetinden bu yana asistan olarak görev yapan Noor Khalid Abdulsattar ALDALLAL, iyi derecede Arapça/orta derecede İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0001-6867-0586

Yayımları:

ALDALLAL, Noor Khalid Abdulsattar, “Saltuk-nâme'de Kiplik” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. S. 74. s. 581-596.